

HEREPEI JÁNOS

**A kalotaszegi templomok,
cintermek és temetők
régi sírkövei**

HEREPEI JÁNOS

A kalotaszegi templomok,
cintermek és temetők régi sírkövei

HEREPEI JÁNOS

**A kalotaszegi templomok,
cintermek és temetők
régi sírkövei**

Sajtó alá rendezte, szerkesztette
és az előszót írta
SAS PÉTER

Művelődés • Kolozsvár
2001

A könyv
a Román Művelődés- és Egyházügyi Minisztérium
és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával jelent meg

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A fedőlap Kós Károly grafikájának felhasználásával készült.
Az archív felvételeket Balogh Jolán készítette 1936-ban.

© Herepei Judit
© Sas Péter
© Művelődés

Készült a Művelődés Műhelyében,
felelős szerkesztő Szabó Zsolt,
számítógépes szerkesztő Murad Betty.

ISBN 973-85359-5-6

Herepei János, az erdélyi temetők krónikása

Erdély historikuma, Kolozsvár múltja és különösen az Erdély Panteonjaként emlegetett Házsongárdi temető története, valamint a sírkertben nyugvó régi és nevezetes halottak iránt különösen megnőtt a figyelem. Az érdeklődők, vagy éppen ezekben a témakörökben kutató szakemberek egyike sem nélkülözheti Herepei János (1891–1970) művelődéstudományi A Házsongárdi temetők régi sírkövei című forrásértékű monográfiáját (Bp., 1988).

Az enciklopédikus ismeretanyagot tükröző munka a 16. századtól (1585. december 12-től) a 18. századig (1750-ig) 151 sírkő leírásán keresztül mutatja be a korabeli embereknek – papoknak, professzoroknak, céhmestereknek, iparosoknak és mindenféle rendű, rangú, nemzetiségű, vallású polgárnak – az életét, akik az ódon kövek alatt nyugszanak. Ezek a vésett emlékek is vannak legalább annyira fontosak a történelem, a múlt és a történelmi tudat erősítőképesége miatt a ma szempontjából, mint az írásos források. Ezeket nem lehet félremagyarázni, többféleképpen értelmezni. A szó szoros értelmében lapidáris stílusban adják elő lényegre törő, rövid, de annál fontosabb mondanivalójukat.

A templomok, cintermek és temetőkertek sírköveivel kapcsolatosan is nagyon talál Kós Károly egyik szállóigévé vált mondása: „És a kövek igazat mondanak csupán”. Herepei János pedig megvallatta őket és a kövek beszéltek neki. Elmesélték mindazt, amit a sírjelekkel kapcsolatos munkáiban összegyűjtött, megmentett és így továbbadva részünkre, átörökítette az utókor számára.

Herepei János nemcsak a Házsongárdi Panteon régi sírköveivel foglalkozott. Érdeklődött az egykori kincses város letűnt világát megidéző Kalandos Társaságok emlékei és a hóstáti földészek sírbrázolásai, jelvényei után. A földrajzi távolság ellenére belemerült a nagyszébeni és a háromszéki temetők címeres emlékeinek kutatásába, feldolgozásába is.

Szülővárosa, Kolozsvár mellett a legtöbb figyelmet Kolozsvárnak szentelte. Sok más kutatóhoz, művészhez hasonlóan őt is vonzotta, magával ragadta az a szellemi kisu-

gázzás, mely a hagyományőrző vidék műemlékeiben, népművészetében és az ott élő emberek mindennapi életében is megnyilvánult. A századelőn Kós Károly és társai a kalotaszegi népi építézet formakincseinek felhasználásával újjótolták meg a magyar építézetet és az iparművészetet. Herepei János is a jövőnek dolgozott, amikor célul tűzte ki a múlt megmaradt emlékeinek – Erdély igazi kincseinek – összegyűjtését, számba vételét és dokumentálását.

Egy ceruzával írt jegyzet megőrizte lelkiismeretesen átgondolt elképzelését, hogyan kellene és lehetne minden, vagy minél több sírkövet átmenteni az utókor számára. Most adjuk át neki a szót:

„Erdély közép- és újkori sírkövei a 18. század végéig

Városok és községek szerint időrendben gyűjteném össze adataimat

- Templomok sírkövei
- Temetők sírkövei
- Egyebütt levő sírkövek
- Irodalmilag ismertetett, de azóta elpusztult sírkövek.

Minden egyes sírkőről a következő leírást adnám:

- az eltemetettek neve és az eltemetés időpontja,
- a sírkő pontos fekvése,
- a sírkő esetleges rajza vagy fényképe,
- a sírkő anyaga, méretei,
- a sírkő fenntartása,

A sírkő pontos leírása:

- technikai és artistikus díszítések,
- a kő lapján címer, embléma, mesterjegy, céhjelvény vagy más embléma,
- a felirat szövegének betűhú közlése,
- ennek esetleg mai nyelvre való átültetése vagy magyarra fordítása,
- művészettörténeti összevetések (röviden),
- családtörténeti, címertani hivatkozások (röviden),
- történelmi, közéleti háttér és szereplés (röviden),
- a sírkőnek esetleges irodalma (röviden).

A sírkő lapján levő címer, céhjelvény és embléma vezérmutatójának mutatója. Személy- és helynévmutató.”

Tennivalója – szerencsére – akkor még bőven akadt. Nem hátrált meg a feladat nagyságától és örömmel vette közössége szolgálatát. Lelkiismeretesen kutatta a Kalotaszegi Református Egyházmegye, az egyházközségek és a parókiák levéltárait, irattárait s az ott talált dokumentumokat gondosan lemásolta. A református egyház, a kálvinista vallás iránti elfogódottsága természetesen nem lehetett véletlen.

A megszentelt Farkas utcai templom tövében, az egykori paplakban született. (Ezt az eseményt ma emléktábla örökíti meg). Egy olyan régi erdélyi famúliából származott, amelynek a tagjai közel kétszáz esztendőn keresztül szolgálták az erdélyi református egyházat és a helyi tudományos életet. Nagyapja, Herepei Gergely, a Farkas utcai templom Zürichben mérnöki oklevelet is szerzett lelkésze volt. Az ő nevéhez fűződik az első kolozsvári óvodaalapítás. Édesapja, ki szintén a Herepei Gergely névre hallgatott, ugyancsak a belvárosi gyülekezetben szolgált. „Az Úr szöllejének” esperese igazi „cura pastoralis” volt. Ő azzal emelte az ősi istenháza fényét, hogy a ma is meglévő régi halotti címereket és építáriumokat mindenki gyönyörűségére kitetette a falakra. Nagyapja rokonsága révén Méhes Györgyöt, a Főkonzisztórium papját és Méhes Sámuel, a kolozsvári kollégium professzorát, az Erdélyi Híradó szerkesztőjét, a magyar Akadémia tagját, az országgyűlési képviselőt, valamint a külföldi egyetemeken pallérozódott baconi Incze Dániel, István és Mihály pap-tanárokat; édesapja famúliája miatt pedig felsőcsernátoni Bod Pétert, a református egyház- és irodalomtörténet nagyhatású művelőjét mondhatta őseinek. Édesanyja ágán atyafiságába tartozott Ady Endre is, aki a költőfejedelem másod-unokatestvérének vallhatta magát. A képzeletbeli családi arcképcsarnokba elhelyezhető még Herepei Ádám, a kiváló nagyenyedi tanár portréja is, aki testvéreivel, Jánossal és Lászlóval együtt koruk elismert szónoka volt. Jánost, a vizaknai, szászvárosi papot, majd kolozsvári professzort az újabb magyar egyházi szónoklat erdélyi megalapítójaként tisztelték, Lászlót, a kolozsvári, majd szatmári lelkészt pedig a rögtönzés mestereként csodálták. János egyik fia, Herepei Károly, a neves kolozsvári pap, majd nagyenyedi teológiai

tanár, utóbb vizaknai lelkész a Magyar Tudományos Akadémia tagja lett.

Ilyen családi előzmények, tradíciók után magától értetődően Herepei Jánost is a tudomány világa vonzotta. Otthon is a múlt, a letűnt korok emlékei vették körül. Első írásműveit korán elhunyt Ottó bátyjától örökölt íróasztalán írta, amely egykoron ősiüké, a kolozsvári „kollégium” nagy tudású professzoráé, Méhes Sámuelé volt. Azért nem a papi pályát választotta, mert mindig a tudósok világát érezte közelebb magához.

A kolozsvári Református Kollégiumban végezte el középiskolai tanulmányait. Az érettségi letétele után ugyancsak szülővárosában, a m. kir. Ferenc József Tudományegyetemen folytatta a tanulást, készülve az elképzelt pályára. Néhány évig jogot, majd később magyart, történelmet és régészetet hallgatott és ezekből a szakokból szerezte oklevelét. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum, majd későbbiekben az egyetem kötelékébe tartozó Érem- és Régiségtár 1914. február 1-től gyakornokként alkalmazta. Igazgatója, a nagy tudású Pósta Béla professzor hatására jegyezte el magát a régészetel és a numizmatikával.

A beállott történelmi és politikai változások után addigi munkahelye is nevet változtatott. Románia uralkodójáról, a Ferdinánd királyról elnevezett egyetem intézete lett. (Universitatea Regele Ferdinand I. din Cluj. Institutul de Arheologie și Numismatică). Nagy nehezen munkahelyén maradhatott, gyakornoki besorolásban helyet biztosítottak a számára.

A kolozsvári főtér északi részén, a nyilvános illemhely kialakítása során folytatott földmunkát tanulmányozva észrevette, hogy Árpád-kori sírokat bolygatnak meg az ott lapátoló munkások. Miután felismerte az előkerült leletek fontosságát, menteni igyekezett azokat. Bármilyen óvatosan is járt el, mégis kitudódott az eset, az újságok is cikkeztek róla. Hivatali főnöke, Dumitrie Theodorescu hiába állt ki mellette, a politikai jellegű támadások hatására el kellett hagynia az egyetemi intézményt.

1925. február 15-től a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. tisztviselője lett. Előbb könyvelő, majd osztályvezető főkönyvelő, 1936. március 11-én pedig elérte a cégjegy-

ző megbízást. Tudományos jellegű tevékenységet csak komoly hivatali lekötöttségének teljesítése, a munkaidő ledolgozása után tudott végezni. A közösség szolgálatában (társadalmi munkában) a Mátyás király szülőházában működő Erdélyi Kárpát Egyesület múzeumának őre, majd a nagy értékű gyűjtemény igazgatója is volt. A korábban emlegetett célok érdekében és önzetlenül rendezte szeretett kollégiumának éremgyűjteményét, levéltárát és később a református egyházközség gyűjtőlevéltárát is. Ezekben több olyan dokumentumot is künásolt és feldolgozott, melyekről elképzelhető, hogy már csak az ő tanulmányaiban léteznek.

A legtöbb ismeretet az Egyetemi Könyvtárban elhelyezett Erdélyi Múzeum-Egyesület kézirat- és levéltárában szerezte. Fontos adalékokat nyert az állami levéltár egykori őlevéltárának őrizetében levő kolozsvári sáfárpolgárok számadáskönyveiből is. Tudományos munkássága kiteljesedését nagyban segítette baráti köre: Kelemen Lajos, a legendás levéltáros, Ferenczi Sándor és Roska Márton régészek, Tulogdy János kollégiumi tanár, Szabó T. Attila a kiváló nyelvész, Brüll Emánuel, a református kollégium nagy tudású könyvtárosa. Kutatói életcéljának termékei: dolgozatai, kisebb-nagyobb publikációi rendre jelentek meg az Erdélyi Irodalmi Szemle, az Erdélyi Múzeum, a Pásztorház, az Ifjú Erdély, a Magyar Nép és az Erdély hasábjain.

Elődeihez hasonlóan ő sem maradhatott hűtlen egyházához, kálvinista vallásához. Nemcsak tudományos, hanem egyházi területen is szolgálatot vállalt. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa (10650/1929. sz. ülési határozata alapján) 1930. február 20-án létrehozott műemlékbi-zottságának az elnöklő Ugron István vezető főgondnok, gróf Bánffy Miklós egyházkerületi főgondnok, dr. gróf Teleki Domokos egyházmegyei főgondnok, Csutak Vilmos és Vársárhelyi Boldizsár igazgatótanácsosok, valamint Kós Károly műépítész mellett szintén tagja lett. Ne feledkezzünk meg a bizottság jegyzőjéről, dr. Darkó Ákos előadó-tanácsosról sem. A bizottság feladatául jelölték ki az erdélyi egyházke-rülethez tartozó egyházközségek és iskolák tulajdonában levő történeti vagy művészeti értékekkel bíró ingatlan és ingó tárgyak összeírását, nyilvántartását, leltározását, megőrzését

és restaurálását. Valószínűleg azért esett Herepei Jánosra is a választás, mert már korábban elkötelezett harcosa volt a műemlékvédelemnek.

1925-ben beadványt készített – mint jó ismerője és összeírója szülővárosa sírkertjének – Erdély Panteonjának a megmentésére: *Tervezet a kolozsvári Házsongárdi temető sírköveinek műemlékké nyilvánítása érdekében*. Az erdélyi református egyház szellemi és tárgyi értékeinek megmentése, megóvása és megőrzése miatt az egyházközség Képviselőtestületének tagjaként két beadványt is szerkesztett. (Szerencsére mindkettő megtalálható László Dezső hagyatékában, ezért ismerhetjük őket). A *Tervezet egy országos központi református levéltár megszervezése érdekében* (1925. február 24.) című felterjesztésében javasolta az egyházközségek és esperesi „traktusok” levéltári anyagának közös levéltárba való mentését, valamint a polgári anyakönyvezés behozataláig (1896 októbere) felfektetett egyházközségi anyakönyvek behozatalát. A *Tervezet egy református múzeum létesítése érdekében* (1927. június 21.) címet viselő felvetésében egy sajátos „egyházközség–kollégium-közi” múzeum megszervezését javasolta. Ebben mindkét intézmény múltjára vonatkozó minden összegyűjtendő emléktárgy és a kollégiumi tanuló ifjúság oktatását szolgáló egyetemes régészet minden relikviája helyet kaphatna. Sajnos, egyik elképzelését sem követte gyakorlati megvalósítás.

1930. június 3-án az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa a műemlékbizottság május 5-én tartott ülésének határozata alapján felkérte Herepei Jánost a Házsongárdi temető megváltásra és gondozásra szoruló egyházi jellegű sírjainak az összeírására. Herepei december 3-án jelentette az Igazgatótanácsnak: *„van szerencsém a kolozsvári köztemetőnek az országos műemlékjellel korhatárán belülről levő ref. egyházi és rokonvonatkozással bíró síremlékeit magában foglaló kimutatásomat mellékelten beteterjeszteni”*. Javaslatokat is megfogalmazott: *„méltóztassanak Kolozsvár város polgármesteréhez azon kérelmet intézni, hogy a csatolt kimutatásban foglalt ref. egyházi és rokon-vonatkozású sírköveket és az esetleg még meglevő hozzájuk tartozó sírokat a műemléktörvényre való hivatkozással a város egyszer s mindenkorra megőrzendőinek jelentse ki [...] Hasonlókép-*

pen kívánatos volna, ha a város ezt az oltalmat az 1834. évnél újabb keletű egyházi és rokon jellegű sírokra és sírkövekre vonatkozólag is megadná". A régi sírjelek megóvásának igazi megoldását egy jól zárható és védhető helyen képzelte el. Vagy a mégiscsak megszervezendő egyházi múzeumban, vagy a Farkas utcai templomban. (Sajnos, az eltelt 70 esztendő sem volt elegendő az ügy megoldásához).

A Kalotaszegi Református Egyházmegye 1937-ben, a kisebbségi helyzetben sokat próbált, még többet tapasztalt egyházi és világi vezetőket választott. Esperesnek Daróczi Ferenc magyarvistai lelkészt, világi főgondnoknak Kós Károlyt, főjegyzőnek pedig Herepei Jánost tették meg az egyházközségek, a presbiterek. Ezek után nemcsak szülővárosa műemlékeit, levéltárait, könyvtárait vallathatta és ismerhette meg, hanem a kalotaszegi falvak elsősorban népi eredetű műemlékeit és egyházi iratanyagait is. Ez a megtisztelő megbízatás nemcsak a műemlékek vizsgálatára, a régi könyvek és iratok áttanulmányozására, hanem a temetők megváltására is lehetőséget nyújtott. Több éves kitartó, lelkiismeretes kutatómunka során gyűjtötte, írta össze a kalotaszegi falvak templomainak, cintermeinek és temetőinek sírköveit.

A nagy fordulópontot, a szakmai elégtétel és a visszatérés lehetőségét jelentette számára, amikor 1938. február 1-vel megválasztották a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgató-örvé. Szakmai kiteljesedése és a múzeum felvirágoztatása szempontjából egyaránt nagy lehetőség adódott. 1940 őszén kormány szinten arra utasították, hogy készítsen a múzeum fejlesztésére irányuló olyan tervezetet, amelynek a végeredménye a felállítandó Székely Tudományos és Közművelődési Intézet lenne. Hamarosan letette minisztere asztalára a Székely Nemzeti Múzeum átszervezése és fejlesztése érdekében kidolgozott *Emlékiratát*.

Ismét közbeszólt a történelem. Az időközben kialakult katonai és politikai helyzet alakulása nyomán elrendelték a kiemelkedő fontosságú közgyűjtemények legértékesebb anyagainak biztonságosnak vélt helyre történő szállítását. Ez a parancs a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumnak „a magyar művelődés szempontjából kiemelkedő fontosságú” anyagaira is vonatkozott. A regénybe illő menekítés vége az

lett, hogy a szerencsétlenül alakuló körülmények és a rosszindulatú emberi hozzáállások összjátéka nyomán 1945. március 29-én a zalaegerszegi pályaudvaron bombatámadás miatt porrá égjenek a múzeum legféltettebb kincsei.

A tűzben saját kéziratainak és adatgyűjtéseinek többsége is a lángok martaléka lett. Erre a sorsa jutott a régi kalotaszegi sírokkal foglalkozó eredeti kézírata is. Utólag, jegyzetei és megmaradt anyaggyűjtése segítségével, ha töredékesen is, de ismét összeállította dolgozatát. Véletlenül, más munkájával összekeveredve – és szinte azt kell mondanom: sajnos – valahogy megmaradt az eredeti kézirat címlapja. Azért használtam ezt a szót, mert így kiderül, mekkora anyagot gyűjtött össze, amelynek javarésze füstté és pernyévé vált. Eredetileg 15 kalotaszegi településen – Gyaluban, Vistában, Szucsákon, Mákón, Darócon, Kajántón, Gyeróvásárhelyen, Bánffyhunyadon, Türebén, Farnoson, Egeresen, Inaktelkén, Bikalon, Mérában és Kiskapuson – vallatta meg az 1800. esztendő előtti sírjeleket. Kötetünkben 7 falu korabeli halottainak nevét és az emléküknékné szentelt, egykori létükre emlékeztető sírkövek leírását adhatjuk már csak közre. Bármennyire is szomorú, kiábrándító, de a dolgozatban szereplők közül jó néhányat már elnyelt egy-egy új házalap és ehhez hasonlatosan „eredményes” újrahasznosítási módszer.

Az 1920-as és az 1930-as években végzett sírköveleíró munkáihoz lelkes segítőtársakra talált. Jól is fogott a segítség, hiszen ezek a régi kövek besüppedtek a földbe, ezért írott felületük egy-egy része olvashatatlan volt. Egyedül vajmi kevés sikerrel vállalkozhatott volna a mázsányi kődarabok kiemelésére. Közreműködő régi és új barátai közül név szerint is megemlíti Daróczi Ferenc vistai lelkipásztort, a későbbi kalotaszegi esperest, Nagy Márton Zsiros egyházfit, Daróczi Miklós joghallgatót, Székely Jánost, a vistai állami elemi iskolai igazgatóját, Ady Elemér gyalui és Balla Mihály egeresi lelkészt, Ferenczi Sándort, az egykori Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségértára adjunktusát és Monoki Istvánt, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár könyvtárosát, régies kifejezéssel: órét.

A közös munka eredményének örömét megosztotta segítőtársaival is. Erre utal az a nemrégén előkerült levélfogal-

mazvány, melyet Ady Elemér lelkípásztornak írt. Ebből idézzünk egy, az írójára jellemző részletet: *„Arra az esetre, ha a sírköveket a lelkészi értekezlet tagjai előtt ismertetni akarná, küldeményemet expressz jelzéssel adom fel. A leírásokat, amelyeket egyházmegyém iránti nagy szeretettel s Gyalu múltja iránti nagy érdeklődéssel állítottam össze, a gyalui egyházközség levéltárának ajándékozom”*.

Munkája tanulmányozása közben elismeréssel adózhatunk szorgalmának, annak a sziszifuszi munkának, ahogyan kinyomozta az egykoron élt emberek életét, s az apró adatcskák mozaikszerű összeállításával felépítette személyiségüket. Rekonstruáló tevékenysége során megtapasztalhatjuk szilárd alapokon nyugvó szakmai felkészültségét, a történelmi helyzetet, hátteret tükröztetni tudó beleérző és látáto képességét, valamint logikus gondolkodásmódját. Ezek a megállapítások valamennyi írására igazak. Eddig közreadott tanulmányainak olvasmányélménye azt mondatja, ideje kinyitnunk azt az asztalfiókot, amely a többi, eddig meg nem jelentetett kéziratait, adattárait őrzi.

A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei című dolgozat művelődéstörténeti kalandozásra hív. A szerző segítségével úgy mehetünk vissza a múltba, mint ha egyfajta időutazáson vennénk részt. Látogassunk vissza Erdély 16–18. századbeli Kalotaszegére és hallgassuk meg, mit meséltek Herepei Jánosnak az ódon sírkövek. Az örök emlékezet kövei, melyek sokszor esetlen feliratait nem is a szemével, hanem csak az ujjbegyével tudta olvasni. Igaz történeteket fogunk hallani a régen letűnt világból, hiszen Kós Károlytól már megtanulhattuk, hogy *„a kövek igazat mondanak csupán”*.

SAS PÉTER

A KALOTASZEGI TEMPLOMOK, CINTERMEK ÉS TEMETŐK RÉGI SÍRKÖVEI

Ó, te szép, emlékekben gazdag Kalotaszeg, van-e a te szerelmeseiden kívül még valaki, aki mást is látna benned, mint a pompás népviselet hazáját! De hiszen legtöbbször ezt is csak azért tartják szépnek, mert ma divat a népművészetben gyönyörködni. Pedig még nincs is száz esztendeje annak, hogy a négy fiatornyos, tornácos templomtornyokat, faragó- és kézműveseink remekeit Kínába száműzendő, ízléstelen építménynek nyilvánította egy tollforgató tudósítónk.

Ma nevetünk ezen az elmaradott emberen és csodálkozunk azon, hogy ha már tollat fogott, hogy írjon Kalotaszegről: miért éppen az időjárást, az utak rossziaságát s a gabona-termést, s miért nem az azóta is már elpusztult sok becses emlékünök valamelyikét örökítette meg! Mi, akik itt élünk Kalotaszeg tövében, igyekezzünk megmenteni, ami menthető, hogy unokáink ne sajnálkozzanak majd rajtunk is, szegény embereken: akik hitték magukról, hogy mindent láttak, de mégis semmit se vettek észre.

A GYALUI TEMETŐ 17–18. SZÁZADBELI SÍRKÖVEI

E temető az egykori váron és mezővároson kívül, bizonyosan valamelyik nagy járványos betegség, netalán az 1633–34. évi dőghalál idején létesítették. Ekkorra ugyanis már kezdték felismerni e szörnyűséges nyavalya ragályos voltát, s az embereket félelem és irtózat fogta el, hogy ezzel az alig egy-két nap alatt már végző rémunel bármiképpen szembe kerüljenek. Ezért a holttestek számára nem a település közepén lévő, hihetőleg amúgy is megtelt cinte-remben kerestek nyugvóhelyet, hanem a lakott területtől egészen különálló földdarabot szakítottak ki a másvilágra költözötteknek.

E sírkert múltját nem ismerjük, hiszen az „örök emlékezet kövei” annyira gyér számban maradtak reánk, hogy belőlük már nem sok következtetést vonhatunk le. A fejedelmi kort mindössze hat kő képviseli, a Habsburg-uralom első századából pedig öt maradt reánk. Lehetséges, hogy az elpusztult javarészt fából faragták, a főtől való fák élettartama pedig egy-két emberöltőnél nem terjed hosszabb időre.

Ezek a még meglévő kőemlékek birtokos nemesek, uradalmi tisztak, meg egyéb értelmiségiek hozzátartozói számára állíttattak. Eppen ezért a hátramaradtak arra törekedtek, hogy szerelteik emlékét mennél méltóbb módon örökítsék meg. Nagyobb részüket – a faragványok kidolgozásából s különösen a betűk biztos kézzel, egyenletesen történt kivéséséből következően – Kolozsvárt rendelhették meg, ezért tehát közöttük nem egy olyan is jelentkezik, amely a Házsongárdi temető legjobb sírjelei között is helyet foglalhatna.

Állapítsuk meg azt is, hogy a 17. századbeli sírkövek egyikén sem találunk semmi olyan tulajdonságot, amely a reneszánsz hasonló rendeltetésű kolozsvári faragványainak jellegzetes sajátosságaitól legkevésbé is eltérne. Majd a 18. század első negyedében készült két emléken a barokk cikornyás vonalaít ismerhetjük fel, mígnem ugyanez a század további háromnegyedét képviselő három kő visszatér a reneszánsz leegyszerűsített formáihoz, közülük azonban kettő

faragványában a falu népének ízléséhez idomul, amiként e sajtáságot a festő asztalosoknak ebben az időben készült munkáin is tapasztalhatjuk. Ezek ezután már csakugyan céhen kívüli kontármesterek alkotásai. Rendre így megy át a város iparművészete a falu kezébe.

A Kolozsvárt és környékét ért sok pusztítás ellenére Gyaluban a remélnél mégis csak több síremlék maradt reánk, amely különösen a reneszánsz idején s a barokk hatás kezdetén reámutat a város ízléséhez való szoros kapcsolódásra s utal arra a körülményre is, hogy amiként az úri hímzések előképet szolgáltatottak a népi varrottasokhoz, azonképpen a kőfaragásban is felleljük a város hatását, de amely a 18. század későbbi éveire már észrevehetőleg idomul a falusi népi ízlés leegyszerűsödött szemléletéhez.

E síremlékek megmaradását különben annak köszönhetjük, hogy e temető Gyalu belterületétől távol feküdvén, ezért II. Rákóczi György 1660. május 22-i vesztett csatája után Sejdi Ahmet pasától, majd II. Rákóczi Ferenc szabadságharcá idején a rácoktól történt kegyetlen pusztításnak és égetésnek útjába nem esett.

1633. XI 21.

Szárászi Ferenc pap felesége

1935. augusztus 28-án Gyaluban a református temető lábában egy, földbe süllyedt és előlapjára dült sírkövet találtam.¹

Méskőből faragott ereszes és hasábos síremlék, ormójának közepébe valamelyes tárgy – talán jelképes zászlós kopjácska – betűzésére szolgáló lyuk van fúrva. A kő lába letört. A szöveg kopottas, de jó állapotban van, csupán a kifaragott papi jelvény rongált. A latin felirat gyenge, mígnem a magyar valamivel jobb faragású. Az egész különben másodrangú kolozsvári kőfaragó munkája, aki emellett a feliratban sok helyesírási hibát vétett.

Méretei: magassága a szövegvégződéstől az ereszig: 72; ugyanaz az oromig: 85,5; a kő jelenlegi teljes magassága: 100,5; szélessége: 40; vastagsága 16; az eresz kiugrása: 4 cm.

REVERTATVR PVLVIS IN TER
 RAM QVEM ADMO[du]M ERAT : SPI :
 RITVS REVERTATVR AD DEVM
 QVI DEDIT ILLVM
 Könyökben hajlított kar csukott könyvet tart.²
 IT NVGSZK AZ
 VRBAN AZ NEH
 AI SZARALSZI
 FERENC PAPNAK
 MEG – HAGIA'TOT
 ARVAIA • DECSI • IV
 DIT AZONI
 ANO DOMINI 1633
 DIE ZI NOVE
 MBRIS :

E sírkő tehát Szárászi, illetőleg az „I” betűnek inetimologikus betoldása miatti helyesbítésével Szárászi Ferenc pap özvegyének, az 1633. november 21-én elhunyt és Gyaluban eltemetett Decsi Judit asszonynak porait jelöli. Személyazonosságát azonban csupán feltevések alapján sikerült megállapítanom, lehetetlennek tartva, hogy korábban elköltözött urának ne lett volna köze az azonos nevű debreceni lelkipásztorhoz. Különböztetve erre vallhat az a körülmény is, hogy Szárász és Decs falvak délkeleti Dunántúl Baranya–Tolna megyéinek légvonalban egymástól alig 32 km távolságra fekvő helységei. A debreceni papról pedig biztosan tudjuk, hogy ugyanerről a vidékről származott s így még otthoni paposkodása idején vehette feleségül a sárközi Decs községből való Judit asszonyt.

Eleddig is ismeretes volt, hogy Tolnai Szárászi Ferenc a németországi wittenbergi egyetemen tanuló magyar ifjak társaságába 1584. június 28-án, 1585. április 11-én pedig Heidelbergbe vétetett fel.³ Itt végezvén felsőbb tanulmányait, külső országokból hazatérve, előbb hazájában oskolamester, hihetőleg azon a tájon lelki tanító is, majd pedig 1603-ban Debrecenben választották meg lelkipásztorul, ahol azután az 1604. esztendőben magyar nyelvre lefordítva, ugyanott ki is adta a Heidelbergi Kátét.⁴ Ez a munkája azután – Tóth Fe-

renc szerint – a 17. század folyamán több kiadásban is napvilágot látott.⁵ Incze Gábor ugyan kimutatta, hogy a későbbi kiadványok Szenczi Molnár Albert 1607. és 1608. esztendei munkáinak bővített utánnomásai.⁶

Az elmondottak tudatában most már arra kellene következtetnünk, hogy Szárászi is egyike lett volna azoknak az egyházi férfiaknak, akiket – Melotai Nyilas István szerint – Bethlen Gábor a „*Basta György által [...] levágaltatott Praedikátorok helyében ill az Erdélyi Ecclesiákban be plántála.*”⁷ Ez ugyanis azt jelentené, hogy debreceni papi tisztségét a gyalui vár és város lelkipásztorságával cserélte volna fel. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy az 1584. évben wittenbergi teológussá lett férfi beiratkozásakor aligha lehetett kevesebb 30 esztendősnél, ennek következtében akkor, amikor a magyarországi, valamint a kapcsolt részekbeli jelesebb prédikátorok áttelepítése megkezdődött, Szárászi már valószínűleg át is lépte a hatvanadik életévét. Ezért tehát nem is látszik valószínűnek, hogy a fejedelem a már koros lelki tanítót kimozdította volna Debrecenből. Sőt, ellene mond az a körülmény is, hogy Melotai Speculum trinitatis című könyvében meg nem emlékezik Szárásziról, holott, ha ő is átplántáltatott volna, jól ismert nevééről annál kevésbé feledkeznie el, minthogy az 1603–1604. években együtt szolgáltak.⁸ Szárászi 1610-ben talán már meg is halt. Ettől eltekintve, még ha nem is sikerült megtalálnom Gyalu korabeli papját, a közvetlenül környező évekről mégis csak tudomásom van, hogy az 1613. év végén az a Balaí Péter volt a prédikátor, aki már 1610-ben is itt teljesített szolgálatot.⁹ Minthogy pedig Gyaluban egyúttal udvari papságot is be kellett töltenie, alig hihető, hogy a lelkipásztorok itt is annyira rövid időközökben váltakoztak volna, mint ahogyan a kisebb egyházközségekben szokásban volt.

Az elmondottak alapján inkább arra gondolhatunk, hogy Szárászinak fia került Gyaluba, aki – apja példájától eltérően – világi pályán fejedelmi szolgálatban állott. Erre vall az a körülmény is, hogy az Erdélyben eleddig ismeretlen Szárászi név már a 17. század első felében egyházi szolgálaton kívül álló férfival jelentkezik. Reá vonatkozó legkorábbi adatom a gyalui sírkő időpontját három évvel megelőzőleg kelt.

Ugyanis Brandenburgi Katalin udvartartásának 1630. évi jegyzékében július 4-én jegyeztetett fel, hogy „Szaraszi Mátyás uramat elküldvén ő felsége előtt Medgyesre, hogy ott az ő felsége konyhájára provideáljon, adatott neki Thesaurarius uram ő maga által fl. 200 d.”¹⁰ Azután 1632. augusztus 8-án találjuk Kapi András erdélyi országos főtizedbérlet, továbbá Száras Mátyás és Deli Farkas fiskusi főtizedbérletet.¹¹ A fejedelmi birtokok összeírásában 1637. július 31-én azt látjuk, hogy a fogarasi uradalomhoz tartozó Felsőszombatfalván Zarassi Mátyás, Nemes Tamás és Bay Györgyné részjószágaihoz 148 jobbágy tartozik.¹² Majd egy ismeretlen férfiúnak az ő idejében elhunyt fő- és köznemesekről 1639. július 2-án összeírogatott „memoriáléja”-ban „az alsóbb renden való főnemesek és nemesemberek” között sorolja fel „Szárosi Mátyás”-t.¹³ Kemény János fejedelem önéletírásában nem valami hízelgő módon emlékezik meg az elhunytól, mondván, Belényesi Györgyhöz „más is vala hasonló hamis ember az parázna életén kívül, Szárosi Mátyás, kinek életében és holta után maradékinak is az gonoszért sok jóval voltam.”¹⁴ Ezekből az adatokból bizonyos, hogy Száraszi Mátyás az 1637–1639. évek valamelyikében hunyt el. Azután egy 1640. március 7-i birtokösszeírás azt adja tudtunkra, hogy Felsőszombatfalván három donatariusnak van birtoka, közülük Zarazi Mátyásnének 22 jobbágya van.¹⁵ Majd 1642-ben néhai nemes és nemzetes Sárászi Mátyásnak fogarasi saját házában lakó meghagyatott özvegye, Szalai Kata asszony, urától maradt fehérmegyei farkastelki részjószágot maga és utódai nevében Petken lakó Csefei Benedeknek 250 forintért zálogba vetette.¹⁶

E két egymástól eléggé távol fekvő földrajzi pontot – Gyalut és Fogarast – csakis olyaténképpen köthetjük össze, ha mindkettőt abból a szemszögből vesszük tekintetbe, hogy úgy az egyik, mint a másik fiskális uradalom volt, illetőleg Fogaras a fejedelemasszony, Gyalu pedig a fejedelem rendelkezésére rendeltetett. Így a tisztségviselőknek egyik várból a másikba való átjutása semmiféle akadályba nem ütközött. A farkastelki, meg a szombatfalvi részjóság Száraszi saját szerzeménye lehetett.

A nyomozást tovább folytatva, ugyancsak Száraszi Mátyás fiának tarthatjuk azt a Száraszi Andrást, aki Csulai

György erdélyi református püspök és felesége Tisza Anna, Erzsébet nevű leányát vette feleségül. Hitvesének korai elhunytá után, mint Alsó-Fehér megyei sárdi lakos, 1672. július 22-én ifjabb Csulai György nevű sógorával megosztván, félárva gyermekei részére a Kolozs megyei fejedri jószágot s a borbándi dézsma felét vette birtokába.¹⁷ Végezetül 1693. május 16-án mint a Szárászi-család utolsó leszármazottait találjuk a Kolozsvárt lakó nemes Sárási Erzsébet asszonyt nemzeti és vitéz Rác-Böszörményi Szilágyi, alias Mácsi Mihálynak, a mezei hadak egyik hadnagyának¹⁸ feleségét, aki „*kolozsvár-megyei fejedri, elejéről deveniált és örökös portióját*” Apor István kolozsvári piac-szeren levő házával és 1000 magyar forinttal elcserélte.¹⁹ Az ő testvére volt az 1693. december 10-én említett nemes Sárási Zsuzsanna (Szárászi Zsuzska) asszony, nemes Sebes János házastársa, akinek egyik fejedri jobbágyáért kezeslevelet állítottak ki.²⁰ Mindketten Szárászi András gyermekei, ennél fogva a Gyaluban nyugovó papné dédunokái lehettek.

A távoli Dunántúlnak a törököktől megszállott délkeleti szögletéből, vagyis a kolozsvári szólásmondás szerinti Toronyából-Boronyából elindulva s Debrecen útba ejtve, így jutott Erdélybe a Szárászi-család. Itt azután hol Gyaluban, hol Fogarason, végül pedig Kolozsváron állapodván meg, azonban sehol sem tudott oly gyökeret verni, sőt a harmadik emberöltő vonalán örökösül csak leányági leszármazottak jelentkeztek.

1633. XII

Jezerniczki István és Veres Krisztina két fia

A református temető aljában álló sírkövet 1935. augusztus 28-án írtam le.²¹

Mészköbál faragott ereszes síremlék, az eresz azonban letörtött, ettől eltekintve a kő kifogástalan állapotban van. Nagyon jó munka, bárha a címertan szabályainak kevésbé megfelelő s amellet a szokott kolozsvári stílustól meglehetősen eltérést látunk a címerábrázolásban, a betűk kiképzésében azonban nincsen különbség. A sírkő ormának közepébe egy

bizonyos hegyes tárgy betűzésére szolgáló lyuk tűnik szemünkbe.

Méretei: magassága a teljes eressel: 113; eresz nélkül: 105; szélessége: 52; vastagsága az eresz alatt: 20; a szöveg alatt: 21; a betűk magassága: 3 cm.

A kő keleti lapjának leírása:

Többszörösen tagolt reneszánsz pajzsban: vízszintes pólyában 1-1 négyszírom-levelű rozetta között egy korong, 5 ívelt küllővel. A pólya felett 1 – 1 betűk között nap és félhold. A pólya alatt S? – I? betűk között szívidomból kinövő 4-4 pálmalevél felett 6 kis virágbogyó, amely felett nyakán nyíllal átlőtt balra ugró nyúl. A pajzs felett zárt korona. Stilizált takarók mindkét oldalon.

SVB HAC ERECTA MOLE
GENEROSI D: STEPHANI
IEZERNICZKI • ET CHRIS
TIANAE VERES • FILII DILE
CTI • IOANNES ET STEPH
ANVS IEZERNICZKI •
PLACIDE IN DEO VIVO QVI

ESCVNT • MORTVI SVNT
IN TENERA AETATE • ANNO
D: 1633 • MENSE
DECEMBRINO:

Ez a felirat tehát azt adja tudtunkra, hogy a sírkő előtt nemzetes Jezerniczki István úr és Veres Krisztina két fia, az 1653. esztendő decemberében gyöngye korukban elnyugodott János és István fekszik. Cserei Mihály *Adversaria*iban jegyezte fel a különböző rendek címzéseit, a többek között így írja, hogy „*Generosus Dfomijnus I de I*” [Nemzetes Úr]. „*Igy kell titulálni a Regalista főrendeket, ide nem értoén a Vármegyék és Székek követtjeit.*” Ezek szerint Jezerniczki e rendekhez tartozván, utána való nyomozásunknál ezt az útmutatást kell irányadónak vennünk.

E sírkő 1633-ba: az erdélyi fejedelemség virágzó korszakába vezet vissza. Négy esztendővel ezelőtt halt meg Bethlen Gábor, I. Rákóczi György pedig már három év óta kormányozza kis országát sorsát. Jóllehel uralkodásának első éveit a fejedelmi székre vágyó ellenfelekkel való küzdelmek nyugtalanították, az ország belső ügyeit azonban az erőskezű fejedelem a legnagyobb rendben irányította. Szalárdi, – mint a legilletékesebb belső tisztviselő – krónikájában arról számol be, hogy Rákóczinak „*noha mindenkor becsületes főember praefectusi volnának, és fiscalis udvarbírái, kamara-ispáni, harmincadosi, perceptori mind erős reversalisokkal, hit-levelekkel, bőséges instructiókkal volnának tiszteknek hasznosan való elkövetésére erős számadás alatt megszorongattatva, mindazonáltal országos dolgai közölli is mindennap nem szűnik vala azokat levelei által tisztókra szorgalmaztatni, és hogy levelek mindenütt való majorkodtatások, épületek felől való tudósításokkal szüntelenül jőne menne, szorosan megkövönja vala. Melly miatt secretariusinak, cancellarián lakó deákinak (kik elég számosan valának gyakrabban) éjjel nappal annyi munkájok vala és szorgalmaztatások, hogy gyakorta ételeket is álig végezhetnék csendesén.*”¹²³

Gyalu váráról tudjuk, hogy tekintélyes fejedelmi uradalom középpontja volt, ahol maga Rákóczi is gyakran szokott időzni. Tehát itt nem egy fiskális tisztviselő állomásozott, akik magában Gyalu városában belsőséget és földet igyekez-

tek szerezni, utódaik azután rendszerint itt is telepedtek meg. Nemkülönbön volt ez fejedelmi elődje: a nagy Bethlen Gábor idején sem.

Ilyen állami hivatalnok-családot jelölhet az erdélyi fülnek meglehetősen idegenül hangzó Jezerniczki név is. Eredetét kutatva, Felső-Magyarországon, Túróc megyében találjuk meg a jezernicei ősnemes Jezerniczky-családot. Nagy Iván ennek címerét a következőképpen írja le: kék pajzsban nyakán nyíllal átlótt vadkecske ágaskodik. (Kíséret nincsen). A koronás nyílt sisak díszé a pajzsképp növekedőleg. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst.²⁴ Siebmachernél e címerképtől eltérő két másik változatot is találunk. Nála ugyanis mindkét előfordulásban nyíllal átlótt szaladó, illetőleg ugró nyulat látnak, amíg a kíséretből az egyik címeren halágú csillagok, a másikon pedig ötszirmú rozetták jelentkeznek.²⁵ Mármost a címerkép főalakját: a nyíllal átlótt vadat, mégpedig a változatok szerint ugró nyulat a gyalui sírkövön is megleljük, sőt a kísérők is előfordulnak, bárha a faragványon eléggé jelentőség nélküli elhelyezésben vannak kiabrázolvá. Ennek következtében bizonyos, hogy a Gyalun élt Jezerniczkiek a Túróc megyei családhoz, mégpedig annak leszármazásilag eddigelé ismeretlen ágához tartoznak.

Erdélybe bizonyosan az az ősök származott be, akit keresztnév megjelölése nélkül Gyulaffi Lestár fejedelmi tanácsos és követ feljegyzései között 1583-ban említ.²⁶ Betelepedésének idejét hihetőleg a katolikus vallású Báthory István fejedelemségének első éveiben kereshetnők, ugyanis ha előbb, vagyis János Zsigmond uralkodása alatt cserélt volna hazát, ebben az esetben Erdély főembereinek nagy részével együtt nagyon valószínűleg ő is a protestáns hit követői sorába tért volna át. De Carillo Alfonz jezsuita atya, Speciano püspök prágai nunciushoz 1595. június 10-én Gyulafehérvárról intézett levelében említi Jezerniczki Jánost, Báthory Zsigmond követét, mint jó katolikusot. (Ire Joanne Jezerniczki buon cottolico).²⁷ Valószínűleg azonos személy vele az a Jezerniczki János is, akit Báthory András bíboros melletti helytállásáért Mihály vajda foszthatott meg a fehérmegyei Tövis községben levő nemesi birtokától és tartozékaitól. E jóságába való visszahelyezése iránt azután Basta kormány-

zása idején Bécsbe folyamodott. Kérvényének elintézése azután az volt, hogy részletes jelentés adandó Jezerniczki kívánságának jogosságáról.²⁸ Látjuk azonban, hogy birtokát csakugyan vissza is kapta, minthogy sárdi Bornemisza Mihály 1609. július 8-án keltezett záloglevele arról világosít fel, hogy „kimenekedjem a [nagyaságos és tekintetes Bocskay Miklós uram] fogsálálból, az vitézlő, Tövisen lakó Jezerniczky Jánosnak kényszerítettünk sárdi Kolozsvár megyebeli részjóságunkat zálogba vetni az harmadfél száz forintért.”²⁹

Egy évtized multával, most már Bethlen Gábor uralkodása idején ismét jelentkezik egy Jezerniczki, aki – a kezdő és a végső időpont nagyobb távolságából következtetve – bizonyosan már fia lehetett az erdélyi követ és tövisi birtokos Jezerniczki Jánosnak. A fejedelem a császár ellen intézett hadjárata alkalmával 1620. augusztus 8-án Neosoliumból, vagyis Besztercebányáról ezt írta az öccsének, Bethlen István helytartónak: „Jezerniczkinék k[el]g[y]ellmed proponalhatja, hogy nem csak az adó az erdélyi proventus, igen jól tudná ő, mikor akar-ná, sok harmincad és sóáknák vadnak Erdélben, jövedelme vagy on azoknak... Ezeket azért irám k[el]g[y]ellmed, hogy értse, honnét kel-lene lenni a jövedelemnek. Jezerniczki ezeket igen jól tudja, paran-csoljon Budai [tiszt]tartónak k[el]g[y]ellmed, viseljen úgy gondot ő is, mint ez.”³⁰ Már e sorokból is következtethetünk Jezer-niczkinék magasabb és bizonyosan felelősségteljes hivatali tisztségére, amelyet azután csakugyan meg is találunk egy másik, ugyanebben az évben keltezett adatban. Ugyanis Bethlen Gábor a kereskedelem biztosítására 1620-ban vám-és harmincad-szabályzatot készítettett s ezt azután minden illetékes hivatalnak megküldötte. E szabályzatot pedig Je-zerniczki János, az országos jövedelmek főszámvevője (rati-onum fiscalium exactor) írta alá.³¹ Valószínűleg ő maga is szerkesztette.

Ez a magas állású tisztviselő, akár ő is itt székelhetett a gyalui várban, ha pedig mégiscsak ő lett volna a tövisi birtok örököse, abban az esetben netalán testvére volt az a Jezericzki István kolozs megyei birtokos nemes, aki Rákóczi fejedelem jelenlétében, 1634. augusztus 18-án a sebesi táborban tartott haderő-számbavétel alkalmával egy lóval lustrált.³² Ezt az atyafiságot bizonyíthatja az a családi körülmény is,

hogy ugyanennek az Istvánnak a gyalui temetőben nyugovó két gyermeke közül az egyik az ő nevét, míg a másik a netalánt nagyapa, vagy nagybátyja: János nevét viselte.

Az összegyűjtött adatok azt tanúsítják, hogy az Erdélybe beszámazott Jezerniczkiek aligha tartoztak a legvagyonosabb főemberek sorába s éppen ezért az ország szolgálatába állva jutottak közéleti szerepléshez. A gyalui sírkövön jelentkező Jezerniczki Istvánról más egyebet nem is tudunk mondani. 1633. decemberében elnyugodott két apró gyermekét bizonyosan valami szörnyűséges járvány vitte el. Ugyanis a szomszédos Kolozsvár város krónikaírója, a dérek Segesvári Bálint feljegyzése szerint „1633. júliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ig.”³³ Ez a betegség azután Kolozsvár lakosságát megharmadolván, első sorban is a gyermekeket vitte el. Bizonyos, hogy Gyaluban sem volt kíméletesebb s így a két Jezerniczki-fiúcska is ennek a rémnek lehetett az áldozata.

Ez a közel négyszáz esztendővel ezelőtt betelepedett család e tájban – tudunkkal – el is tűnt a közéletből, ellenben a magánéletbe visszahúzódva, tovább élt egészen a mai napig.

Mint a Szárászi-, mint pedig a Jezerniczki-féle sírkő ormánának közepébe fúrt lyukról megállapítható, hogy annak föltétlenül valamelyes jelentőségének kellett lennie. E jelentőség nyomozása közben pedig aligha gondolhatunk másra, mint a zászlós kopjával történt temetkezésre. Kalotaszegen ugyanis itt-ott még ma is szokásban van egy-egy hosszú karóra kifeszített kendőnek, mint a hajdani zászlós kopja hagyatékának a „fűtől való fához” erősítése.³⁴ A múlt század végéről a székelyföldi Erdővidékről is van emlékezet guszalyszárra kötött kendőről, mint temetési zászlóról.³⁵ Más helyen is találjuk ennek nyomát, sőt ugyancsak valamelyik erdővidéki faluban (talán Bölönben) történt a 17. század folyamán, hogy a rakoncátlan legények a temetőben mind a gombfák, mind a kopjafák egy részét összerombolták.³⁶ Tehát ugyanennek a zászlókopjának csökevényeképpen jelentkezhet a síremlék fejébe való apró zászlónak a betűzése is. Hihető, hogy a gyalui temetőben talált két sírkő is ennek az ősi gyökerű szokásnak az emlékét őrzi.

1634. II. 28.

Veres Máténé Váradi Borbála és négy gyermeke

A református temető alsó felében álló sírkövet erősen hátradőlve és részben földbe süllyedve találtam. A leírást róla 1935. augusztus 28-án készítettem.³⁷

Mészköből faragott hasábos síremlék eressel. A felirat egészen jó állapotban van, a címerfaragás azonban erősen rongált. Kidolgozása és betűvéssése nagyon jó kolozsvári mester kezére vall. A latin szövegben nyelvtani hiba fordul elő, ami a szöveg szerkesztőjének rovására írandó.

Méretei: magassága a szöveg aljától számítva az oromig: 91; ugyanez az ereszig: 77,5; szélessége: 63,5; vastagsága eressel együtt: 23; ugyanez eresz nélkül: 19 cm.

A kő keleti lapjának leírása:

Többszörösen tagolt reneszánsz pajzs (alsó fele letörött), felső felében V – B betűpár felett repülő galamb, karmában szőlővenyigét tart. A pajzs felett (sisak és korona nélkül) búzakéve, vagy kiterjesztett madárfarok(?). Gazdag takaró mindkétfelől. A címer alatt:

SVB ERECTO LAPIDE ISTO
QVIESCIT BARBARA VARADI
CONIVNX MATTHEI VERES
CVM FILIO MAIORI STEPHANO
VERES ET TRIBVS FILIABVS
SVSANNA • MARIA • ET REBECCA
MORTVAE EST AN : 1634
28 DIE FEBRVARII

E sírkő alatt Veres Máté felesége, Váradi Borbála és gyermekei közül István nevű nagyobbik fia, nemkülönben Zsuzsanna, Mária és Rebeka nevű leányai nyugosznak. Halálzási idejük egy napon, mégpedig 1634. február 28-án történt (mortuae est!). A családot egészen bizonyosan az akkor még mindig dühöngő döghalál vitte sírba.

A sírkövön kifaragott címer: a karmában szőlővenyigét tartó repülő galamb valószínűleg a Váradi-családé, mint-

hogy a beletoldott V – B betűpár Váradi Borbála nevének kezdőbetűit jelöli.

Az itt nyugvókra vonatkozó adatokat egészen nélkülöz-zük, feltételezzük azonban, hogy a megelőzőleg bemutatott Jezerniczki-féle sírkövön jelentkezett Veres Krisztina sógor-nője lehetett Váradi Borbálának. Ugyancsak ehhez a Veres-családhoz tartózkodhatott az a Gyalui Veres Sigmond, aki a Ko-lozs megyei sebesi táborban 1634. augusztus 18-án tartott lustra alkalmával, mint kolozs megyei nemes, lóval jelentke-zett.³⁸ Tekintettel arra a körülményre, hogy Veres Máté, az itt nyugvó asszony férje, a szemle alkalmával nem íratott össze, hihető, hogy maga fejedelmi szolgálatban állott, s ezért nem volt kötelessége e szemlén birtoka miatt is jelentkeznie.

1634.

Béresi Istvánné Aranyas Anna

A református temető lábának közepe táján állott sírkövet egészen földbe süllyedve találtam. A leírást róla 1935. au-gusztus 28-án készítettem.

Mészkből faragott keskeny hasábos síremlék, eresze rongált. Gyengébb képességű kolozsvári kőfaragó munkája.

Méretei: magassága a szövegvégződéstől az oromig: 42; ugyanaz eresz nélkül 33,5; szélessége: 22; vastagsága eresszel együtt: 19; ugyanaz eresz nélkül kb. 16,5 cm.

A kő keleti lapjának leírása az eresz alatt:

[it] FEKSIK AZ
VRBAN ELN
VGOF
BERESI IST
VANE ARANI
AS ANN ASZ
ONI 1634

A betűk faragásának kissé bizonytalankodó voltából, va-lamint az itt nyugvó Béresi Istvánné Aranyas Anna nevé-ből arra következtethetünk, hogy egyszerűbb sorsú, talán

várbeli szolgarendű ember hitestársa volt. Urának aligha lehetett módjában, hogy felesége sírkövét kiváló, tehát drágább kőfaragóval készíttesse el.

Feltűnő jelenség, hogy e temetőben a 17. századnak csak abból a feléből maradtak fenn síremlékek, amelyben Gyalu fejedelmi birtok volt, de többnek sem azelőtti, sem azutáni időből nyoma sincsen. Tudjuk pedig, hogy Kalotaszegen a köznép sírjele a „főtűl való fa”, vagyis a gombfa, míg a többi pénzbe kerülő kőemlékek bizonyosan csak a fiskus felettes, vagy alantas tisztségeit viselők vagyonából telt ki. A későbbben magánkézbe került uradalom azután már kevesebb alkalmazzottal kezeltetett s azok jó része is kevésbé volt fő-, vagy középrendű, mint az országos tisztviselői kar, ezért ezek már ismét megelégedtek a fából faragott egyszerű emlékjellel. Ilyenformán 17. századbeli sírkő Gyaluban összesen csak hat maradt reánk, de ezek kétharmada, vagyis négy síremlék az 1633–1634. esztendei nagy pestis idejéből való. E nagy arányszám nemcsak arra utal, hogy az akkor pusztított döghalál talán minden másiknál mértéktelenebbül szedte áldozatait, hanem azt is bizonyítja, hogy Gyalu lakossága ekkortáiban, a nagy fejedelmek korában volt a legnépesebb és a legmódosabb.

1649.

Fábián István gyermekei
és valószínűleg maga Fábián István is

A református temető közepe táján levő síremléket élére állítva, előre dűlve és jórészt földbe süllyedve találtam.³⁹ A leírást róla 1935. augusztus 28-án készítettem.

Homokkőből faragott téglalap alakú nagy sírfedőlap, amelynek középső síkját párkányzat veszi körül. A rajta látható nagyon szép faragás és betűmetszés kiváló kolozsvári kőfaragó-mester munkája. A felirat legnagyobb része – sajnos – mára már lekopott.

Méretei: hosszúsága: 142; szélessége: 73; vastagsága: 25,5 cm
A kő párkányzatának leírása:

Fent:

ITT NVKSIK CZAK • EO MAGA

Jobboldalt:

[min]D PORRA • LESZEN AZ KI EO MAGZATINAK
EPIT EMLE-KEZETET A PRED

Alul:

SALOM IV Z HIJABAN VAL[óságok]

Baloldalt:

{n}AK {hijában} VAL[ósága] ... VAT É MINDENEK
EZ A HIJABAN VAL[óság]A AO

A párkányzaton belüli síma lap leírása:

IT • NEMZETES • FABIAN ISTIVANAK

Ez alatt olasz koszorúban könyöklő kar három tulipánt,
helyesebben liliomot tart.

[...] R MAZG=

[...] ZAN

[...] ANI=

TE [...] T AZ EZER • HAT

[száznegyven] [...] SZELI=

[den] [...] {h}ALAL : HALAL

MAR [...] TE : KI=

IEM [...] {Fabia}N • DANIEL

[...] A AN

M [...] EL • EZ

REM [...]

[...] {an} NO DOMINI

1 • 649 [...] a 28

[...]

A felirattal közrezárt liliomos jelkép arra a körülményre
vall, hogy e sírban ártatlan gyermekek vannak eltemetve.
Ezt bizonyítja a jelkép alatti szövegsor végén levő szócsonk
is, amely egészen bizonyosan hibás faragása a magzatja,
vagy magzati szónak. Megkülönböztethető az is, hogy itt
legalább is két gyermek nyugoszik, minthogy két évszám
kétségtelenül meghatározható, ezenkívül bizonyítékul az is
felhasználható, hogy a párkányra felvésett bibliaszerű idézet

is magzatit mond. Az egyik gyermekről aztán megállapítható, hogy Dániel volt a neve.

Az első sor a gyermekek apját, nemzetes Fábián Istvánnak nevezi meg. E férfiú neve nem egészen ismeretlen előttünk, tudjuk ugyanis, hogy fejevári és marosszentimrei Fábián István 1642. november 10-én mint porumbáki fejedelmi tisztartó írja alá az uradalmi jelentést.⁴⁰ Azután gyalui, 1650–1656 között pedig szamosújvári fejedelmi udvarbíró volt.⁴¹ Az 1652. esztendei szászlónai urbáriumnak az a megjegyzése, hogy „ennek előtte rendel arultak az kortsomat. De a Fabian Istvan ideiben] Esztendeig, az mostani leteött Udvarbiro ideiben 4 Esztendeig csak egy ember arulta”,⁴² bizonyítja, hogy Fábiánnak legalább is 1648-ban, vagy 49-ben kellett eltávoznia Gyaluból. Dániel nevű fiát tehát holtan kellett ide hozniuk, hogy korábban elhunyt testvérkéje mellé temessék.

A kőpárkányzatára felvésett: „It • nukszik csak • eo maga” feliratrészlet azt sejteti, hogy a későbbben meghalt édesapa maga is gyermekei mellé kíváncozott. A párkányirat jobboldali fele csupa biblikus ízű elmélkedés, de nincsen a megjelölt Prédikátor Salamon (király) könyvében, sőt a további szavak sem szó szerinti átvételek a bibliából, mert az idézett könyv IV. részének 2. verse valóban elmélkedik a földi gyönyörűségek hiábavalóságáról, de az eredeti szöveg egészen másforma mondatszerkezetben jelentkezik, s ezért a kőrongálsága miatt a felvésett feliratot pontosan helyreállítani nem tudom. A szöveget megszerkesztő bizonyosan papi férfiú teljesen önkényesen átalakított idézetet adott át a betűket véső kőművesmesternek.

1651. XI. 16.

Ábránfalvi Mátyásnak, a gyalui vár sáfárának
és felesége, Illyési Katalinnak leánykája

A református temető lábában állott síremléket 1935. augusztus 28-án írtam le.⁴³

Mészakőből faragott magas tetejű hasábos síremlék jó állapotban. A betűk vésése néhol gondatlan, de azért jobb kolozsvári kőfaragó-kőműves kezére vall.

Méretei: magassága a szövegvégződéstől az oromig: 98;
ugyanaz eresz nélkül 82,5; szélessége 37,5; vastagsága
eresszel együtt 17,5; ugyanez eresz nélkül 15 cm.

A kő keleti lapjának felirata:

HIC IACET IN DNO
CVB SPE BEATAE RESVR
TEC • TIONIS : 2 FILIOLAL
NOB : MATTIAE ABRA
NFALVI RASTAE AR : GIA
LV • NOMINE MARIA
19 : MAR : NATA VARA
[di] NI • OBIIT GYALVI
NI • DIE IO NOV • HV
MATA ZI : A • d : 16
51 • MEN EIVSDEM •
QVOCIRCA ERECTv[m]
NON SINE MAXIMO
DOLoRE PARENTvM
MAT • ABR • & CONSOR
TIS CHATARINAE ILLY
ESI AN 1652 • DIE
IIVNY •

E latin nyelvű felirat harmadik sora szerint a sírban két leánykának kellene nyugodnia, holott az állítmány csak egyes számban áll, meg a szöveg további része is csak egyetlen személy adatát sorolja fel, épen ezért téves szövegezésnek kell tartanunk a „2 Filiolae” megjelölést hihetőleg a „filiola secunda” (második leánykája) helyett.

Az ide temetett gyermek nemes Ábránfalvi Mátyásnak, a gyalui vár sáfárának (rationista) és feleségének, Illyési Katalinnak Mária nevű leánykája volt, aki 1651. március 19-én Váradon született és ugyanennek az évnek november 10-én Gyaluban halt meg s eltemettetett november 21-én. A sírkő pedig a szülők igen nagy bánatára 1652. június 1-én állíttatott fel. Különösen ritka jelenségnek tartjuk, hogy a felirat egészen részletesen örökíti meg e nyolc hónapos csecsemő rövidke életének adatit. E sorokból különben még azt is kikövetkeztethetjük, hogy az apa 1651. márciusában még Váradon volt fejedelmi szolgálatban, s Gyaluba csak az ezt követő hónapok valamelyikében helyezték át a vár uradalmának szolgálatába.

Nemes Ábránfalvi Mátyás sáfár nevéből – Cserei alapján – megállapíthatjuk, hogy a pusztán „nobilis” címzés a jobbagyaltalan nemes rangjelzése,⁴⁴ származási neve pedig azt tanúsítja, hogy udvarhelyszéki eredetű. 1595-ben csakugyan találunk is egy Ábrámfalvi István nevezetű ábrámfalvi és dályai birtokost. 1614-ben valószínűleg ugyanő lustrált.⁴⁵ Majd Udvarhelyszék 1627. évi lustrája szerint mint dályai lófő jelent meg Ábrámfalvi István, ugyanekkor Ábrámfalvi András mint ábrámfalvi nemes íratott össze.⁴⁶ A megnevezetteknek vajon volt-e valamilyes közül a gyalui vár sáfárához, megállapítani nem tudom, minthogy a szülőföldjükről kiköltözött férfiak amúgy is elhagyva családi nevüket, helyette régi otthonukról hívták magukat, s ezért e nevezet alatt bármelyik ábrámfalvi születésű székelyre is gondolhatnánk.

Szegedy Gergely deák kolozsvári református harangozó gazda számadáskönyvében a fenti 1651. év december 21-én azt a feljegyzést találjuk, hogy harangoztak „Az Varady udvarbiro”-nak.⁴⁷ Első pillanatban arra gondolhatunk, hogy Ábránfalvi leánykájának ehhez a harangozáshoz is

volt valamelyes köze. Eltekintve a tisztség megjelölésében mutatkozó elírástól, gondolhatunk arra az eshetőségre is, hogy a Váradon született, de Gyaluban eltemetett leánykért a bánatos szülők talán Kolozsvárt is harangoztattak s a november 21-i időpontot a harangoztató gazda csak tévedésből jegyezte volna számadáskönyvébe december 21-re. Ezenkívül magának a halottnak megnevezése helyett elírásból a harangozást megrendelő nevét írhatta be, minthogy e könyv adatai nem anyakönyvezés céljából, hanem csak számadási tételként jegyeztettek fel. E feltevésünk azonban még bizonyításra szorul.

E kő feliratában számtalan betűösszevonást találtunk, amelyek bár kifogástalan szépségűek, alkalmazásuk azonban néhány helyen mégis helytelen, mutatván, hogy a követ faragó kőműves nem mindig volt figyelmes az elébe rajzolt szövegre, illetőleg nem értve meg azt, a harmadik sorban éppen súlyosan értelemzavaró hibákat követett el a (resur-) „rectionis” és „2 Filioliae” szavakban. Rövidítési jeleket is alkalmazott, így az első és az ötödik sorban (a Domino és Ratonalistae szavakban) több betű pótlását jelölő széles karimájú kalapocskát, a tizenkettedik és a tizenharmadik sorban pedig (erectum és monumentum szavakban) orrhangot helyettesítő hullámvonalkát. Meg kell még jegyeznünk, hogy a felirat fenti közlésében jelölt pontok és kettőspontok helyén az eredetiben egyes és kettős ékecskéket találunk, a nyolcadik sor „y” felett pedig két ékecske van. Bár a felirat majdnem egészen ép állapotban maradt reánk, e pontozásoknak egyebüttl való hiányát mégiscsak az időjárás vegyi, meg fizikai rombolásának tulajdoníthatjuk. Sajnos, a közlésbeli műszaki nehézségekre való tekintettel az egyes nyomatékosított szavaknak a többenél kiemelkedőbb kezdőbetűit nem tudjuk érzékeltetni.

1715.

Sáfár Pál és felesége, Korda Zsuzsannának
Péter nevű gyermeke

A református temető északi végében álló sírkövet földbe süllyedve találtam, innen azonban – ráérő időm rövidsége

miatt – nem tudtam egészen kiásni. A feliratot 1935. augusztus 28-án írtam le.

Homokkőből faragott hasábos sírkő, amelynek teteje letört, előlapja pedig lemálló-félben. A felirat végződését nem tudtam lemásolni, mivel vastag földtakaró fedte. A szöveg betűi a szokottnál magasabbak és erősen cikornyózott barokkosak. Közepes képességű kolozsvári mester munkája.

Méretei: a kiásott rész magassága: 78; szélessége: 38; vastagsága: 19 cm.

A kő keleti lapjának leírása:

[...] N [...]
Holt S [...]
R ISTE [...]
SaFaR PaL [...]
da SUSaNN [...]
KEDVESSE
AZ EZER ES
HETSzaZ TIZEN
ÖTÖDIKBEN
[...]

A felirat első sorának szövegét csak valószínűlegesen sikerült kiegészítenem, a többi ellenben mégiscsak megfejthető, ehhez azonban szükséges az itt jelentkező Sáfár-család körülményeivel megismerkednünk.

Egészen bizonyos, hogy e család nevében a családalapító foglalkozása rögződött meg, ő pedig hihetőleg ennek a gyulai várnak lehetett a sáfára.

Hodor Károly közlése alapján Nagy Ivánnál a dobokamegyei felsőborsai járásban birtokos gyulai Sáfár-családról a következő leszármazást találjuk:⁴⁸

Sáfár János
Tótory Anna

István
az ifjabb

György
(1704)

Mihály
†

Péter

Pál (dobokai alispán 1724–1726)
Korda Zsuzsa

Sára

1. Keczei Sándor
2. Geréb Elek

E család előnevét Nagy Iván – bizonyosan Kolozsgyula falutól eredeztetve – közölhette gyűlölnak, holott a család-alapító foglalkozása alapján hihetőbbnek tarthatjuk a Gyaluról való elnevezést. A Nagy Iván-féle családfán fel nem tüntetett nemzedékhez tartozhatott Sáfár István, aki az 1634. esztendei seregszemle alkalmával a kolozs megyei nemesek közül azzal a megjegyzéssel volt kimutatva, hogy „jelen volt, de beteg”. Ugyanebben a lustrajegyzékben az absensek között találunk egy Sáfár Jánost is, akinek távollétét azzal indokolták az összeírók, hogy „*Kornis Sigmond Ulram] űn[a]lgy-ságja régi szolg[á]ja*”.⁴⁹ Lehetséges, hogy ez a férfi azonos a családfa élén álló megegyező nevű családfővel, István pedig az ő apja vagy testvére volt.

A családfán jelentkező régebbi nemzedékrend tagjairól az 1680. és 1686. esztendei kolozs megyei lustra számol be, az előbbiben Sáfár Péter uram 2 lóval és Sáfár István 1 lóval; az utóbbiban pedig Sáfár Péter uram és Sáfár Mihály uram íratott össze.⁵⁰ Az itt megtalált Péterről különben már 1666-ból van adat a gyalui vár leltárában, az 1679. évi inventáriumban pedig a „*Reghi nemesek Házok, Exempta Fundusival egyűlt*” cím alatt ugyanennek a Sáfár Péternek is felsorolják a nevét.⁵¹ Majd azt is megtudjuk, hogy Sáfár Pál 1675. június 7-én ugyanitt birtokot is nyert.⁵² A családfa ifjabb nemzedé-

keiül Pétert és fiát, Pált találjuk, az utóbbinak azután Korda Zsuzsanna volt a felesége.

A most felsorolt családi összeköttetéseket figyelembe véve, a sírkő negyedik és ötödik sorát könnyen kiegészíthetjük Sáfár Pál és Korda Susanna szövegre, s minthogy a hatodik sor e megnevezett férj és feleség „kedvesse”-t említ, azt nem tarthatjuk másnak, mint korán elhunyt kis gyermeküknek. Az ő nevét azután a második, illetőleg harmadik sorban megmaradt S kezdő és R záró betű rejtheti. Tudjuk ugyanis, hogy e sírkövön megnevezett Pál apja Péter volt, ezért az 1715. évben elhunyt gyermeknek is minden fennakadás nélkül tulajdoníthatjuk a nagypapa nevét s ezért az S – R betűknek a Sáfár Péter teljes nevet kellett közre zárnunk. Ennélfogva e sírkő felirata:

{Itt} N [ugszik {?} a meg]
holt S [afar Pete}
r ISTE [nben]
SaFaR PaL [es Kor]
da SUSaNN [a]
KEDVESSE
AZ EZER ES
HETSzaZ TIZEN
ÖTÖDIKBEN

lehetett. Így tehát a második Sáfár Péterben e családnak egy eddig ismeretlen, de egyúttal utolsó férfi-tagját találtuk meg, minthogy vele kihalt a gyalui Sáfár-család férfiága.

Az elhunyt gyermek édesanyjának családjáról Nagy Iván az alábbi nemzedékrendet közli:⁵⁵

Borosjenői Korda Zsigmond huszti kapitány (1655–1668)

1. Tordai Érzse

2. Farkas Zsuzsa

Ferenc
(1662)

György
(1672)

Borbála

Zsigmond
gróf

Vadas Mária

Szilágyi András

udvarhelyi
főkirálybíró
Sárpataki Rebeka

Zsuzsa

Sándor

Borbála

1. Sáfár Pál

Keczeli Bora

1. Szöllőssy János

2. Fosztó Menyhért

2. Keczeli István

A Sáfár-család birtoka Pál és felesége Korda Zsuzsanna vonalán – a fiúutód elhunytá következtében – leányágra szállott át. Egyetlen leányuk a keresztségben Sára nevet nyerte, róla azután tudjuk, hogy első férje farnasi Keczeli Sándor, a második pedig Geréb Elek. A gyalui birtok Sáfár Pálnak 1726-ban történt elhunytá után özvegyének tulajdonába jutott, 1754-ben azonban már „*T[e]k[in]t[ete]s. nemzete Geréb Elek úr felesége Sáfár Sára asz[szony] földé*”-ül iratik.⁵⁴

1727. III. 30.

Bakos János udvarbíró

A temető katolikus felének északi szélén levő sírkövet kétharmad részben földbe süllyedve találtam.⁵⁵ A kő jobb oldalából három darab letörött, ebből azután kettőt megkaptam, a harmadik azonban elveszett. Leírásomat 1935. augusztus 28-án és október 20-án készítettem.

Homokkőből faragott hasábos síremlék magas eresszel. A föld alá süllyedt rész sorkezdetei erősen rongáltak. A faragvány és a betűk alakja barokkos. Jobb képességű kolozsvári kőfaragó műve, bár a szobrászatban nem lévén jártas, ezért a koszorún belüli kép nagyon nehézkes és aránytalan képzésű.

Méretei: magassága eresszel együtt: 132; eresz nélkül: 122; szélessége: 46,5; vastagsága eresszel együtt: 26; eresz nélkül: 21 cm.

A kő keleti lapjának leírása:

Az eresz peremén:

BOLD[og] EMLEKEZET • K[öve]

Alatta: Olaszkoszorúban könyökben hajlott kar felfelé tartott rövid pálcát markol. Kívül, a koszorú két keresztátlójának megfelelő végeinél, egy-egy visszakunyorodó levél-térkitöltés.

MELY FEL EMELTETET •
NEHAI • NEMZETES
BAKOS • JANOS : URAM
EMLEKEZETIRE KI
SOK ESZTENDÖKTÖL
VALO UDVAR • BIROSA
GAB[a]N : SZEP • CSEN
D[ese]N MULEK • KI • EZ VI
LA[gb]UL : 1727 : ESZTE[ndő]
BÖTMÁS HAVÁNAK
30 NAPJAN : ELETENEK
70 ESZTENDEJEBEN

A sírkő felirata szerint itt Bakos János udvarbíró nyugoszik, aki 1727. március 30-án, 70 esztendőskorában szép csendesen, vagyis alighanem végelgyengülésben múlt ki. Személyazonossága után nyomozva, már a síremlék feliratából is megállapítható, hogy a Bánffy grófi udvarban sok esztendőttől fogva volt udvarbíró. Ez a körülmény pedig földesurai iránti hűségét és becsületességét bizonyítja. Azt is meg lehet állapítani, hogy gazdái sem voltak háládatlanok. Ugyanis a Királyi könyvek megőrizték, hogy „*Bakos másképpen Balás János*” gyalui lakost gróf Bánffy György főispán a jobbágyi sorból felszabadította és számára III. Károly királytól nemeslevelet eszközölt ki. Az 1717. december 20-án Bécsben keltezett nemeslevél szerint ekkor a következő címet nyerte: kék pajzsban sárga ruhás férfi a lilium-virágos földre hajolva, liliumot szed. A zárt sisak dísz: felfelé nyújtott férfikar liliumos ágat tart felfelé. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst.⁵⁶ Ez a címerpajzs bizonyítja, hogy a sírkövön látható faragvány csupán csak jelkép és nem címer, példázva az elhunyt udvarbírói tiszttségét, személyének azonosságához azonban mégsem férhet kétség, mert a síremlék felirata maga is nemzetes uram nemesi címzéssel illette az előtte nyugovót. A címer tartalmát pedig a becsületes, tiszta jellem és tiszta kezű szolgálat jelképéül fogadhatjuk el.

Bakos, másképpen Balás János különben nemcsak földesurai, hanem a maga számára is szorgalmas, takarékos és szerző ember volt, erre bizonyág az a körülmény, hogy a gyalui és a nagykapusi határban nem egy földceskéjéről maradt emlékezet.⁵⁷

Hihetőleg az ő leszármazottja az a Bakos György, akit 1801. és 1802. esztendei adataink mint mákói tiszttartót említik.⁵⁸

1728.

Aasztalos Sándorné Békési Mária és édesanyja

A temető katolikus felének északi szélén álló sírkövet 1935. augusztus 28-án írtam le.

Mészköből faragott ereszes síremlék, amelynek felső része teljesen ép, feliratának alsó része azonban lemállott. Gondos, jó faragású, bár csekélyebb ízlésű vidéki mester munkája, ez főképpen a jelkép megalkotásában mutatkozik meg.

Méretei: magassága a szöveg aljától az oromzatig: 94; ugyanaz eresz nélkül: 86; szélessége: 37; vastagsága eresszel együtt: 15; eresz nélkül: 13,5 cm.

A kő keleti lapjának leírása:

Az eresz peremén:

BOLDOG : EM : KÖVE

Alatta:

1 - 7

2 - 8

A számok közelében visszatúrt csipkés-kézelőjű, könyökben hajlított kar pihen, mely 3 tulipánból és 2 ötszirmú csilagvirágból összeszedett csokrot tart.

**ITT NYUGSZIK AZ ÚR
BA BOLDOGUL KIMULT
NEMES ES NEMZETES**

ASZTALOS SÁNDOR ÚR
KEDVES : HITES • TARSA
BEKESI MARIA ASZSZ
ÉDES ANNYAVAL • EGYÜT
HÜTÖS FERJEVEL ELT
7 ESZ • SUJOS BET[eg]
SEGBEN [...]
A)DESZ [...]
EZ VILAG[ból]
[...]

A sírban nemes és nemzeti Asztalos Sándor úr felesége, Békési Mária nyugszik az édesanyjával együtt. Az elhunyt asszony fiatal korát bizonyítja a neve elé írt „kedves” becéző jelző. Urával mindössze csak hét évig élt, mivel 1728-ban súlyos betegségben elhunyt.

A személyazonosságot keresve, csupán csak az állapítható meg, hogy Asztalos Sándor kisebb birtokú ember volt, akinek a gróf Bánffy György-féle ingatlanoknak 1727. május 12-én és 1737. március 21-én történt összeírásakor a szomszédolásnál, mint Asztalos Sándor uramnak, egy saját tulajdonát képezett s egy zálogba bírt pusztasessióját említik az összeírók, az utóbbihoz azután a „burogató tónál” egy hét vékás föld is tartozott.⁵⁹

Csupán a teljesség kedvéért kell megemlítenünk, hogy a kolozs-kalotai ref. egyházmegyének 1754. március 18-án Gyaluban történt vagyoni összeírása alkalmával a szokásos tanúvallatás ötödik tanúként hallgatta ki „*Alexander Asztalos, Annorum 64 jobb[lagio]nes Ill[ustrissi]mi D[omi]ni Comitis Dionisi Banffy*” gyalui lakost is.⁶⁰

Bizonyos, hogy a két Asztalos Sándornak nincsen köze egymáshoz, velük kapcsolatosan azonban egy eléggé érdekes kérdés merül fel. Ugyanis a 17. és 18. század fordulóján – amiként többek között a szomszédos Vista falu templom karzatának 1699. évi felirata is tanúsítja – élt egy „*Gyaluban lakó Asztalos János*” nevezetű jeles festő-asztalosmester, akinek Kalotaszegen még ma is több munkáját találjuk meg. Természetes, hogy nála az Asztalos név tulajdonképpen csak a foglalkozást jelöli, azonban alkotásaira mindenütt ezt

a nevet festvén fel, nagyon valószínű, hogy utódaira is ez a név ragadt rá családnévkeppen. Most az a kérdés, hogy vajon a kurta nemes rendű, avagy a jobbágy sorsú Asztalos Sándor lehetett-e az ő leszármazottja? Az ugyanis bizonyos, hogy a megnevezett festő-asztalos vagy fiaival, vagy pedig legényeivel együtt dolgozott, miként a kolozsvári református egyházközség quártásai számadáskönyvükben feljegyezték, hogy 1682. június 4-én adtak egy köből búzát „az Gyulai asztaloséknak, hogy az külső Templomnak edgyik részét be deszkázták.”⁶¹ Tehát a vállalt munkák elvégzéséhez személyzete volt, ez pedig jobb módját bizonyítván, minden idegenkedés nélkül merek a nemes Asztalos családhoz fordulni.

1785.

Tályai György és felesége, Kállai Sára

A temető katolikus részének közepe táján álló sírkövet 1935. augusztus 28-án írtam le.

Mészköből faragott ereszes síremlék, jó állapotban, bár a szöveglap erősen zuzmós. Kidolgozása: kolozsvári kőfaragónál tanult mester nagyon egyszerű faragása.

Méretei: magassága eresszel együtt: 87; eresz nélkül: 77; szélessége: 34; vastagsága eresszel együtt: 20; eresz nélkül: 16 cm.

A kő keleti lapjának leírása:

HIC JACENT
IN DOMINO NOBILLIS
GEORGIUS TALYAI
CUM UXORE SUO
SARAE KALLAI
QUI DIEM CLAUSIT
AETATIS SUIS 66
CRISTI VERO
1785

Alatta későbbi temetkezések alig olvasható bekarcolásai.

A felirat latin nyelven, azonban annak csak nagyon kezdetleges ismeretével szerkesztetett meg. Eszerint itt a 66 é-

ves korában elnyugodott nemes Tályai György és felesége, Kállai Sára nyugszik. Halálózási évük 1785. A személyazonosság megállapítására – sajnos – nem sok adattal rendelkezem.

A kolozsvári református kollégium tanulóinak valedictionalis könyvében találtam, hogy Georgius Tályai 1746. május 4-én írta alá az iskolai törvényeket,⁶² akkor lépett a felsőbb évfolyamokba. Ha a két egyező nevű férfit azonos személynek tartjuk, abban az esetben 27 éves korában kellett volna subscribálnia, ezt a körülményt azután azzal lehetne magyarázni, hogy tanulmányait netalán más intézetben végezvén, azért csak az egykori szokást követve, egy-két esztendőre ebbe a kollégiumba is beiratkozott. Ennek az anyakönyvnek további bejegyzése szerint: Tályai „*valeditur postlico curiam nobilitarem quaerendo*”. E megjegyzéssel föltétlen összefüggésbe hozhatjuk a sírkőfelirat kihangsúlyozott nobilis rendi jelzését. Ugyancsak az ő személyét kell viszontlátnunk a Mária Terézia-kori nemességigazoló perek között jelentkező „*Tályai alias Molnar Georgius, Martinus et Michael*” iratai között található 1771. november 26-i felterjesztésben. Amely a Kolozs megyei tábla útján adatott be az erdélyi főkoronmányszékhez. Ebből megtudhatjuk, hogy a nemességüket bizonyítók őse: Tályai Gergely 1581. április 14-én nyert nemeslevelet II. Rudolf császártól, ez Kolozs megye 1582. szeptember 12-én tartott nagygyűlésén minden ellenmondás nélkül hirdettetett ki.⁶³ Majd egy 1668. október 22-én tartott tanúvallomás bizonyítja, hogy a megnevezett Tályai Gergely fia II. Rákóczi György 1657. évi lengyelországi hadjáratában résztvevő Tályai József, ennek fia pedig Tályai Máté volt. Egy 1704. szeptember 17-én tartott tanúvallomás szerint ez a Tályai Máté, akinek mellékeve Molnár, eredetileg Türebén lakott, azonban lakóhelyet cserélve, Egeresre költözött át. Ennek fia – egy 1770. szeptember 26-i tanúvallomás bizonyossága szerint – a „*Martinus Molnár, alias Tallyai*” nevet használta, az ő fia hasonlóképpen Márton, ennek gyermekei pedig Tallyai Mihály, Tallyai György és Molnár János, a Márton apja. Egy 1755. március 8-án kiállított tanúsítvány szerint az

említett Tállyai Györgynek Középlakon, Nyércén és Zutoron levő birtokain jobbágyok és zsellérek is voltak.⁶⁴

A nemességigazolás egy régi gyökerű kisnemes család emlékét őrzi, amelynek számos tagja – a kolozsvári református kollégium alapítványát élvezett diákjainak (alumnusainak) névsora szerint – iskolát járt, tanult ember volt.⁶⁵ E sírkő feliratát is bizonyosan valamelyik, néhány gimnáziumi osztályt járt családtag üthette össze, aki aligha volt más, mint Tállyai Mihály, előbb választói orgonista, majd egeresi kántor. Ő ugyanis Tállyai György halála előtt néhány évvel, 1780-ban, vagy 1781-ben írta alá az iskolai törvényeket⁶⁶ s azután rövidesen kibúcsúzva, állást vállalt.

Miképpen került ennek a Középlakon és Egeresen lakó családnak egyik elhunyt tagja a gyalui temetőbe, egyelőre nem tudom megmondani.

1800.

Ifjabb Beregi S. István

A temető északi részének közepe táján levő síremléket 1935. augusztus 28-án írtam le.

Mészkből faragott hasábos sírkő egyszeres hullámvonallal képzett eresszel. Állapota: egészen ép. A felirat betűi szép, egyenletes, lapos metszésűek. Kolozsvári faragás.

Méretei: a halálftóbtól számított legnagyobb magassága: 86; szélessége: 43; vastagsága: 12,5 cm.

Keleti lapjának leírása:

UTAZÓ NYUGODJ EZ
EMLÉKEZTETŐNÉL
EGY NEMES IFIJAT
TANÁLSZ EZEN KÖNÉL
BEREGI S • ISTVÁN-NAK
HIVTÁK EDDIG-ELÉ
ÉLTÉT MDCCC
NAPJA MEG-ELÉGLÉ
HUSZAN NÉGY ESZTENDŐT
KEDVES SZÜLÉVEL

TÖLTÉ, S MÁR FÖLD ÖRVEND
GYÁSZOS TETEMIVEL
MEGVÁLTÓ JÉSUSSA
MÍG ONNAN FELKÖLTI
LELKÉVEL EGEKBEN
BOLDOGSÁGÁT TÖLTI
ÖRÖKKÖN ÖRÖKKÉ

A felirat alatt halálzó, talán lábszárcsontokkal.

A felirat szerint e kő előtt Beregi S. István 24 esztendő s nemes ifjú nyugszik, aki az 1800. évben hunyt el. Személyazonossága után kutatva, inkább csak szüleire vonatkozó adatokat sikerült találnom. Ezek szerint Beregi István tanuló 1758. december 8-án írta alá a kolozsvári református kollégium törvényeit, lépett a kollégium felső évfolyamaiba. Ekkor tehát 16 év körüli ifjú lehetett. Mint diák még tíz évet töltött az iskolában. Ez alatt 1766-ban a Coniunctica osztály tanításával bízott meg,⁶⁷ amely körülmény tanulásbeli szorgalmát és jó előmenetelét bizonyítja. Innen 1768-ban a gyalui iskolához rektorul vitetett. Itt három esztendei tanítóskodás után 1770-ben elhagyva állását, a következő év július 1. napján megházasodott, feleségül véve kalotaszentkirályi és kolozsmonostori Zámbó András és felesége, Finta Klárának Klára nevű leányát. Beregi ekkor már nem folyamodott tovább valamely papi állás elnyerése végett, hanem felesége birtokán kezdett gazdálkodni.⁶⁸

Tehát az itt nyugovó ifjú ennek az idősebb Beregi Istvánnak és Zámbó Klárának volt a fia. A nem valami nagy lendülettel összeütött sírvers hihetőleg a bánatos apa szerzeményül könyvelhető el.

A családról még annyit tudunk, hogy „*nemes Beregi István felesége, nemes Zámbó Klára*” 1808. március 23-án, 60 éves korában hunyt el Gyaluban.⁶⁹

VISTA SÍRKÖVEI

Vista falut, amely a Nádas patak folyásának jobb oldalára nyíló mellékvölgyben települt meg, délnyugat felől egyetlen vízválasztó hegyvonulat határolja el a havasokból lerohanó Hideg- és Meleg-Szamos egyesülésénél épült Gyalu határától. E falu éppen ezért legtöbbször a gyalui vártartomány tartozéka volt, uralkodói adományozás folytán azonban olykor más földesúr tulajdonába is került. A birtokos azonban sohasem lakott itt, legfennebb egy-egy kisebb rangú uradalmi tisztból, vagy kisbirtokos nemesemberből, továbbá a lelkipásztorból és netalán az iskolamester-kántorból állott a szabad rendű lakosság.

A falu temetője eredetileg itt is a cinterem volt, a mai temető azonban ettől távolabbacska terül el, minthogy pedig ebben a megmaradt három, 17. századbeli sírkő mindenike az 1630-as évekből való, sőt a legkorábbinak biztos időjelzése 1633. november 22-e, bizonyosnak tartható, hogy ezt a cintermen kívüli temetőt – miként Gyaluban is – az 1633–1634. esztendei pestis alkalmával nyitották meg.

Minthogy itt nagyobb részben jobbágyrendű népek laktak, ezért a régebbi időből csak nagyon kevés síremlék maradt reánk. Ezekről a 17. századbeli sírkövekről, bár kettő közülük a lehető legrongáltabb állapotban maradt reánk, mégis megállapítható, hogy szervesen hozzátartoznak a kolozsvári kőfaragók ízlésbeli és kidolgozásbeli termékeihez.

1633. XI. 22.

Sz. Mihályfalvi Mihály (vagy János) fia

A temető alsó felében, a főút baloldalán találtam 1930. áprilisában az alább ismertetendő sírkövet. Leírásomat 1935. augusztus 30-án ellenőriztem.⁷⁰

Ormos koporsó alakúra mészkőből faragott síremlék másodlagos fekvőhelyen. Keskenyebb végénél, félig a földbe volt ágyazva, alsó lapján 1840-es évekből eredő felirat volt kifaragva. A kő nagyon rongált és erősen kopott. Egykorú

felirat csak az egyik lapján van. A betűk metszése ügyes mester kezére vall.

Felirata:

HIC QVIE [...]T IN DOM[...] LIV [...] O [...] HAI
[...] Z MIHALIFALVI QVI OBII [...] 1633
DIE 22 NOVEM: AETATIS SWE • IO PIA ET HO
NESTA
ERAT

A hiányokat kiegészítve, a szöveg valószínűleges olvasása:

HIC QVIE[sci]T IN DOM[o] [fi]LIV[s] [d]O[mini]⁷¹
[Mic]HAE[li]s⁷²
[Mezős]Z MIHALIFALVI QVI OBII[t anno Domini] 1633
DIE 22 NOVEM: AETATIS SWE • 10 PIA ET HO
NESTA
ERAT

Az itt nyugovó nevének bizonytalan jelentésű töredékeiből a következő megfejtést kísérlem meg kihámozni.

A Máris Terézia-kori nemességigazoló perek iratai között találtam, hogy „Eperjesi Josephus de Kolosvar alias Mihalyfalva in Apahida” nemességszerző elődje: „Michael Eperjesi pedes praetorianus sub capitaneatu Pauli Nagy de Deza” volt, aki nemességét és címerét 1631. június 12-én kelt adománylevéllel I. Rákóczi Györgytől nyerte.⁷³ Ez a nemeslevél tulajdonképpen tömeges nemesítést foglal magában, mégpedig a dévai Nagy Pál kapitánysága alá tartozó 2 hadnagy, 3 alhadnagy, 21 tizedes és 115 gyalogos vitézt különböző alkalmakkor teljesített hű és kitartó szolgálataiért jutalmazott a fejedelem.⁷⁴ Természetes, hogy ezek a megnemesítettek csekély birtokú, vagy éppen birtoktalan emberek voltak. Eperjesi a maga nemesítését 1632. május 12-én hirdettette ki.

E Mihályfalvi Eperjesi Mihálynak és felesége, Kis Borbálának fia – az iratok szerint – István, ennek pedig az 1652-ben említett György. 1704. május 2-án Eperjesi György osztozik, a fiai: István, Gergely, József. 1770-ben Eperjesi István kolozs megyei főbírónak és kolozsvári Stenczel Katának fia-

ként találjuk László Kolozs megyei albíró. Ugyanekkor vonatott nemességigazolásra az ugyancsak kolozs megyei Fűzkúton birtokos Eperjesi Zsigmond,⁷⁵ s minthogy Fűzkút Mezőszentmihály tőszomszédságában fekszik, az 1633. évből való névben ezért merek erre a Sz[ent] Mihályfalvára gondolni. Hihetőleg ugyanebből a családból származhatott az ugyancsak Kolozs megyei származású Eperjesi Zsigmond, az 1782–1794. években erdélyi ref. püspök és öccse, András nagykapusi, majd damosi pap.

Lehetséges tehát, hogy ide illeszthető az itt nyugovó fiúcska hovatartozósága. Ebben az időtájban a szomszédos Kolozsvárott nagy pestis pusztított, éppen ezért feltételezhető, hogy e gyermeket is ez a rém vitte magával. Az itteni nagybirtok mellett az apjának csak kevés ingatlana lehetett, kedves fiának azonban mégis drága emlékjelet állított.

Visszatérve e sírkő feliratára, észrevételezhető volna, hogy a szöveg végén „*pia et honesta*” nőnemű alakot találunk, azt a feliratot szerkesztő azonban csakis az „*aetatis*”-ra vonatkoztathatta, mert a szöveg rongáltsága ellenére is határozottan megkülönböztethető a „*qui*” és a valószínűleg „*filius*” hímnemű alak. Ez mégiscsak biztosan meghatározza az ide pihenni tért gyermek nemét.

1633.

Székely Márton fiai: István és János

A temető alsó felében a főút balfelén áll az a mészkőből faragott négyzet alapú keskeny sírkő, amelyet 1930. áprilisában írtam le.

Gondos, jó munka. Feliratos lapja teljesen ép, bár eresze letörött.

Méretei: magassága: 50; szélessége: 27; vastagsága: 21 cm.
Felirata:

IT • FEKSZIK
SZEKELY • M
ARTONNAK

KET • EDES • FIA
KIK • EL • NYGOT
TAK • AZ • VRBA
N • ISTIVAN • ES
IANOS • A • D
1 6 3 3

Vistában nemcsak a mai időben, de századokkal ezelőtt is éltek Székely nevezetű családok. Így 1609. november 9-én „*Vistai Zekel Bálint bor arrat soluit fl. 4/14.*”⁷⁶ Majd 1648. március 10-én arról számolnak el a Kolozsvár városi hídcsináltatók, hogy „*Vöttem vistaba[n] Lako Zekelj petertwl Eöt Eöreghez szal lab fakat fl. 1. den.*”⁷⁷ Az 1652. évi urbáriumban a colonusok között találjuk a jómódú *Szekely Gergelyt*, akinek két fia van, állatállománya pedig: 1 ló, 10 ökör, 4 tehén, 3 disznó és 1 kas méh. Továbbá *Szekely Marthont*, akinek három fia volt, állatállománya azonban semmi.⁷⁸ 1670-ben a lakosok között ugyanezeket a személyeket találjuk meg, mégpedig a szorgalmas, igyekvő Székely Gergelyt, akinek ekkor is két fia van, állatállománya pedig: 1 ló, 12 ökör, 10 tehén, 3 tulok, 25 juh, 10 disznó, 50 kas méh és a rokkantnak (*debilis*) mondott Székely Márton, akinek már öt fia van, állatállománya azonban csupán 1 tehén.⁷⁹ Egészen bizonyos, hogy e család-fők, bár jobbágyrendűek voltak, minthogy azonban Székely Mártonnak semmi állatállománya nem volt, ezért földműveléssel, vagy majorkodással nem foglalkozhatott. Ellenben vagy mészégető, vagy még inkább faragó (ács, molnár) lehetett foglalkozása, minthogy hajdanta a havasalji községek szállították a városnak az építkezési kellékeket, azután közülük valók voltak a faházépítők, hiszen Kolozsvár külvárosainak nagy része is faházakkal épült tele. Azután a fatemplomok és haranglábak építői is onnan kerültek ki, mint ahogyan Balogh Ilona kiváló munkájában nem egy faragót és molnárt, meg ácsot sorol fel Kalotaszegről.⁸⁰ Tehát éppen ezért Székely Márton semmi gazdaságot nem folytatott, s mégis tudott fiacskái sírjának fejéhez kolozsvári kőművestől készített síremléket állítani.

1630-as évek

János (vagy József) keresztnevű lelképásztor
Sámuel nevű fiacskája

A temető tetejének északi szélén 1935. augusztus 16-án találtam ezt a rettenetesen megrongált síremléket, amely egyik végére állítva volt a földbe ágyazva.⁸¹ Az alsó lapjára 1840-es évekből származó felirat van felvéve.

Ormós koporsó alakúra faragott mészkő síremlék másodlagos fekvőhelyen. Erősen kopott és rongált, kezdeti éle szélesen le van ütve, a vége pedig kb. 12 betű férőhelynyi szélességben letörve. Felirat csak az egyik lapon van. A betűk metszése ügyes mester kezére vall, aki azonos az előbbi 1633. november 22-i sírkő mesterével. Erre vall a betűk alakján, a szöveg hasonlóságán kívül, a betűösszevonások (ligatúrák) azonossága s a felirat záradékának egyezése és az utolsó szónak elhelyezési módja. Ezen az alapon a sírkő korát is az 1630-as évekre állapíthatjuk meg.

Méretei: mai hosszúsága: 100; szélessége: 60; magassága: 28 cm.

Felirata:

[...] S RDI D [...] DO[...]NI IO [...]
[...] GI NOEN : SAM [...] QVI OBIIT : A : D [...]
DIE 5 NoVEMB : AETATIS : VERO SVAE 12 : PIVS : [...]
FVIT

A hiányok kiegészítése után a felirat valószínűleges olvasása:

[Hic iacet in domino filiu]S R[everen]DI D[omini]
DO[m]iNI IO[annis]⁸²
[...]GI NO[m]EN SAM[uel] QVI OBIIT A[nno] D[omini]
DIE 5 NoVEMB[ris] : AETATIS : VERO SVAE 12 : PIVS :
[et honestus]
FVIT

A személyazonosságot megállapítani lehetetlen, mivel abból a korból csak nagyon kevés falusi lelképásztorról maradt fenn valamelyes emlék.

1754. V. 23.

Tatai János ref. lelkipásztor

A cinteremben a templom déli oldalán, az út felett, amely magát a sírdombot lemetszette, áll az alább leírandó sírkő.

Mészköből faragott ereszes, hasábos sírkő, amelyről a leírást 1930. áprilisában készítettem s a szöveget 1935. szeptember 21-én ellenőriztem. A kő egészében véve jó állapotban van, csak kissé előredűlt s emiatt a szöveglap egyes helyein a felület mállásnak indult. Éppen ezért az életkor csak egyéb utalásokból állapítható meg teljes bizonyossággal 63 évesnek, jóllehet Debreczeni László építész-tanár ott inkább az 53 számot látja. A kő kidolgozása jobb képességű helyi, avagy szucsáki mester munkája.

A sírkő mindkét keskeny oldalán alulról kezdődő mértani dísz nyúlik felfelé.

Keleti lapjának felirata:

Az eresz peremén:

EMLEKEZETNEK KÖVE

Alatta:

ITT NYUGSZIK AZ ÚR

BAN BOLDOGUL KI

MULT TISZTELETES

TATAI IÁNo[s] TESTE

KI IS ÉLT 63 [es]ZTEN

DÖT MEG[ho]LLT

A[nn]O 1754 DIE 23

MAJI

A felirat alatt kidomborodólag egymásra helyezett két fél-nyolcszög.

Életének rajzát nagyjában sikerült összeállítanom.

A jó igyekezetű, szép készültségű, de a falusi élet kezdetleges körülményei közé menthetetlenül eltemetkező ember példája Tatai A. K. János lelkipásztor. Jóllehet még későbbi élete folyamán is a régi emlékeket, külföldön vásárolt értékes könyveit, továbbá a németországi Frankfürtnban s a hollandiai Franekerában készített egyetemi jegyzeteit és másolt

kéziratait nagy becsben őrizgeti. Végakaratóban arra a fiára hagyományozza, aki megbecsüli és tanulni fog, azonban faluról falura hurcolja sorsa, s ezért az eléggé bőségesen fennmaradt egykorú adatok között semmi jelentősebb értékű emléket nem hagy maga után. Bár nem feleli, sőt szereti hangoztatni régi, klasszikus műveltségét, hiszen diákos tanulmányainak befejezése után egynegyed század múlva született fiát is, mint a rég letűnt humanisták késői utóda, Cassander névre keresztelteti, könyvtárát azonban nem gyarapítja, s ezt tanúsítja, hogy csupán az emlékekből táplálkozva, őrizte meg a fonalat a tudományos élettel.

Született az 1691. év táján. Ezt az a körülmény bizonyítja, hogy 1754-ben bekövetkezett halála alkalmával sírkövére a 63. életévet vészték fel. Tanult a kolozsvári református kollégiumban, ahol 1710. körül úrván alá az iskola törvényeit, lépett a felsőbb évfolyamokba.⁸³ Ekkor azután alumniumot nyerve, tudását Zilahi Sebes András és Baczoni Ince Máté, a filozófia és a filológia tanára, valamint Szathmár-Némethi Sámuel, a teológia professzora irányítása mellett gyarapította tovább. Az 1716. évben a Rudimenta, vagyis a kezdéstől számított második osztály köztanítóságával bízott meg s mint ilyen, magyar nyelvű emlékverset szerzett Baczoni Máté professzor 1716. december 7-én elhunyt anyósának, Bogdányi Sajgó Mihály máramarosszigeti pap özvegyének, Borcs-Jenei Annának egyleveles nyomtatott temetési kártájjára.

Oh! sok változások közzé tétettetett
Jajos bánatoknak czélul ki-tétetett
Nyavalyákra s búkra születtetett
Ember, ki vagy földből teremtetett.

Mit vélsz magad felől? hogy e rossz világhoz
Virághoz hasonló mulandó javához
Ragaszkodol? mint egy vasmatkához
Nem tudod? hogy veszélyt te reád hoz.

De ki meg-utállya világot, és bízik
Istenben, az soha meg-nem tsalatkozik

Dolgaiban, de innét vitetik
Mennyországba, s az Urral lakozik.

Ez boldogul ki-múlt Jenei Annának
Bizony volt ily hiti, mert ő ez világnak
Nem hitt soha mulandó javának,
De az élet örökös Urának.
Tatai A. János Coll: Al: Rudim: Praec.⁶⁴

Verse közhelyekből, illetőleg idézetekből szerkesztett megemlékezés. Nem jobb és nem rosszabb a 18. század eleji hasonló termékeknél. Tekintettel arra a körülményre, hogy éppen e korszak nem termelte ki a maga igazi költőjét, még a közepes értékű poétai munkák is megőrzendők. Ugyanis ekkor minden iskolát járt férfi egyúttal versszerző is volt, mivel a versfaragást a középfokú iskolákban gyakorlatilag is tanították. Igaz, hogy ezeknek nyelve latin volt, a magyar versek pedig kötelezettségen kívüli szerzemények voltak. Az ilyen verses termékek legnagyobb részét az alkalmosszerűség hozta létre, ezért – maradandóbb érték hiányában – csaknem mindenik nyom nélkül el is enyészett.

Kollégiumi élete folyamán Tatai az adessori diáktisztséget is elnyerte s mint ilyen az 1718. június 6-án kimúlt Kemény Zsigmondné gróf Bánffy Krisztina temetésére hasonlóképpen szerzett emlékverset.⁶⁵ Valószínűleg az 1718. esztendőben búcsúzott ki a kollégiumból, minthogy a bánffyhunyadi iskolához hivatott meg rektorul. Itteni működéséről bővebb emlékünk nincsen. Talán egy-két évi tanítóskodás után vitetett Zentelkére papnak,⁶⁶ ahol azután egészen 1722-ig lelkipásztoroskodott. Itt azonban nem volt maradása, mivel tudásvágya továbbtanulásra sarkallta. A szokottnál idősebb kora ellenére is – hiszen ekkor már a 32. évét taposta – külső országokbeli akadémiák látogatására szánta el magát. Az erre szükséges költségeket bizonyosan tanítói és papí szolgálatá alatt kuporgatta össze.

1723. február 7-én már az Odera melletti Frankfurtban van, ugyanis ekkor vásárolja meg Goerizius Kristóf Konrád: *Papatus Irrationalis* című munkáját három brandenburgi fél garasért.⁶⁷ Mivel azonban nevét az 1723. év augusztus havá-

ban a városba tartózkodó Pataki Sámuel naplójában nem említi,⁸⁸ valószínű, hogy Tatai ebben az esztendőben utazgatással töltötte idejét, állandóan nem tartózkodott Frankfurtban. Különböztette ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy az egyetem anyakönyvébe neve csak a következő év január 27-én vezetett be.⁸⁹ Innen azonban csakhamar Hollandiába bujdosott, ahol 1724. május 10-én iratkozott be a franekerai egyetemre.⁹⁰ Itt találkozott két kolozsvári diáktársával: Verestói Cséri Györggyel és Csepreghi Turkovics Ferencsel, a későbbi kolozsvári professzorokkal. Verestói kéziratban fennmaradt *Genealogia et vita Georgii Verestoi* című önéletrajzában felsorolta, hogy Franekerában töltött öt esztendői tanulása ideje alatt jogi, bölcsészeti, teológiai, világ- és egyháztörténeti, valamint nyelvészeti előadásokat, zsidó és keleti nyelveket, továbbá bonctant és vegytant hallgatott.⁹¹ A Tatainál két évvel korábban kijött Verestóinak és Csepreghinek több időre terjedvén egyetemi tanulása, több lehetősége is kínálkozott a különféle ismeretek elsajátítására. Tatai azonban valószínűleg csak a bölcsészeti és a teológiai tudományok hallgatására szánhatta idejét.

A reánk maradt adatokból látható, hogy akadémiai éveit Tatai sem töltötte henyéléssel. Saját munkájáról ugyan nincsen emlékezet, csupán egy, nyomtatásban is megjelent latin nyelvű üdvözlő verséről van tudomásunk, ezzel Verestóinak *De palma ardente* című s 1725-ben Franekerában megjelent terjedelmes és nagyhatású értekezését köszöntötte.⁹² Ezzel szemben azonban szorgalmasan jegyzetelgette és kivonatolta az egyetemi vitatkozásokat és a professzorok műveit. Mai napig is meglévő egyik kéziratot kötetében feljegyezte, hogy *Antiquitas* című kéziratgyűjteményét az Odera melletti Frankfurtban írta le és Franekerában köttette be. Továbbá Franekerában lemásolta Capelli Lajos *Comment. in Xr. Testam.* című munkáját 48 lapnyi terjedelemben, ezen kívül a dordrechti zsinat iratait, majd 1725. július 22-én egy 507 lapnyi terjedelmű teológiai mű másolását végezte be. Valószínűleg ugyanitt fejezte be a feljegyzéseiben is emlegetett *Symbolica Theologicát*, ez azonban kötetlenül maradt. Idegen földön való tartózkodása alatt egyre gyarapodó könyvtára számára nyomtatott munkákat is vásárolgatott. Így sze-

rezte meg Stockius, Lukas de Linda és Felix Bidenbach egyes műveit is.⁹⁵

Egyetemi tanulmányait befejezve, a három iskolatárs 1726. szeptember 26-án együtt hagyta el Franekerát. Harlingán át hajón utaztak Hamburgig. Innen szárazföldi úton Vratislava felé tartottak, ahonnan kezdve, Verestói és Csepreghi Bécsen keresztül választották az irányt hazafelé és 1727. február 2-án érkeztek Kolozsvárra. Tatai azonban, mivel valószínűleg fogyatékán volt a pénze, elválásuk helyétől más, rövidebb útra határozva el magát, tért vissza Erdélybe.⁹⁴

Hazaérkezése után egy ideig mit sem tudunk Tatairól. Legközelebb már mint kolozsi pappal találkozunk. Ugyanis 1734. április 20-án kötelezvényt írt alá, hogy amennyiben a kolozsi egyházközségnek a katolikusok által elvett terményegyedét sikerülne visszaszereznie, abban az esetben lemondana a kárpótlásul kapott fizetésjavításról.⁹⁵ Majd 1741. júniusában ismét Kalotaszegen bukkan elő, mint szentkirály-zentelki pap. Ugyanis ekkor írta alá a Mária Teréziának tett hűségeskü könyvét.⁹⁶ Ugyancsak mint kalotaszentkirályi lelkípásztorról van emlékezet 1743. december 5-én is, ekkor ugyanis a saját és felesége, Sebesi Kannás Judit nevében 90 magyar forintért eladta Csávási Szűcs János polgárnak és feleségére, Pálfi Máriának Kolozsvárt, a Belső-Közép utca déli során a Középkapu mellett levő „szegeletházukat”, amelynek szomszédai napkelet felől a várfal melletti utcácska, napnyugatról pedig Kovács Szabó György uram háza. A vételár összegét azonban – úgy látszik – teljes egészében csak 1745. március 12-én kapta meg, de akkor már máshol, mégpedig Damoson volt lelkípásztor.⁹⁷ A következő, 1749. év folyamán is Damoson találjuk. Február 24-én itt született egy fiacskája, akit Hunyadi Sz. Márton lelkípásztortársra⁹⁸ Cas-sander névre keresztelt. Úgy látszik azonban, hogy ebben az esztendőben súlyos beteg lett, mivel szeptember 24-én könyveiről és akadémiai kéziratairól végrendelkezett.

Megható e régi könyvek, fiatalkori emlékek iránt érzett szeretete, mely következő szavakban is megnyilvánul: ha igyekszik tanulni, a felsorolt néhány könyve és kézírata „*legyen Lázár Fiatskáné, de míg nem kívántatik, kezében nem kell*

adni, azután pedig ha hasznokat tudja venni, övéi legyenek. De a több Atya fiaknak részetskéjeket ki adja belőlük. El ne vesztegesse, mert drága, és megbetsülhetetlen könyvetskék az Eszeseknél azok.”

Ekkor azonban még hiába írta magát „muribundus”-nak, halála mégis csak néhány évvel később, 1754. május 23-án vistai állomáshelyén következett be.⁹⁹ Valószínű, hogy életének utolsó éveiben már nem töltött be lelkipásztori tisztelet. Feltételezhetőleg az öt évvel korábban kezdődött betegség hatalmasodott el rajta annyira, hogy emiatt az állandó szolgálattól visszavonulni kényszerült. Erre vall az a körülmény, hogy a kolozs-kalotai egyházmegye leltárkönyve 1754. április 13-án, tehát Tatai halála előtt negyven nappal, Vista lelkipásztoraül Zilahi Andrást nevezi meg.¹⁰⁰

Tatai halála után vagy mert Lázár nevű fia nem tanult tovább, vagy mert a hátrahagyottaknak szükségük volt a pénzre, az özvegy a könyvek nagyobb részét eladta. Így jutott már 1754-ben az egy kötetbe kötött teológiai kéziratgyűjtemény Csomós János kollégiumi diák, a későbbi dési pap birtokába. Ennek 1736-ban bekövetkezett halála után pedig testvérbátyja: Csomós Mihály, a kollégium jogi professzora révén kerülhetett a közös alma mater tulajdonába.

Gyermekei közül Sándor 1769. április 27-én írta alá a kolozsvári kollégium törvényeit. Tanulmányainak befejezése után az intézetből történt kibúcsúzása emlékére – az egykori szokás szerint – könyvet ajándékozott az iskolai könyvtárnak. Ez a könyv pedig Goereziusnak az a munkája volt, amelyet édesapja 1723-ban vásárolt az Odera melletti Frankfurt városában. Tatai Sándor különben 1776-ban búcsúzott ki a kollégiumból, a viski rektorságra vitetett, majd 1781-ben tötöri, 1782-ben szelecskei, 1783-ban kidei, 1797-ben kolozsborsai pap. Ennek két fia ismeretes, közülük Károly 1804-ben a kolozsvári kollégiumban szintaxista, József pedig ugyanekkor grammatista tanuló.¹⁰¹

1760.

Zilahi Gy. András lelkipásztor és felesége,
Csoma Anna, valamint Rebeka nevű leányuk

A temető lábának közepe táján álló sírkövet 1930. áprili-
sában írtam le.

Mészkből faragott keskeny ereszes, hasábos síremlék. Jó
állapotban van. Helyzete: előredűlt és részben föld alá sülly-
lyedt. Meglehetősen jó helyi, avagy szucsáki munka.

Szélessége: 34 cm.

Keleti lapjának felirata:

Az eresz peremén:

{e}MLEKEZETNEK KÖ{ve}
17 • 60
ITT nUGSZIK Az UR
NAK APOSTOL SZOLG
AJA ZILAHI GJ: ANDRÁS
KEGYESSÉG GYÉMÁNTJA Cs
OMA ANNA KI VOLT PÁR
JA EZEKET KÖVETI SZÜZ REBE
KA TAGJA SZÉP PÁROS ÉLTE
NEK ITT IS ELVÁLÁSA NEM LE
HETE HANEM TESTEK NYUGO
VÁSA EGYMÁS MELLETT VAGY
ON KOPORSOK SZÁLLÁSA
LEANYOKKAL EGYÜTT TESTEK
ROTHA - DÁSA

Alatta kidomborodólag nyolcküllös nyolcszög, amely ta-
lán a felkelő nap ábrázolásának csökevényeként maradt
meg. Ennek alapján erre magyarázhatjuk a Tatai sírkövén
kiképzelt idomot is.

Tanult a kolozsvári református kollégiumban, de a diá-
kok névsora eredeti családnevét nem jelöli meg, csupán zila-
hi származáshelyére utal az „Andr[ás] Zilahi” megnevezés-
sel. Sírkövén azonban már célzást találunk a nevében előfor-
duló „Gy” betűben, míg nem azt a kérvényt, amelyet hívei
névében 1742-ben intézett az erdélyi főkonzisztóriumhoz,

már mint „*Pastor Gyal. Zilahi András*” nagyalmási pap írta alá. E rövidítést a következő alapon merem Gyalui, illetőleg Gyalai névre feloldani. Az 1727. esztendőbeli gyalui urbárium a jobbágylakosságon kívül felsorolja azokat a nemes embereket is, akik „*paraszt szőlőket colálnak*”, közöttük említi, hogy „*Az Új Hegyben Zilahi István Úrlamj bír egy szőlőt.*”¹⁰² Ugyanőt találjuk meg második házasságkötése alkalmával 1745. szeptember 16-án a gyalui egyházközség anyakönyvében.¹⁰³

Zilahi Gyal[ai] Andrásról azt állapíthatjuk meg, hogy a kollégiumban 1723. március 24-én öltötte magára az alapítványos diákok tógaviseletét, mígnem 1730. április 30-án vetette le véglegesen.¹⁰⁴ Ekkor ugyanis bevégezvén tanulmányait, a gyalui rektorságra vitetett. Innen azután lelképásztori pályára lépve, 1741. júniusában már mint nagyalmási papot találjuk, aki a Mária Terézia hűségére tett eskükönyvet aláírta.¹⁰⁵ A következő évben itt is fogalmazta meg kérvényét, amelyet hívei nevében terjesztett fel az egyházi főtanácshoz.¹⁰⁶ Az 1754. április 13-án tartott esperesi vizsgálat alkalmával már Vistában bocsátja a szükséges adatokat az összeállítandó leltár rendelkezésére.¹⁰⁷ Szolgálatát ugyanitt folytatta tovább 1760-ban bekövetkezett haláláig, amely élete java korában vitte magával.

1802.

Mátyás Márton és István

Az alábbi követ is ide sorolom, bár kora csak a múlt század elejére vezet vissza, ugyanis a 18. századból Vistából egyetlen jobbágyrendű ember síremléke sem maradt reánk.

E kő valamikor a temetőben állott, de lábáról letörött, s ezért hogy ne kallódjék el, Daróczi Ferenc helybeli lelképásztor, kalotaszegi esperes – egy másik, közel egykorú síremlékkal együtt – a harangláb fedélzetének védelme alá, annak aljában helyeztette el. Leírását 1935. szeptember 21-én készítettem el.

Mészakőből faragott ereszes, hasábos síremlék, alsó fele a szöveg alatt letörött. A felirat egészen ép. A helyi mester

eléggé jó munkája, amely izlésben is a falu népéhez alkalmazkodott.

Felirata:

ANNO 1802 BE
ISTEN • ORSZÁGÁBA
SOK EZER • ANGYALOK
KAL • ÖRVENDEZŐKET
IFJU • UGYMINT • MA
9TÁS • MÁRTON • ÉS • IST
VÁN • MÁRTON VOLT
8 ESZTENDŐS • ISTVÁN
6 ESZTENDŐS • KORÁRA
HOLTAK MEG

A szövegvesésben a kőfaragó a névnél hibát követett el. A családnév helyesen Mátyásnak olvasandó, különben Visztában ez ma is élő család, miként ma is, ugyanúgy a múltban is a jobb módúak közé tartozott.

Különösen jellegzetes betűképzéseket találunk a következő, Kalotaszegen széltében elterjedt használatban: az „A” átlója, lefelé fordított szögben törik meg, a „G” betű azonos a „9”-es számmal, az „Sz” a német hosszú „esz”-hez tapadó kis „z” betűvel van megtoldva, az „Y” szára a betű feje jobb szárának szerves folytatása, az „I” fölé kerek pont van helyezve, az egyes („1”) számjegy függőleges helyzetű pálcika, tetejébe kalapocská, lába alá teknőcske van helyezve. A szavakat egymástól ékecskék választják el. Végezetül még azt is megjegyezzük, hogy a betűk és a sorok levegősen vannak elhelyezve.

Ismételjük, hogy e sírkő kiképzése és faragása mintaképet szolgáltatja a kalotaszegi síremlékeknek, amelyet több-kevesebb eltéréssel csaknem mindegyik faluban megtalálunk.

A SZUCSÁKI TEMETŐ

A Kolozsmonostorral megnövekedett területű Kolozsvárral szomszédos határú Szucsák falu csaknem mindig osztozott a város hostátjainak sorsában. Ahányszor a török, tatár, német Kolozsvár falai alatt megjelent s felprédálta a vetéseket, felégette a majorokat s a többi lakóházat, mindannyiszor szétszéledve a környező falvakba is, feldúlta azokat is. Sőt, ha a lakosság nem menekült el, különösen a törökök és tatárok vagy leöldösték, vagy rabszűjra fűzve elhurcolták, a németek pedig a zsaroláshoz és a rabláshoz értettek leginkább.

Szucsák valamikor nemzetiégi birtok volt s később is minden időben kismesek lakták. Minthogy az őt körülkerítő hegyek közelét megdolgozásra kitűnő mészke alkotja, azt várnók, hogy az elmúlt századokból nagyobb számú faragott sírkő maradt volna reánk. Meglepetéssel állapíthatjuk meg, hogy itt sem a 16., sem a 17. századból egyetlen sírjel sem vészelt át az idők viszontagságait, sőt a 18. századból is csak kettőre sikerült reátalálnom. Lehetséges, hogy ennek oka is az ellenséges pusztításokban keresendő.

1720. XI. 1.

Tandi István és három leánya

A templomtól nyugatra emelkedő domb oldalában álló sírkövet 1933. április 15-én írtam le.

Mészkeből ornós koporsóformára faragott síremlék, nagyon rongált állapotban van. Jobb képességű mester munkája.

Déli lapjának képe és felirata:

Olaszkoszorúban megkülönböztethetetlen tárgyba szúrt három toll, ettől balra hatágú csillag. Alatta szív (?). Mögötte kivésott felirat:

ÁLLY MEG UTON JARO [...] KI • FEKSZIK ITT
TE VELED • S • EN [...] LEM BUJDOSO NYUGSZIK ITT
TANDI ISTVAN NEVE CHRI[...]T VARJA [...]

HÁROM Z [...] ITI
 ELHAGY [...] Ó [...]
 [...] KI [...] EZ [...]
 IDE TEMETE [...] YONNAL [...]
 [...] JÁNAK [...]
 Északi lapjának felirata:
 [...] HETSZAZ [...] EN [...] FOJA
 [...] KIRÁLYÁNAK HANGOS TROMBITÁJA:
 E [...] TEK S [...] KOR [...] TESSEG RUHÁJA:
 S [...] TETETEK BAR [...] KORONÁJA
 OBIIT AET[...]TIS SVAE 63 DIE PRIMA NOVEMBRIS
 1720

A hiányos feliratot az alábbiakban kísérlem meg kiegészíteni:

ÁLLY MEG UTON JARO [s kérdezd] KI • FEKSZIK ITT
 TE VELED • S • EN [ve]LEM BUJDOSO NYUGSZIK ITT
 TANDI ISTVAN NEVE CHRISZTUSÁJT VARJA [itt]
 HÁROM Z[ép leányi vele pihennek] ITT
 A második versszak azaz kezdődött, hogy
 ELHAGY[ta] Ö[véit],

de a szöveg többi része annyira romlott, hogy abból értelmes gondolatot összeállítani nem lehet.

Az északi lap felirata valószínűleg így hangzott:
 [Az ezer] HETSZAZ[húsz sebes]EN [hogy] FOJA
 [Szóla] KIRÁLYÁNAK HANGOS TROMBITÁJA:
 E[lvéte]TÉK S [ak]KOR [tisz]TESSÉG RUHÁJA:
 S [fejére] TETETÉK BÁR[ány] KORONÁJA
 OBIIT AET[a]TIS SVAE 63 DIE PRIMA NOVEMBRIS
 1720

E sorokból megállapítható, hogy e sírban a 63 éves korában 1720. november 1-én elnyugodott Tandi István nyugszik. A déli lapon lévő HÁROM Z szópárcsonk csakis a fenti módon egészíthető ki, ugyanis a számnév után föltétlenül melléknévi jelző s azután a jelzett szó következett. A kolozs-

vári példákblól látjuk, hogy gyermekeknél a néhait jelentő szegény szó helyett gyakran a szép jelzőt alkalmazták, ez pedig csakis a leányokat illette meg.

A levéltári emlékek között kutatva a Tandi névre is találunk egynehány sovány adatot. Így Apafi fejedelem idejében az 1680. március 3-án összeírt Kolozs megyei főrendek és nemesek lustrájában megtaláljuk Tandi Istvánt is.¹⁰⁸ Ez a férfi föltétlenül azonos volt az itt nyugovó, akkor még csak 23 esztendőös, aligha nagyobb birtokú szucsáki nemessel.

Azután későbbi időből: 1724-ből van adatunk szucsáki Tandi Mihály Kolozs vármegyei szolgabíróra vonatkozólag¹⁰⁹, aki az itt nyugovó öregnek valószínűleg a fia volt.

Végezetül a Kolozs és Kalotai egyházmegye 1754. évben készített leltárkönyvében találtam, mint Tarpai, Hari, Cserei, Lázár, Szétsi, Seres és Csíszér nevezetű nemesek vallomását: „Nemzetes Fülöki és Tandi Uraimék, hogy inkább Papot tarthassanak, egy-egy köből búzát ígértek, fél-fél szekér szénát. A több nemesség pedig a Nemtelen ökrös emberekkel együtt két-két véka búzát, nem különben] a gyalogok is, fát pediglenn minden gazda ember egy-egy szekérrel”.¹¹⁰ Ugyanis e falu a sok pusztítás után a 18. század elejére alig tudott valamennyire is erőre kapni, de ekkorra máris újabb csapás zúdult reá, a kuruc-labanc háborúskodás, amely ismét annyira elsorvasztotta, hogy az egykori önálló egyházközség – mint filia – Mэрához csatoltattott. Csak Füleki, Tandi és a többi egyháztag buzgóóságának köszönhető, hogy 1745-től újra anyaegyházzá küzdhetette fel magát.¹¹¹

Az 1754. év az utolsó nyom, amely a Tandi-családra vonatkozólag felszínre került. Úgy látszik, hogy fiú utód nem volt, mer a következő évtizedekben kipu sztult, de legalábbis az 1782-ben megkezdett anyakönyvek nevüket egyáltalában nem említik.

1722 és 1732

Süveges Pista és Sándor

A templomtól nyugatra emelkedő domb oldalában álló sírkövet 1933. április 15-én írtam le.

Mészkből faragott, négy oldal- és egy fedőlapból alkotott téglalap alakú síremlék, amely fedőlapjának némely helyén kopott. Művészi hatásra törekvő alkotás. Készítője bár városban a reneszánsz hatások alatt tanult, ügyes kezű mester volt, azonban a fedőlap faragványa túlzottan tudalékos, zsúfolt s mondhatnók, kevés ízléssel készült. Annál szebb és ízlésesebb az oldalkeretelés díszítménysora. Ez a virág- és levélalkatrészes indadíszekből van inkább lapos, mint erősebben kidomborodó faragással kiképezve. E díszítmények a minden sallangtól mentes kiformalásokban sok rokon vonást mutatnak a kolozsvári Király utcai Újhelyi-házon levő 1724. esztendőben készült kőablakkerettel, amelyet a kitűnő műtörténész, Balogh Jolán Sípos Dávid kidei kőfaragó-mester művének határozott meg.¹¹²

Tekintettel arra a körülményre, hogy az egyes iparágak ott érik el fejlődésük legmagasabb fokát, ahol a feldolgozásra legjobb minőségű nyersanyag áll rendelkezésre, s mint-hogy Szucsákban ez megtalálható, nem csodálkozhatunk azon, ha ott is reátalálunk egy Süveges nevű jeles kőfaragóra. Ez a mesterember kortársa volt Síposnak. Azért nem is lehetetlen, hogy talán ugyanannál a mesternél tanulták meg mesterségüket. Bár Sípos sokoldalú és mindig ízléssel dolgozó művész volt, ott, ahol kellett, Süveges is megközelítette őt, kiváltképpen, ha feltételezzük, hogy a két Süveges fiú (ta-

lán éppen fiai) síremlékét ő készítette. Az emlékmű oldallapjainak díszítménye a városban már lehanyatlott iparág alkotásait messze felülmúlja, példázva, hogy a 17. századbeli ízlés a vidékre menekült, hogy ott még néhány évtizedig gyönyörködtesse a kúriáknak a divattal és az elűzletesedéssel még meg nem rongált ízlésű lakóit s a falu népét, amely azután a maga csekélyebb tudású kézműveseivel alkotott kezdetlegesebb alakban örökölte még tovább a régi mintákat és díszítőelemeket.

A sírkő leírása: a fedőlapon, amely mai helyzetében észak felé néz, oroszlánbőr szembenézőleg.

A fej körül:

[l] - 7

3 - 4

Az oroszlán szájában karika, amelynek nyeléről aláfüggő kettős kőtáblán:

ISTEN

[eg]YENES NYÍL

ANAK

Az oroszlánbőr kartusszerűen kunkorodik befelé, mellső ballábában rövid pálcát tart. Két hátsólába lelóg, farka a szöveg közé felkunkorodik.

A kőtáblák alatt felvésett felirat:

SÜVEGES

[s]ANDOR S

[p]ISTA SIR

JÓK HALMA

SANDOR ELETE

FO - L[y]AS[a]

VOI-T-NEGY

ESZ-TENIDŐ

F-ORGASA

HOLT MEG

Az oroszlánbőr alatt:

[a]Z 1732 11 JU

P[is]TA HOLT ME[g]

[a]Z 1723 BAN

A sírkő északi oldalán: halálzó lábszárcsontokkal.

A sírkő déli oldalán: két homokóra.

A sírkő nyugati oldalán: leveles és virágos indadíszfüzér.

A sírkő keleti oldalát föld takarja, különben rongált.

A Süvegesek, akik valamikor kurta nemesek voltak, mint földműves gazdák éltek Szucsákban, a Cserei, Seres és más idevalósi családokkal összeházasodva, a falu törzslakosságához tartoztak.

Valószínű, hogy nemcsak a Süvegesek, hanem a Seresek is, legalább egy ideig, maguk is folytatták a kőfaragó-mesterséget, mert hiszen e család kiváló kőszobrászt is adott kolozsvári polgár Széchi Seresnek Szucsákba kiszakadt ága, amelynek tulajdonában itt még e század elején is volt kőbánya.

GYERŐVÁSÁRHELYI SÍRKÖVEK

1575. I. 15.

Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet

Erdély múltjában egyik, legkorábbi időkig visszavezethető családtörzs a Kabos, Mikola, Gyerő, Gyerőfi, Radó, Kemény, Vitéz családoké, amelyeknek főfészke a kalotaszegi Kapus-patak völgye. Innen ágaztak szét a patak mellékvizei mentén Magyargyerőmonostoron, Gyerővásárhelyen, Kis-és Nagykapuson, Deritén, Bikalon, Inaktelkén, majd a Kis-Szamos felső folyásánál Szamosfalván, Szentmiklóson, Dezméren vertek fészket.¹¹³ E családtörzs ősei valamikor az Erdélybe jövő nyugati útvonal védői s egyházi alapításaik révén a kultúra terjesztői, vásároshelyükkel pedig a kereskedelem felvirágoztatói, majd a későbbi időkben is valóban hasznos tagjai voltak hazájuknak.

E közös családtörzs egyik-másik ága már egészen kihalt, így a Mikola, Gyerő, Gyerőfi, Radó családnevet viselőknél évszázadok óta nincsen folytatásuk, sőt emlékjeleik nagy része is nyomtalanul elpusztult. Csupán Kolozsvárt a Farkas utcai templomban maradt meg Mikola Ferenc és János sírköve 1471-ből, Gyerő Tamásé pedig az 1500. esztendő körüli időből.¹¹⁴ Azután Gyerőfi János és Zsigmond síremléke 1603(?) -ből és Gyerőfi Jánosné 1619(?) -ből Kiskapuson,¹¹⁵ végezetül pedig Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet-sírboltfedőlapja 1575-ből Gyerővásárhelyen. Ugyanitteni udvarházuk helyét a falu keleti végén a földből alig kiálló egy-egy falmaradvány, valamint a szájhagyomány őrzi.

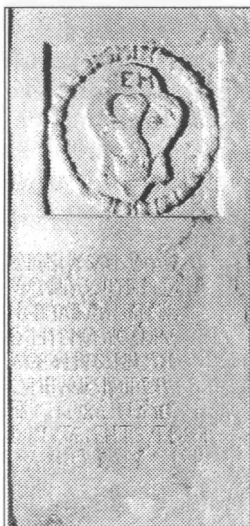
A gyerővásárhelyi egyházközség történetéről mintegy száz esztendővel ezelőtt írott nagyon rövid áttekintésből arról értesülünk, hogy a „régi templom elbontatoán, 1831-ben alapjából új építetett. A régi templomban találtatott felírástos kövek az újba is áthozattak, s a templom falába idéltlenül bérakoa, bévakollattak.”¹¹⁶ 1935 augusztusában és október 14-én Vásárhelyen járván, a templom belsejében két feliratot kőtáblát ta-

láltam, ezek azonban akkorra már meg voltak tisztítva a reájuk kent vakolattól.

A szentélyrész északi falába illesztett feliratos kis tábla hihetőleg a 16. század utolsó évtizedében készült, minden jellegzetesség nélkül ötsornyi bölcs mondásokat tartalmaz. A másik, mindenképpen érdekesebb faragvány a déli falba van beillesztve, a szószerk nyugati oldalához csatlakozólag, de úgy, hogy a kilenc sorból álló felirat minden sorának 3–6 utolsó szótagjára a szószerk reá volt falazva, s ezért a láthatatlan szövegeket csak következtetés útján lehetséges valahogyan kiegészítenem.

E sírtábla, amely valamikor a cimben megnevezett asszony sírboltját jelölte, felső részében címeres faragványt, alatta pedig latin nyelven írott disztichonokat tartalmaz. Tehát az alján kettős gyűrűvel lefogott olaszkoszorúban hosszúsúkás kiképzésű, fent és alant félkörívvel záruló és egyenes oldalából ugyancsak félkörívvel kidudorodó pajzs látható. A pajzsban koronából növekedő dávávad; kísérői: félhold és csillag, a pajzs felett az itt nyugvó asszony E M betűpárja.

Az olaszkoszorú alatti felirat olvasható része mindössze ennyi:¹⁷

CASPARIS HAC SAXI SVB MOLE [...]
 VXOR MIKOLAE STIRPIS ELIZA[...]
 HEC PIETATIS AMANS PRVDENS [...]
 EXEMPLVM CASTI GRANDE PVDO[...]
 AMOVE QVATER DENIS BINOS ADIECT[...]
 CVM FRAGILES HOVIT CORPORIS EX[...]
 FILIVS HAE CHARAE POSVIT MONVMEN[...]
 EXIGIVM GRATAE MENTIS VT ESSET [...]
 ANNO 1575 • 15 IAN[...]

E csonka sorok csak úgy egészíthetők ki, ha előírjuk a felirat disztichonban szerzett verssorainak képletét (verslábat), s az így nyert keretben kíséreljük meg a hiányokat részben értelem szerinti, részben pedig az epitáfiumokban használni szokott kifejezésekkel betölteni. E kísérletet megnehezíti, hogy a vésésben helyesírási hibákat ejtett a kőfaragó. Nos tehát:

CASPARIS HAC SAXI SUB MOLE [Gyerófi quiescit]
 - ^ ^ | - - | - - | - ^ ^ | - ^ ^ | - ^
 UXOR MIKOLAE STIRPIS ELIZA[beta]
 - - | - - | - - | - ^ ^ | - ^ ^ | ^
 HEC PIETATIS AMANS PRUDENS [que matrona honesta]
 - ^ ^ | - ^ ^ | - - | - - ^ ^ | - ^ ^ | - ^
 EXEMPLUM CASTI GRANDE PUDO[ris erat]
 - - | - - | - - | - ^ ^ | - ^ ^ | ^
 AMOVE QUARTER DENIS BINOS ADIECT[os annos]
 - ^ ^ | - - | - - | - ^ ^ | - ^ ^ | - ^
 CUM FRAGILIS NOVIT CORPORIS EX[itium]
 - ^ ^ | - - | - - | - ^ ^ | - ^ ^ | ^
 FILIUS HAE CHARAE POSUIT MONUMEN[tum parenti]
 - ^ ^ | - - | - ^ ^ | - ^ ^ | - ^ ^ | - ^
 EXIGUUM GRATAE MENTIS UT ESSET [elogium]¹¹⁸
 - ^ ^ - | - - | - ^ ^ | - ^ ^ | - ^ ^
 ANNO 1575. 15 JAN[uarii]¹⁹

Tehát az itt nyugvó Gyerófi Gáspárné Mikola Erzsébet 42 esztendőös korában, 1575. január 15-én hunyt el. A sírlemléket fia készítette egészen bizonyosan Kolozsvárt, minthogy a

faragás kivitelezése céhbeli mester kezére vall. Mestere pedig nagyon valószínűleg a jeles széchi Seres János kőműves szobrássszal azonos. Ugyanis a tőzsomszédos falu, Egeres templomában nyugvó Bocskai Gábor sírkőfedőlapját két évvel korábban, vagyis 1573-ban ő faragta.¹²⁰ Erre nemcsak az időpont közelsége, de a vésés rokon-vonalvezetése is bizonyosság lehet. Ha a Gyerőfiné emlékkövén nem találunk mesterjegyet, mégis hihető, hogy ezen is van, csak hogy a vakolás egészen befogta. Igaz az is, hogy ennek keresésére nem fordítottam elég gondot, ugyanis Gyerővásárhelyről mentem át Egeresre s ott találván meg Seres mesterjegyét, hiába volt szándékomban még egyszer visszatérni, többé már nem volt alkalmam a Gyerőfi-sírkövet ismételten átvizsgálnom. Bizonyos azonban, hogy a címer kidolgozása, a betűk vonalvezetése s a ligatúrák sűrű és nagyon gyakran azonos alkalmazása megegyezik. S minthogy a Farkas utcai templomban megmaradt 1579-ben készült sírkövére nemcsak a szokásos QUI PIETATE SVA CLARVS dicséret van felvésvé, hanem ET ARTEF[icio] INSIGNIS SCVLPIOR FVERAT LAPIDVM¹²¹ szavak is bizonyítják jeles, s éppen keresett mestervoltát, amiből bátran következtethetünk arra a helyzetre, hogy az azóta eltelt négyszáz esztendő szörnyűséges pusztításai ellenére is az egeresi sírkövön kívül még más keze munkájának is meg kellett maradnia.

E sírkőre kifaragott dāmavad régi emlékeinken eléggé gyakran előfordul. Igaz, hogy legtöbbször a Kemény-, vagy a Kabos-család tagjaival kapcsolatosan. Éppen ezért a Mikola-Gyerőfi címeres emlékek után kutatva – a már említettek kivül – azért közülük is felbukkan egynehány. Így a kiskapusi templom egyik boltzárókövén valószínűleg a 15. század derekáról,¹²² ilyen a már sokkal későbbi aranyozott ezüst, kerek ereklyeszelence Mikola László vésett címerével az 1686. évből.¹²³ Ugyanígy az 1593. évben vert kis cápás pohár aranyozott ezüsből,¹²⁴ valamint ugyancsak aranyozott ezüsből készült ovális dísztal 1694-ből,¹²⁵ és nyolc egymásba járó pohár 1721-ből,¹²⁶ mindhárom Gyerőfi Borbála címerével. Végül Mikola Lászlónak 1700-ban vert címeres ezüst táblácskája, a neves szebeni ötvös: Hann Sebestyén munkája, a kolozsvári kegyesrendi templom tulajdonában.¹²⁷ A leg-

többről nem maradt el a dámvad kíséretében a félhold és a csillag sem.

Mindezeken kívül megemlékezem egy más, múzeumi jellegű tárgyról is, amely Kolozsvárt a Király utcában lakott Gergely Pál nevű kályhászmester műhelyének elromlott készítményei közül került elő. Ez egy 17. század első felében készült kályhacsempe darabja, amely vagy a Gyerófi-, vagy a Mikola-család bizonyosan szamosfalvi udvarháza számára készült.¹²⁸

Ugyancsak e család címerének nyomát, illetőleg annak népi magyarázatát kell fellelnünk a „gyöngyös Gyerófi”, illetőleg a „Gyerófi-szöktető” mondában, amely a Gyeróvásárhely–Gyerómonostor–Kiskapus határán emelkedő Gyerófi-szöktető hegyszakadékkal kapcsolódik össze, itt ugyanis a szarvast üldöző vadász lovával együtt a mélységbe zuhant.¹²⁹

A TÜREI TEMETŐ

A Kis-Szamos Kolozsvár alatt beömlő mellékvíze a Nádas, ennek egyik vízgyűjtője a Súlyomtelki, vagy Türe-i patak, amelynek bal partján terül el Türe, a középkori erdélyi püspökség egykori jobbágyfalva.¹³⁰ Ennek vásári középpontja minden időben Kolozsvár lévén, bizonyos, hogy nemcsak hajdanában, hanem a középkor utáni egy-két században is, vagyis amíg a falusi kőfaragás is bizonyos fejlettséget el nem ért, lakossága – ha olykor szüksége volt reá – a kolozsvári kőművesmesterek munkáját vette igénybe, Így bizonyos, hogy a türei új temetőben megmaradt 17. századbéli síremlék is kolozsvári kőfaragó munkája, mígnem a 18. század folyamán állított és ma is álló, részben csonka s emellett minden jellegzetesség nélküli két emlékjelet alighanem helyi mester dolgozta ki. Ezek bemutatása éppen jellegzetességük hiánya miatt majdnem fölösleges is, de mégis megteszem, mivel a régi temető sírköveit valószínűleg mind áthordták. Itt, miután mint a következőkben látható, átfaragták s újabb temetkezésekhez felhasználták. E kettőn kívül azonban mégis találtam egy olyat, amelyre mindenképpen figyelemmel kell lennünk.

1646

Ismeretlen nevű pap, édesanyja és öt gyermeke

Az úgynevezett új temető elején az út mellett áll az alábbi síremlék. Leírását róla 1935. október 18-án készítettem.

Anyaga: mészkő, alakja négylapú hasáb. Állapota: eresze letörött és feliratának első három sora ki van vakarva s helyébe új szöveget véstek, ellenben az utána következő hat sort, valamint a faragványt bántatlanul meghagyták. Kidolgozása jó, föltétlen kolozsvári kőfaragó munkája.

Keleti lapjának leírása:

[...]

[...]

[...] [szer] ETEIT : VGI : MINT : AZ OEDES

ANNYAT 14 • SOFIAT • 12 • IST

VANI • 10 • MIHALT • 5 • KATAI • 1

SALATTYA SOFIATOL • AZ

EO • OZVEGYETOL

A kő keskeny oldalain finom vonalvezetésű levélfüzér fut végig.

Az itt nyugvó családfő hivatását a jelvényben kifaragott könyv, a biblia bizonyítja, míg a beletűzött virágok arra céloznak, hogy vele együtt ártatlan gyermekek is nyugosznak.

E helyen egykor egy lelkipásztor édesanyjával s Anna, Zsófia, István, Mihály és Kata nevű magzattal együtt helyeztetett örök nyugalomra. Bizonyos, az ekkor pusztított pestis vitte el mindannyiukat, s a családból talán nem is maradt már életben, mint az özvegy, Salattya Zsófia. Valószínű, hogy a család az apa hivatásának lett az áldozata, még akkor nem ismervén a fertőtlenítést egy-egy dögghalálban elpusztult halott temetéséről hazatérő lelkipásztor magával hozta az ölé betegség mikrobáit.

Az elhunyt nevét semmiképpen nem tudtam megállapítani, az özvegy neve azonban a tőszomszédos Mákó faluba vezet. Ugyanis Kemény József adataira szerint: „1643. 10. Jan. Georgii Rakotzi Inscriptionales Curiam Nobilitarem in Mako Mathaeo Salattia et Catharinae Kalas consorti pro 200 h. fl. inscribunt. (In Transumpto etc.)”¹³¹ Igaz, hogy a keresztnévből képzett családnevek az egész országban szélteben el voltak terjedve, azonban a Salatielre példát csak a Székelyföldről idézhetek. Így a Basta-féle 1602. esztendei összeírásban Sepsiszéken Köpecen darabont Salatia Máté, Csíkszékben Csicsón, Marosszéken Márkodon, Udvarhelyszéken Karacsonyfalván darabont, meg szabad rendű állapotban Salati és Salati nevű családfeők,¹³² 1658-ban pedig a csíkszéki lustrában Csicsón, meg Delnén találunk Salatiakat.¹³³

Megemlítendő még, hogy az újonnan felvésett felirat szerint:

ITT NYUGSZIK T•
T• BEREZCKI JÁ
NOS ÚR 1852

Ez a tiszteletes tudós Bereczki János, aki 1852-ben hunyt el, előbb a kolozsvári református kollégiumban 1825-től 1821-ig teológiai professzor, azután 1821-től 1833-ig Körös-főn, végül pedig 1834-től 1852-ig Türebén volt pap.¹³⁴

18. század dereka
Ismeretlen

Az új temetőben álló sírkőre 1935. október 18-án bukkan-
tam.

Anyaga: mészkő; alakja: négylapú hasáb, előlapja ereszé-
vel együtt maradéktalanul legyalulva, a helyébe vésett új
felirat a 19. század közepe tájáról származik. E síremlék két
keskeny oldalát azonban a rombolás nem bántotta, s ezek-
ben még ma is eléggé épen megvan a kő egész magasságáig
kifaragott, hullámvonal-vezetésű viráginda.

Ez mindössze, ami ennek az alkotásnak egykori emléke-
képpen megmaradt, e kevés azonban mégis sokatmondó.
Ugyanis, ha elhagyva a temetőt, belépünk a református
templom ajtaján, szemben találjuk magunkat egy remekbe
faragott szószékkal: Kelemen Lajos, Debreczeni László, de
legfőképpen Balogh Jolán által nagy szeretettel méltatott Sí-
pos Dávid kidei kőfaragó kiváló alkotásával. A páratlan
szépségű műveket létrehozott mester helyét művészettörté-
netünk emlékei között a kiváló tudású, széles látókörű Ba-
logh Jolán állapítván meg,¹³⁵ ő utána mi is ráismerhattünk az
azonos művészi kézre, amely a dési, bonchidai, drági,
köblösi, apai, valkói, kajántói szószékekkel együttesen alkot-
ta az ugyancsak Balogh Jolántól elnevezett erdélyi virágos
reneszánszszak legutolsóként jelentkező remekműveit.

Különben a Sípos személyével való azonosságot bizo-
nyítja a szószék mellvédjének virágmotívumokkal ékes há-
rom táblája közé illesztett feliratos kőlap szövege is, amely a
megrendelő személyét így nevezi meg:

17 47
KIDÉBEN LA
KO PAP ISTVÁN
ELETE PARJAVAL
GALATZI AGNES
SEL TSINÁLTATIA
EZ KATÉIRÁI
DIE 17 96¹³⁶

E szöszék megtekintése után, ha visszatérünk a temetőben talált legyalult feliratú, oldallapjain azonban megmaradt díszítésű sírkőhöz, minden kétség nélkül megállapíthatjuk, hogy ez is Sípos Dávid munkája, s éppen ezért nagyon fájlatjuk, hogy emlékünk előlapjának faragását nemcsak kegyeletstörtően, hanem vandálmódra semmisítették meg.

Az eddig elmondottak alapján most már e sírkő faragásának ideje is megállapítható: nagy valószínűséggel feltételezve, hogy Sípos ezt ugyanakkor alkotta, amikor a szöszéket a helyszínén készítette, vagyis az 1747. év derekán.¹³⁷

18. század közepe táján Borbély Judit nevű anya gyermekei

Az új temetőben álló sírkő leírását 1935. október 18-án készítettem.

Anyaga homokkő, alakja négy lapú hasáb eresszel. Állapota: felső fele háromnegyed részben legyalulva s a helyébe vésett új felirat 1840-es évszámmal keltezett. A kő egyenként is rongált, az új szöveg alatti rész azonban még őrzi a régi felirat végének, különben eléggé zavaros fogalmazású töredékét. Kidolgozása: vidéki kőfaragó tűrhetően jó műve.

Keleti lapjának régebbi eredetű szövege:

{...}

ESZT ENDEJEBEN
ESZT ENDOBEN Es AN
NYOKNAK BORBELY Ju
DITHNAK ELETENEK
ESZT ENDEJE BE
N ESZT ENDOBE

E kövön egyedül csak az anya, Borbély Judit neve maradt meg. A falu közemberei között szokatlan keresztnév azt sejteti, hogy tulajdonosát ne közöttük, hanem inkább valamelyik lelkipásztor vagy iskolamester feleségének, talán a földesurak, a farnai Keczeliek udvarának alkalmazottaihoz tartozónak gondoljuk. Nevére különben az 1765-ben kezdődő anyakönyvben nem találtam.

1796. III. 31.

László István 63 éves

Az új temetőben felállított sírkövet 1935. október 18-án írtam le.

Anyaga homokkő, alakja négyalapú hasáb, eresszel. Állapota sértetlen. Kidolgozása gyengébb készültségű, vidéki munka.

Keleti lapján az eresz élén:

EMLEKÉZET

KÖVE

Alatta:

MELY ALATT NYUG

SZIK NEHAI BOLDOG

EMLEKEZETÜ LASZLO

ISTVAN MULT KI E VI

LAGBOL ELETENEK

HATVAN HAROM FEL

ESZTENDEJEBEN

1796 31 DIK MARTII

Az itt nyugvó 63-adfél esztendő László Istvánnal kapcsolatosan csupán egyetlen adattal rendelkezem, amelyet a türei házassági anyakönyvből jegyeztem ki. E szerint 1793. május 7-én „Ifjabb László András, László István fija hozott feleséget Vistából, Gáspár István leányát, Katát.” Tekintettel arra a körülményre, hogy a közeli Vista lakói jobbágyrendűek voltak, ezért valószínű, hogy Gáspár Kata ura, türei ifjabb László András is ugyancsak jobbágy volt.

BOCSKAI GÁBOR EGERESI SÍREMLÉKE ÉS MESTERE¹³⁸

A történelmi emlékekben gazdag Erdély egyik, sokszor emlegetettsége ellenére is ismeretlen, illetőleg tisztázatlan műemlékét szeretném feltárni. Ennek következtében alábbi tanulmányomban három kérdést óhajtánék megoldani:

1. egy költött alaknak végleges megsemmisítése után az egeresi református templomban nyugovó ifjú személyazonosságának megállapítását;

2. egy, eddig csak név szerint ismert, jeles kőfaragó-szobrászunk életre hívását egyetlen, biztosan felismerhető műve alapján;

3. egy 16. századbeli ismeretlen magyar bibliafordítás nyomának e sírkőre felvésett vers irodalomtörténeti vonatkozásainak meghatározását.

E kérdések megfejtése annál könnyebb lesz, mivel az eredeti forrásokból a kellő adatok önként kínálkoznak. Hiszen

eddig is csupán az volt az akadály, hogy az emlékünkel foglalkozó helyrajzírok megelegettek a közvetítők önkényes betoldásával, a latolgalás nélküli közlemények következtében pedig csekély jelentőségűvé kellett süllyednie egy olyan alkotásnak, amely kellő megbecsülésünkre mindenképpen számot tarthat.

1.

A kalotaszegi Egeres község 15. századbeli csúcsíves ízlésben épült templomában a szentélyrész déli falában mészkőből faragott reneszánsz síremlék van befalazva. Már helyzeténél fogva megállapítható, hogy jelenleg másodlagos helyet foglal el. Erre bizonyosság lehet az a körülmény, hogy

a) mai helyén, az egyházi építkezési rendszer követelménye szerint, eredetileg annak az 1493-as évszámmal ellátott szentségtartó fiúlkének kellett állania, amely a helyébe került sírkő miatt a szentély északi falába szorult;¹³⁹

b) a sírkő faragott felülete meglehetősen koptatott. Ez a jelenség határozottan arra az állapotra utal, amikor ásott vagy talán rakott sír fölibe,¹⁴⁰ a templom padlózatába volt beillesztve. Itt azután hosszabb időn keresztül lábbal való állandó tapodásnak volt kitéve.

A templom földjéből történt kiemelés időpontját kutatva, fel kell tételeznünk, hogy valamelyes nagyobb szabású építkezés, vagy javítás alkalmával kellett történnie. Ilyenre utal a torony falába elhelyezett 1609. évbeli kőtáblácska. Ennek nem egészen biztos megfejtésű szövege szerint Bíró Ambrus idejében vagy költségével rakták a mostanit megelező tornyot.¹⁴¹ Jóval későbbi évszámot örökít meg ugyancsak a torony falába illesztett másik emléktábla. Eszerint 1727-ben Mátyás György papsága idejében építették a mai tornyot. Van azután még egy harmadik évszám is, amelyre figyelemmel kell lennünk. Ezt magán a sírkövön találjuk.¹⁴² Ezt az utóbbi, sok bonyodalomra alkalmat adott feliratocskát a kő szöveglapjának aljára vésték, mégpedig a sorvezetéstől derékszögben eltért irányban, a felirat betűinek mélységéhez viszonyítva pedig meglehetősen felszínes felületi szintben.

Ez a T B / A O / 1616 véset bizonyítja, hogy amikor megszületett, kövünknek már mai helyén kellett állnia. Ugyanis

ha a feliratocska akkor került volna a kőre, amikor még a templom padlózatába volt beágyazva, abban az esetben a vésésnek mind lélektanilag, mind pedig a helyzet adottságánál fogva is a szövegbeli sorvezetés irányát kellett volna követnie. Első pillanatra ugyan mostani helyzete is rejtélyesnek tetszik, ha azonban meggondoljuk, hogy a falba illesztett kőre már csak nagyon kényelmetlen, vagyis csak mélyen guggoló helyzetben lehetett volna az utólagos vésést faragani, könnyen megérthetjük, hogy e rövid ideig tartó és a megállapodáshoz már nem tartozó pótmunkához miért választotta a feliratocskát készítő egyén a sokkal kényelmesebb, derékszögben meghajolt festtartással is elvégezhető műveletet. Ilyenformán e négy betűs ugyanannyi szám az előállításán dolgozó felsőtestével párhuzamos, viszont a szöveget olvasó látogató festtartásával 90 fokra eltérő vonalvezetésű helyzetbe került. Ha azután a véset kiképzését megfigyeljük, megállapíthatjuk, hogy nem annyira alkalmi firkáló karcolta be hegyes vasszeggel, mint amilyenre a néhány centiméterrel odébb látható 1573. évszám mutat példát, hanem bár felületesen, de mégiscsak szerszámmal dolgozó falusi kontár mesterember készíthette.¹⁴³ Éppen ezért feltételezem, hogy T. B. annak a kőművesnek vagy molnárnak a nevét rejti, aki a sírkő kiemelésének és falba való illesztésének műveletét akarta megörökíteni.¹⁴⁴

A falba illesztés időpontjának feltételezetten helyes megállapítása után feltehetjük a kérdést: ugyan mi is indíthatta az egyházközség gondos vezetőit, hogy a kő kiemelésére gondoljanak? Hiszen ekkorra már régecske kihalt a Bocskai-család erdélyi, illetőleg kapcsolt részekbeli ága, más templomokban pedig minden lelkiismeret furdalás nélkül tovább hagyták a padlózatba beágyazott sírköveket, mígnem azok véglegesen, vagy legalább is nagy részben el nem koptak. Erre a kérdésre feleletet abban a törésben keresek, amely becses emlékünket derékban kettéroppantotta. A továbbiakban azonban nagyon ingoványos talajra találnék elkalandozni, ha kövünk szerencsétlenségét netalántán lezuhanó mennyezetbordázatok ütésének vagy bármi más külső erőszak következményének memém állítani. Elég csupán az eredményt megállapítanunk, hogy a törés a címerkép alatti

szövegrész 3-5. sorának néhány szavát és évszámát csaknem maradéktalanul elmorzsolta. Ennek következtében az itt nyugovó ifjú életkora és halálozási időpontja bizonytalanúvá vált, s így az utókornak bőséges lehetőséget nyújtott a találgatásra. Így történhetett, hogy tudós Benkő József az 1788-1793 közti időben – nem tudhatni, mi alapon – 1550-re helyezi a halálozás idejét.¹⁴⁵ Görgényi Csiszár Imre egeresi lelképásztor 1782-ben készített másolata s utána a közlők hosszú sora egészen a mai napig, teljesen önkényesen a falba illesztés (1616) évét pótolta be a kimorzsolódott évszám helyére.

Kevés ilyen magános emlékünk van, amelyet irodalmunkban annyiszor ismertettek, mint éppen e sírkő. Oka ennek az a körülmény, hogy a rajta levő címer bizonyossága szerint, az alatta nyugodott ifjú a nagy Bocskai István fejedelem családjához tartozott. Minthogy pedig a család mesés eredetét legelőször éppen e kövön örökítették meg, az életrajzírok soha nem mulasztották el e forrásból merítve, Micz bán nemzetségbeli Simon hetes ikerfiainak históriáját idézni.¹⁴⁶ Tekintettel arra a körülményre, hogy emlékünk szövege jóval Bocskai fejedelemmé létele előtt jött létre, mutatja, hogy e származtatás keletkezését még sokkal korábban, a késő-középkor csodás mesevilágában lehetne keresnünk, amely azonban netalán még annál is korábban formálódott ki, miként ez majd minden részletével megegyezőleg a francia Porcelet-család történetében is megtalálható. Erről a vándorló legendáról ugyanis az első adatot Jaubert orvosnak 1601-ben Rouen-ben megjelent könyve őrizte meg.¹⁴⁷

A kötetlen formájú, egyszerű mese-közlésen kívül e sírkő teljes szövegének ismételtetésével is többször találkozunk. Minthogy pedig a kezembe került egész vagy csonkított idézetek kivétel nélkül mind hibásak,¹⁴⁸ föltétlenül szükségesnek tartom a teljes feliratot betűhíven újra közölni.¹⁴⁹

XIII REZ 13

A ZE[n]T IANOS LATASA ZE[n]T LELEK MONDASA
BOLDOGOK A HALOTTAK KJK AZ VRBA
HALNAK MEG MERT ATTOL FOGVA NIVGODALOM
BA VADNAK¹⁵⁰

Sokszorososan tagolt reneszánsz pajzsban hátulról nyílve
 vesszővel átlótt, ágaskodó, lebegő oroszlán hét kunkorodó
 farokkal. Jobbjában bal haránt irányú, hosszú nyílve
 vesszőt tart felfelé, baljával pedig a nyakán áthatolt nyílve
 vesszőt fogja. Kísérők: G – B betűpár. Pajzstartók: kiterjesztett szárnyú
 angyalkák, bal, illetőleg jobb szárnyukat fejük fölé emelik.
 EPITAPHIVM EGREGII ET ANTIQVI STEMMATIS NO
 BILITATE ORNATI VIRI DOMINI GABRIELIS BOCZKAI
 QVI DIEM CLAVSIT AN[_n]O AET [...] XI [...] CHRIS'I
 VERO 15 [...]

HAC SVB BOCZKAIVS GABR [...] EPVLTVS
 DVLCE QVIESCENTIS MORE, QVIESCIT HVMO
 VIX DVM COANTIGEBAT FLORENITA TEMPORA VITAE
 (!)

OCCVBVII' FATO PRIMA IVVENTA SVO (!)
 OCC GENS A MICZBAN SIMONE TRAHEBAT AVITVM
 CVIVS SEPTENA PBOLE EBAT AVCTA, DOMVS, (!)
 SEX IVBET EXPONNI CONIVX, QVOS FORTE FERENTII (!)
 OBVIVS IT MICZBAN RES PATEFACIA FVIT
 INFANTES MICZBAN FAMVLIS MELIORIBVS VSVS
 CAVTE CLAM TIMIDA CONIVGE, CVRA' ALI,
 ATQVE VBI CREVEBUNT NVMEROS AVXERE SVORVM (!)
 EX HIS BOCZKAIVS VIR PIVS ORTVS ERAT
 DIGNVM FORTVNA MVLTO MELIORE FVISSE
 ET GENVS ET VIRTVS ET PIA VII'A DOCENT

A szöveg alatt közepen: egyszerű vonalkörben bal szá-
 kállától megfosztott nyílve vessző hegyével lefelé állítva, szárá-
 val hanyatt fektetett Z betűn hatól keresztül, teteje pedig
 keresztszerűleg végződik. Kísérete: S – I betűpár.¹⁵¹ Ettől bal-
 kézre: mindkét oldalán megtört vonalkeretbe helyezett ké-
 sőbbi korú vésés: TB /AO/. 1616, jobb kézre pedig 1573 be-
 karcolás.

A fenti idézet tartalmát külön nem taglalom, egyes része-
 ire is csak annyira és akkor szándékszm kitérni, amennyire,
 és amikor szükségem lesz az előre bocsátott pontok igazsá-
 gának bizonyítására. Minthogy pedig csak a rongált sorok
 helyes kiegészítése után állapítható meg az itt nyugovó
 egyén személyazonossága, elkerülhetetlennek tartom, sorra
 vennem az eddigi önkényes kiegészítéseket, hogy azokból

kiindulva kíséreljem meg a megfelelőt kiválasztanom vagy újabb változattal helyettesítenem.

Bár a legtöbb betoldás a címer alatti ötödik sor kiegészítéséhez szükséges, mégis ez jelenti a legkönnyebb feladatot, ugyanis a szokásos sírfelirati kifejezések közül csupán a versmértéknek s az értelemnek leginkább megfelelő szavak illesztendők helyükre. Az eddigi közlések közül Benkő a sorok hiányainak pótlását meg nem kísérelte. Görgényi „*Hac sub Botskaius Gabriel jacet umbra sepultus*” kiegészítést adott. Szirmay Antal az „*umbra*” helyébe „*aeda*” szót helyettesített. Velük szemben azonban azonnal meg kell állapítanunk, hogy mind az, mind pedig amaz helytelen. Az *umbra* (árnyék) szót ugyanis csak akkor választhatták volna, ha a vers a halott fejéhez szabad földbe állított hasábos sírkőre vésetett volna. Ebben az esetben ugyanis (különösen a szokottabb délutáni halott látogatáskor) a sírkő csakugyan árnyékok vet az elé temetett elköltözött sírjára.¹⁵² Az „*aedes*” szó épületet, építményt jelentvén, csakis földfeletti rakott sírboltra,¹⁵³ legfennebb a templomnak külön erre a célra épített kápolnájára vonatkozhatnék. E találgatásokat elvetve, tegyük a helytelenített kifejezések helyébe azt a szót, amely a sírkőlapot, mint fedőlapot jelentheti. Ennek a „*moles*” (tömb, kőtömb) szó felel meg a legjobban. Sorunk vele így alakulna: HAC SVB BOCZKAIVS GABRIEL IACET MOLE SEPVLTVS. Ez azután mind a hexameter verslábainak, mind pedig az értelemnek is tökéletesen megfelel. Természetesen a kőnek mindig csak eredeti helyzetére, a padlózatba beillesztett sírfedőlapra kell gondolnunk. Állításom bizonyítására különben eléggé közeli példát sorolok fel. A szomszédos Gyeróvásárhelyen ma hasonlóképpen a templom falába illesztve találjuk Gyerófi Gáspárné Mikola Erzsébet sírjának fedőlapját 1575-ből. Ennek első sora szerint: GASPARIS HAC SAXI SVB MOLE [quiescit?] VXOR (stb.)¹⁵⁴ Ugyanerre említhetek példát a kolozsvári házsongárdi temetőből. Az 1643-ban elhunyt Járai Sámuel unitárius püspök kőkoporsójának szövege szerint: MARMORIS HAC SVBTER MOLE RECONDIT IIVMVS (stb.) A gyalui temetőből is idézhetek, ennek azonban eredeti értelme már nem fedi pontosan a valóságos helyzetet, minthogy a felirat Jezerniczki János fia-

nak hasábos sírkövére készült 1633-ban: SVB HAC ERECTA MOLE (stb.) QVIESCVNT (stb.)¹⁵⁵

A sírvers hiányainak tisztázása után, a további következtetések megítése érdekében, szükségesnek vélem annak magyar fordítását is közölnöm:

„É kőlap alatt a földbe temetve, a megpihenők szokása szerint édesen nyugszik Bocskai Gábor. / Alig hogy elérte élete viruló korát végzete következtében elpusztult ifjúsága elején. / Ősi eredetét Mic bán Simontól nyerte, akinek háztája hét magzattal gyarapodott. / Felesége hatot kitenni parancsolt, az őket vívővel véletlenül szembe találkozik Mic bán. / A helyzet felfedeztetett. / A kicsinyeket megbízható szolgálóival gondoztatva, remegő felesége előtt óvatosan eltitkolva, nevelteti Mic bán. / Mihelyst azonban felserdültek, övéinek számát gyarapították. Ezekből származott Bocskai, a jámbor férfiú. / Hogy sokkal jobb sorsra lett volna méltó, azt mind származása, mind deréksége, mind pedig jámbor élete bizonyítja.”

A fenti sorokba foglalt csekély utalások alapján most már megkísérelhetjük a kitöredezett személyi adatok megálapítását. A verssorok azonban mindössze csak annyit adnak tudtunkra, hogy

a) Az itt nyugovó Bocskai Gábor a közismert kismarjai Bocskai-család tagja. Ezt tanúsítja a Mic bán nemzetség-féle leszármazás elbeszélése, továbbá Bocskai István kolozsvári szülőházára elhelyezett emléktábláról is ismerős címer kiabrázolója.¹⁵⁶

b) Az életkor megállapításánál föltétlenül tekintetbe vevendő szövegsorok elárulják, hogy a kő alatt édesen alvó alig érte el (szó szerint: alig érintette) élete viruló korát (vix dum contigerat florentia tempora vitae), mert végzete következtében elpusztult ifjúsága elején (occubuit fato prima iuventa suo). Ennek alapján a címer alatti szövegrész harmadik sorában megmaradt évszámtöredéket Görgényi önkényesen a következőképpen egészítette ki: QUI DIEM CLAUSIT AŌ AETATIS XXI CHRISTI. Elmulasztotta azonban megfigyelni azt a körülményt, hogy a kőön megmaradt XI-es számszonk előtt több hely maradt, mint ahány betű és szám részére helyet kért, viszont a XI mögött még mindig kínálkozott kb. egy betűnyi üres hely. Ha azonban a tőle pótoltt aetatis szóhoz a birtokos jelző suaet is hozzávennők, abban

az esetben elől pontosan betöltené a hiányokat anélkül, hogy a XI elé még egy X-es szám részére is helyet kellene engednünk. Ez különben annál kevésbé baj, mert a XI után is maradt üres hely, ide netalán az V, sokkal inkább azonban a X számot illeszthetjük. E művelettel aztán meg is állapíthattuk Bocskai Gábor 19 évre terjedett életkorát. Ez különben már csak azért is valószínűbb, mert a 14 éves gyermeket még századokkal ezelőtt sem mondták ifjúnak (juvenis-nek), viszont a 21-nél idősebb korban levő már házasulandónak számítódván, semmiképpen sem találma reá az alig felserdült ifjú életkorára célzó, előbbi idézet. Ezt a megállapításunkat erősíti meg az a körülmény is, hogy az itt nyugovó ifjú életének még semmiféle olyan eseménye nem volt, amiről a versíró beszámolhatott volna. Ezért kellett csaknem az egész kólapot a Mic bán históriával betölteni. Ennél fogva a kimorzsolódott szavakat így merem kiegészíteni:

QVI DIEM CLAVSIT ANNO AETATIS SVAE XIX
CHRISTI

Utóljára maradna a halálozási időt tartalmazó sorocsksa, kezdetén az előbbi mondatot folytató vero jelzővel, utána pedig az évszám nyomaival, míg a hónap és a nap megjelölése (már tudniillik ha volt ilyen) teljesen kimorzsolódott.

Ezzel a sorral kapcsolatosan nehezen megindokolható önkényes eljárással találkozunk Görgényinél és utána – Benkót kivéve – az összes többi közlőnél. Ugyanis a kő aljára utólagosan, sőt egészen más vonatkozásban felírt 1616. évszámot ide halálozási időpontul betoldották. Minthogy pedig ez a módszer eleddig minden latolgatás nélkül fogadtott el, végtére is meg kellett indulnia a keresésnek egy olyan Bocskai Gábor után, aki 1616-ban – szerintük – 21 éves korban hunyhatott volna el.

Szamosközy István, Bocskai fejedelem történetírója, magyar nyelvű feljegyzései között elmondja Bocskai István genealógiáját. Eszerint „Sulyok Balás leánya volt Bocskai Istvánnak az anyja, kit Bocskai György vőlt volt. Bocskay György leányi ezek: Bocskay Erzsébet Bátori Kristófné; Bocskay Anna Kendefi Jánosné; Bocskay Sára Bagdi Györgyné; Bocskay Judit Bánfi Kristófné; Bocskay Krisztina Palocsay Horvát Györgyné; Bocskay Ilona Haller Gáborné. Férfi gyermekei ezek voltak: Bocskay István,

ki most él, Bocskay Jeremiás, Bocskay Gábor, Bocskay Simon és ötödik nem tudom ki. Ezekben kettő pap lött, három megházasodott volt, de mind ez férfi gyermeki magtalan holtanak meg. Mindenes-től Bocskay Györgynek tizenöt fia leány volt, de ezek kövül az többi mind kicsinységekben holtak meg”.¹⁵⁷

Minthogy e sorokból az a körülmény vált bizonyossá, hogy Bocskai György fiai közül 1604-ben csak István élt, a többiek pedig már előbb utód nélkül elhaltak. A Görgényi nyomán elindult történetíróknak a fejedelem Gábor nevű testvérével annál kevésbé lehetett mit kezdeniük, mivel életkorban is több, mint négy évtizedes eltolódás mutatkozott az állítólag 1616-ban elhunyt ifjúhoz viszonyítva. Ezért először talán Nagy Iván kényszerült a család Zemplén megyében maradt ágához fordulva az ott élt megfelelő korú férfiak közé egy Gábor nevű ifjút is betoldani.¹⁵⁸ Nagy Iván azonban az interpoláció alkalmával elmulasztotta arra is tekintettel lenni, hogy a zempléni Bocskaiaknak az egeresi uradalomhoz éppen semmi közük sem lehetett, hiszen a fejedelemnek 1606. december 17-én Kassán kelt végrendelete szerint erdélyi birtokai közül a zempléni ághoz tartozó Bocskai Miklósnak csak Görgényt, Vécset, Sajót juttatta. A továbbiakban a kaplonyi jószágot Egeressel együtt saját nőtestvérei gyermekeinek: Bánffy Lászlónak és Haller Gáborné fiainak hagyományozta.¹⁵⁹ Amennyiben azonban az itt említett Kaplony nem volna azonos a hasonló nevű Szatmár megyei községgel, a Károlyiak uradalmával, hanem a kissé alább, tévedésből ugyanígy Kaplornak írt Belső-Szolnok megyei Kaplornak felelne meg, abban az esetben a fenti Egeresen is a Kolozs megyei Egerest kellene értenünk. Ezt az utóbbi körülményt látszik megerősíteni az erdélyi helyzettel inkább ismerős Szamosközy, aki az 1604-i eseményekkel kapcsolatosan mondja: „Bocskaynak sok jószágja, és várai voltak Erdé-*ben, úgymint Kaplanvidéke, Vechy, Sajó, Déva, Egeres etc.*” Utána Bethlen Farkas is Görgény, Egeres, Sajó és sajtóhibával Kaplornak írt várakat meg kastélyokat nevez meg.¹⁶⁰

Nagy Ivánék tarthatatlan állításának teljes mellőzése után vizsgáljuk meg a másik végletet is, feltéve a kérdést: vajon Benkó vagy az ő adatszolgáltatója honnan vehette a Bocskai Gábor halálzási évéül állított 1550. esztendő?

merem, Benkőnek annyiban igazat kell adnunk, hogy a sírkő kitöredezett számjegyeinek másodikul helyesen látta meg az egykori véset 5-ös számát. Szerszámmal vésett, sarlós be-kanyarodása, a törés okozta egyenlőtlen élű vonalkák között, még ma is világosan megkülönböztethető. Egy második 5-ös és utána 0 azonban már csak azért sem lehetséges, mert ebben az esetben – most csakugyan a fejedelem testvé-rére gondolva – alig elképzelhető, hogy Bocskai Györgynek és feleségének két édes gyermeke között 26-27 évre terjedő életkorbeli különbség lehetett volna akkor, amikor náluk fiatalabb testvéreik is voltak. Hiszen a fejedelem 1606. december 29-én bekövetkezett halálakor 49 évesnek mondatik,¹⁶¹ a Benkő szerinti betoldás pedig Bocskai Gábor születési évéül az 1529-1531 közötti időre utalna. De a Benkőtől elképzelt évszám azért sem állhatja meg a helyét, mivel Egeres sokkal későbbre, vagyis csak 1570-ben jutott Bocskai György tulajdonába.¹⁶² Ezt megelőzőleg tehát fiát ide semmiképpen sem temethette volna.

Tegyük most már félre az eddigi megállapításokat. A helyes évszám meghatározásának kiindulási pontjául nem egészen ötletszerűen belekapaszkodom a sírkő szövegvég-ződése alá hegyes vasdarabbal bekarcolt 1573. esztendőbe. Mit jelenthet ez? Ha az egyes számok körvonalának jellegéből következtethető közeli egykorúságot elfogadom, akkor azt a bizonyítékot nyerem, hogy a hivatkozott esztendőben a kőnek már meg kellett lennie. Ebben az esetben fel kellene tételeznünk, hogy a karcolást vándorló, vagy kiránduló látogató készítette, de így ugyan hol maradt a kirándulók firkál-gatásának legfontosabb kelléke: a betűpárral (monogram-mal) való névmegjelölés! Mivel pedig ez hiányzik, az 1573. évszámot lehetetlen másképpen, mint a kővel összefüggőleg magyaráznunk. Önként kínálkozik az a feltevés, hogy a kő helycseréje után (1616!) az egyházköztség lelkipásztora emlé-keztetőül felkarcolta a kimorzsolódott évszámot, amelyet talán még maga is épen látott, vagy ha az akkor szokásos pap-marasztás következtében csak most foglalta volna el új álló-máshelyét, valamelyik ími-olvasni tudó hívétől értesült róla.

Már a kővön kellett lennie az 1616. évszámnak, amikor Alvinczi Péter maga is meggyőződhetett az emlékmű felira-

táról. Ő ugyanis Bocskai Gáborról úgy emlékezik meg (Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszony felett tartott temetési beszédében), hogy 1616-ban 21 esztendőskorában hunyt el.¹⁶³ Ebből most már azt is megállapíthatjuk, hogy e kőnek már 1622-ben is csakugyan töröttnek kellett lennie. Ezek után az sem kétséges, hogy e téves évszámot tulajdonképpen Alvinczi indította el s az ő tekintélyének hatása alatt az utókor ezt minden bíráltság nélkül fogadta el.

Feltevésem bizonyítékeként idézem még az egeresi Bocskai-várkastély kő kapukeretét a síremléke feltételezett korát közvetlenül megelőző évből, 1572-ből, továbbá a szomszédos Gyerővásárhelyi Gyerőfi-Mikola sírkövet két évvel korábbi időből, 1571-ből. E három, teljesen egykorú műemlünkünk díszítő és ábrázolós faragásában, valamint betűképzésében mind korabeli, mind stílusbeli egyezéseket, sőt azonos mesterkéztől eredő vonásokat vélek felismerni.¹⁶⁴ Ezzel azután eljutottunk az itt tárgyalt emléket alkotó kőművesmester személyéhez. Azonosságának megállapítása kutatásunknak legbecsesebb fejezete, amely egyúttal végérvényesen eldönti sírkövünk keletkezésének idejét is.

2.

Bocskai Gábor emlékkövééről, – kopottsága ellenére is – megállapíthatjuk, hogy ha alkotója nem is nagy művész, de iparának mindenesetre kiváló mestere, aki vállalkozásának szobrászi munkáját is dicséretesen oldotta meg. Alakjaiból nem hiányoznak az arányok, elrendezésükből pedig az ízlés, kiképzésükből a nagy gyakorlat. De ugyanezt állapíthatjuk meg az egyszerűbb díszítőelemek, valamint a betűk faragásából is. Látszik, hogy megbízatásai közben nem egyszer szoborszerű művek alkotása jutott feladatául, ezért e domborműben is faragványának elemei jobban kiválnak az alaptól, mint mestertársai munkáiban. Ilyenformán személyét nem kereshetjük sem falusi kontár mesterek, sem városi kisebb értékű céhbéliek között.

A kő faragását befejező s eddig éppen semmi figyelemre sem méltatott mesterjegy bal szakállától megfosztott nyílveszeje kolozsvári munkának határozza meg. Ugyanis Sándor Imre a kolozsvári kőfaragók valamennyi mesterjegyén

előforduló nyilvánosságot az itteni kőfaragó iskola jegyének határozta meg.¹⁶⁵ Ezt figyelembe véve, most már nem okoz nagy fejtörést az előttünk álló betűk azonosítása. Az egykori kőművesmesterek között válogatva, az S – I betűpárt a híresnevezetes Seres János nevére, a hanyatt fektetett Z-t pedig szécsi, illetőleg régies helyesírással zeechi előnévére egészíthetjük ki.¹⁶⁶ Jóllehet mesterünk származási helyének megjelölését csupán az itt előforduló rövidített jelzéssel s csakis e vonatkozásban használta, kiegészítesemet mégis helyesnek kell tartanom. Ugyanis a szilágysági Szécsről valószínűleg a 16. század elején Kolozsvárra származott, innen pedig a 17. század második felében Szucsák községbe átköltözött s ott még ma is virágzó Seres-család tagjai évszázadokon keresztül hol elhagyták, hol megtartották előnevüket, sőt többször megtörtént, hogy a családnevet az előnévvel helyettesítették.¹⁶⁷

Mesterjegyünknek elemeire való felbontásával s az egyes elemeknek pontosan találó azonosításával reátaláltunk az irodalmilag gyakran emlegetett mester személyére s ezzel együtt első ismert alkotására. Hogy állításomat még jobban alátámaszthassam, hivatkozom Seresnek a kolozsvári Farkas-utcai templomban megmaradt s ma ideiglenesen az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárában őrzött síremlékére.¹⁶⁸ Ugyanis sírkőlapjának bemélyített képes mezejében ritkán elhelyezett levéldíszítményekre sokszorosan tagolt reneszánsz pajzs képeztetett ki. Ennek közepén levő szívdombban pontosan ugyanazt a mesterjegyet találjuk, mint amelyre Bocskai Gábor emlékkövén is reáakadunk. A különbség mindössze csak annyi, hogy az S betűt Seres sírkövére fordított vonalvezetéssel ő-nek faragták. Ez az eltérés abban a körülményben leli magyarázatát, hogy Seres emlékkövét természetesen már nem ő, hanem valamelyik legénye, vagy még inkább valaki idegen mester faragta, aki a betűk felrajzolásakor nem tanúsított elég gondosságot.¹⁶⁹

Seres sírkövéről, – az elmondottakon kívül – még azt is megtudjuk, hogy 1579. március 24-én, 45-49 éves korában múlt ki az árnyékvilágból.¹⁷⁰ Minthogy ilyenformán önálló mesterré az 1550-es évek vége felé avathatták, már ez a körülmény is két évtizednyinél alig több időközre szűkítette

azt a kört, amelyben Bocskai Gábor síremlékét alkotnia kellett. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy munkáján már sok éves gyakorlottságot, illetőleg tökéletesedést alapíthatunk meg, ezért az alsó határ – a kezdőponttól számítva – mind közelebb tolódik az egeresi síremlékre karcolt 1573. évszámhoz. Miután a mester személyének megállapításával legbiztosabban megcáfolhattuk a síremlék elkészítésének eddig elfogadott idejét, ezzel egyúttal mintegy fél évszázaddal toltuk hátrébb a 17. század első tizedeibe semmiképpen bele nem illő stílusát. Az így körülhatárolt húsz és valamennyicske esztendő azután még tovább szűkíthetjük, ha az egészet megfelezzük Egeres birtokbavételének előbb már hivatkozott 1570. évével. Ilyenformán az 1570-1579 közötti évtizedet zártuk körül, amelybe hasonlóképpen beilleszthető a tőlünk megjelölt időpont. Ha a kirajzolt kör további záródása érdekében pedig tekintetbe vesszük az 1573-as évszám felkarolásának körülményeiről mondottakat, vagyis akár elfogadjuk annak emlékeztetőül való feljegyzését, akár pedig egykori ide tévedt vándorló, vagy kiránduló látogató firkálásának tulajdonítanók, mindenképpen bizonyoságot lelünk benne e sírkőnek egyidejű meglétére. A most már 1570-1573 évre szűkített időköz azután még bizonyosabbá teszi e síremléknek 1573-ban történt faragását, mert hiszen ha Bocskai Gábor ennél az évnél korábban hunyt volna el, édesapjának 1571-ben, vagy ezt megelőzőleg bekövetkezett elmúlása miatt,¹⁷¹ a család fiúágán őrajta kívül aligha lehetett volna más tagja, aki a várkastély építését folytathatta volna. Halála csakis az építkezések befejezése, vagy legalább is a kapuzat felállításának, közelebről meghatározva pedig 1572 után történhetett. Ezt erősíti meg a Barabás Samutól közölt s Szamosközynek tulajdonított székely krónikának az a szűkszavú adata is, hogy „1573. Bocskai Gábor meghala”.¹⁷² Ezzel – azt vélem – be is bizonyosodott e kővel kapcsolatos állításom, s így az itt nyugovó ifjú halálozási évéül bátran mondhatjuk az 1573. esztendőt. Egyúttal azután minden erőszakolt fellevés is megdőlvén, emlékében most már életre kelthetjük Bocskai Györgynek eleddig figyelemre sem méltatott nagyobbik fiát: István fejedelem testvérbátyját.

Bocskai Gábor személyéről, – az eredet és a vég adatain kívül – ma még mindössze csak annyit állapíthatunk meg, hogy mivel 1554. táján született, mintegy két-három esztendővel idősebb lehetett fejedelmi öccsénél. Vele kapcsolatosan még ki kell térnünk Szamosközynek arra a kijelentésére, hogy a felnőtt őt Bocskai fiú közül kettő pap lett volna, három pedig megházasodott. Minthogy azonban az ötödik fiú nevét Szamosközy „nem tudom ki”-nek határozta meg, mutatja, hogy értesülései azokban a mellékkörülményekben, amelyek udvari történetíróvá létele előtt történtek, nem föltétlenül pontosak. Hiszen ha a testvérek közül az eléggé korán elhunyt Gábor akár pap, akár pedig házas lett volna, ezt a körülményt sírkövének felirata föltétlenül tartalmazná. Ezzel szemben azonban éppen azt örökölte meg, hogy „*vix dum contigerat florentia tempora vitae, occubuit factis in inventa suo*”. Vegyük alaposabban szemügyre azt a körülményt, hogy Bocskai Gábor éppen csak rálépett felnőtt kora küszöbére, amikor befejezte, hihetőleg még az édesapjától megkezdett egeresi építkezést. Minthogy pedig a szülők a bihari Szentjobbon és Kismarján laktak, ellenben korán elhunyt fiuk az új uradalom templomában talált nyugvóhelyre, ez a körülmény nagyon valószínűvé teszi, hogy Egeres már 1571. évben néhainak mondott Bocskai György halála utáni osztózáskor jutott Gábornak osztályrészéül. Ha Szamosközy álltása ellenére Gábor csakugyan nőtlen volt, mégis netalán házasodási szándékára utalhat az uradalom tényleges átvétele. E szándékának különben fiatal kora sem mondhatna ellene, hiszen a főemberek gyermekei között eléggé szokásos volt a korai házasságkötés. A megtett előkészületek azonban befejezetlenül maradtak: végzete máris sietve pontot tett jobb sorsra méltó, jámbor, jellemes életére (*Dignum fortuna multo melicre fuise. Et genus et virtus et pia vita docent.*) Ilyenformán kétségtelen valóságának mondhatjuk, hogy nőtlen legénykorában hunyt el.

Egyébképpen még továbbmenve, kétséget támasztunk aziránt is, hogy bármelyik testvére a papi pályát választotta volna. Hiszen köztudomású, hogy a Bocskai-családnak mind bihari, mind pedig zempléni ága erős kálvinista, a

nagybirtokos protestáns ifjaknak pedig ebben az időben nem volt szokása az egyházi pálya felé való törekvés. Különben Bocskai Gábor vallását illetőleg is határozott bizonyítékkal rendelkezünk. Sírkövének felirata ugyanis magyar nyelvű bibliai idézettel kezdődik s minthogy a katolikus bibliafordítás – a kódexbeli emlékektől eltekintve – csak fél évszázad múlva születik meg, de különben is a belőle vett idézetek, a katolikus hívők ajkán soha nem is váltak annyira szokásosakká, mint a protestánsoknál, ezért e körülmény is szűkebbre szabja a kört kutatásunk körül.

Bizonyos, hogy a református Károlyi Gáspár teljes bibliafordítása csak 1590-ben jelent meg, pedig a sírkőre vésett idézet első tagja (*Boldogok a halottak, kik az Úrban halnak meg*) szó szerint egyezik János apostol Mennyei jelenések könyve XV. rész 13. versének Károlyitól fordított szavaival. Igaz ugyan, hogy a második tag (mert attól fogva „nyugodalomba vadnak”) merőben eltér amattól. E jelenség magyarázatára a következő feltevések adódnak:

a) Nem mondhatnók teljes lehetetlenségnek, hogy az idézetet utólagosan, vagyis a síremléknek falba való beágyazása alkalmával 1616-ban vésték volna a kőre. Ennek azonban sem okát adni nem tudnók, sem vele magyarázni nem lehetne a bibliai idézet második tagjának egészen eltérő voltát.

b) Ha az előbbi lehetőséget egyszerűen kikapcsolnók, abban az esetben csakis olyan fordításra gondolhatnánk, amely 1573-ban már ismeretes volt. Igaz, hogy a fentivel megegyező ilyen szövegre eddig nem találtam, ennek ellenére mégsem képtelen gondolat, hogy ne lett volna egy bizonyos, azóta azonban nyom nélkül elveszett kiadványunk. Hiszen éppen Bocskai Gábor testvérménjéről, Báthory Kristófné fejedelemasszonyról tudjuk, hogy a protestáns egyházat és egyházi férfiakat támogatta.¹⁷³ Miért ne fogadhatnók el azt a nagyon tetszetős lehetőséget, hogy egy ma már lappangó, akár nyomtatott, akár pedig nyomtatásra várt fordításból örökölt meg idézetet Bocskai Gábor síremléke! Ilyenformán még a Károlyi-féle bibliai szöveggel való részbeni egyezést is megmagyarázhatnók azzal a körülménnyel, hogy a

fordításánál Károlyi felhasználta a feltételezett könyv egyes, megfelelő értelmű és tetszetős fogalmazású kifejezéseit.

Ezen az irodalomtörténetet is érintő jelenségen kívül érdeklődésünkre számot tarthatnak a sírkő latin nyelven írott díszíthetőségei is. Igaz, hogy semmi különös belső értéket nem lelhetünk bennük, szerzőjük azonban gyakorlott verselő volt s ezért az e korbeli epitáfiumok összegyűjtése után netalán mégis csak kinyomozható lenne a versíró személye is.

Ismételjük meg még azt is, hogy e síremlék keletkezési idejének megállapítása egyúttal megoldja a Mic bán-féle legenda későbbi feldolgozásainak közvetlen forrását is.

A Bocskai Gábor epitáfiuma után korban legközelebbi a 16. századnak talán utolsó évtizedéből származható Soós Albert hatsoros latin sírverse, amely Bocatius János fejedelmi historikus szerzeménye, azután össze nem dolgozott munkájában Szamosközy István ugyancsak fejedelmi történetíró magyar folyóbeszédben örökíté meg e történetet, majd Alvinczi Péter kassai főpap adja elő a fejedelemszöny felett 1622. július 1-én Gyulafehérvárott tartott halotti beszédében. Végezetül még csak Bethlen Farkast említem meg, mint aki Erdély történetéről írott munkájában meséli el a Bocskaiak eredetét.¹⁷⁴ Ezzel azután ha az eredeti vers szerzőjét nem is ismerhettük meg, de a további feldolgozók nevezetes személye már egymagában érdemessé tette az eredeti forrás megszólaltatását.

4.

Bocskai Gábor síremléke eddig bár eléggé sok szóbeszéd tárgyát képezte, a bizonytalanság miatt, amelybe a jóhiszemű hamisítás révén került, elvesztette nem csekély jelentőségét. Most azután, hogy eredeti arcát sikerült kihámoznunk, inkább reá kell irányítanunk figyelmünket nagy fejedelmünkkel kapcsolatba hozható minden, amúgyis csekély számú emlékünkre. Családjának nem egy tagja érdemes egyéniség, aki az erdélyi történelem színterén is megjelenik. De a személyek alakjának tisztázásán kívül, feldolgozásra vár uradalmaink, különösen pedig Egeresnek, ennek az egykor tekintélyes helységnek története is. Jelentőségét az is példázza, hogy Várad felől a Körös medre mellett a Nádas patak

mentével a Szamos völgye felé megnyíló útvonalra merőlegesen egykor itt húzódott az a gyeplépcső, amely a Kapusoktól északra fordult. Majd a tatárjárás utáni időben a kolozsmonostori apátság birtokai között északnyugatra a legtávolibb egyházas hely, mintegy határszélen helyezkedve el a bihari püspökség kalotai és az erdélyi püspökség kolozsi főesperessége között.¹⁷⁵ Később jelentős helyzetét az a körülmény bizonyítja, hogy – bár falu volt – évenkénti adójának megállapítása mindenkor országgyűlési határozat tárgyát képezte,¹⁷⁶ a fejedelmi korban pedig az országos postáldásnak egyik átmenő állomása lévén,¹⁷⁷ köz- és magánforgalma állandó volt. Építményei közül reánk maradt várkastélya s temploma helyrajzában számbavétele érdemes művészettörténeti kérdések megoldását eredményezhetné.¹⁷⁸

Emlékművünk jeles kidolgozása és alkotója személyének megállapítása egy lépéssel előbbre visz 16. századbeli kőfaragó művészi iparunk ismeretében.

Széchi Seres János kolozsvári polgárcsaládból származott, amely mind a 16., mind pedig a 17. század folyamán sok, országos hírű mesterembert és derék városvezetőt adott magyar közösségünknek. A család magasabb értelmi színvonalát és tekintélyét jellemzi az a körülmény, hogy Bethlen Gábor fejedelem kolozsvári látogatása alkalmával Seres István ötvös mester családi házában szokott megszállani, I. Rákóczi György pedig 1647. decemberében Seres Tamásnak volt vendége.¹⁷⁹

A Seres-család tagjai, kolozsvári életük idején, általában véve az alkotó-formáló mesterségeket (kőművességet, ötvösséget) választották életük pályájául, iparuk természeténél fogva művészibb, vagyis magasabb szellemi színvonalat képviselve, mint csupán az erő kifejtést igénylő, avagy csak gépiesen sokszorosító foglalkozást űző mesteremberek. Ilyenformán alkotásaikat kutatnunk, illetőleg munkáikra több figyelmet szentelnünk, érdemes feladatnak bizonyulna, annál is inkább, mivel a folyamatos kiválasztódásnak és kifinomulásnak föltétlenül növekvő értékeket kellett létrehozni. Amikor pedig a család ilyen irányú képessége kimerült, tagjai anélkül is hivatást változtattak: az ipari pályáról a mezőgazdaságra, majd az idők folyamán kisebb részük a köz-

pályák felé fordult, mígnem nagy részük máig is kisbirtokos földműves maradt. Legújabbán azután a művészi készségű ősöknek alkotóerőben kipihent és felfrissült hajlama újra jelentkezett egyik-másik leszármazottnál.

Seres János, miként Sándor Imre megállapította, a kolozsvári kőfaragó iskolához tartozó kőműves volt.¹⁸⁰ Ez azt jelenti, hogy kolozsvári mesterek tanítványa lévén, azt a mester-ségbeli és művészi ízlést képviselte, sőt tökéletesítette, amelyet városunknak közvetlenül olasz hatások alatt nevelkedett építőiparosai nemzedékről nemzedékre átadott tudásukkal az ősi alapból kialakítottak. Bár a mai közhasználatban már más tartalma van a kőműves szónak, mint amit a fedelmi korban értettek rajta, mégis (nagyjából ezt a fogalmat takaró *caementarius* és *lapicida* megjelölés mellett) a Seres kövére vésett *sculptor lapidum* kifejezésen akkor is a művészi munkára inkább képes mestert értették, olyan, aki nem csupán „*ügyes ajtófélfákat, ablakkereteket, epitaphiumokat farag*”, sőt „*a figurális ábrázolásban*” sem „*gyöngye járatlan*”.¹⁸¹ Minthogy pedig a *sculptor* szó idők folyamán a képfaragó, szobrász fogalom jelölésére szűkült, most megtalált munkája mellett már ez a jelző is bizonyítja, hogy Seres a kőműveseknek ahhoz a kisebbik csoportjához tartozott, amely alakokat tudott faragni, a munkát vállalta, sőt „*insignis (kiváló, jeles) sculptor fuerat lapidum*” megjelölése is bizonyítja, hogy ő magának is keresett mesternek kellett lennie. Polgártársai előtti érdemeinek elismerését jelöli az a körülmény, hogy az 1574-ben épített Monostor utcai kapuhíd munkálatainak felülvizsgálását a város reábizta. Szakértői munkájáért az előjáróság meg is vendégelte. Vagyonosodását tanúsítja, hogy a Farkas utcai házára az adókivetők – valószínűleg újabb építkezései miatt – 1575-ben háromszor annyi adót róttak, mint a megelőző években.¹⁸² Tekintélyes érdemeit bizonyítja elköltözött testének a Farkas utcai templom szentélyrészébe való temetése is. Ez a körülmény különben az utcájabeli templom szeretetén kívül arra is utalhat, hogy Seres e megbecsülést talán a templom körül teljesített saját keze munkájával is kiérdemelte. Ezzel a körülménnyel azután azt is meghatároztuk, hogy mesterünk az akkori Kolozsvár általánosan elfogadott vallásának, az unitárius egyháznak volt a

híve. Hiszen ha a lakosságnak akadt is valamelyes más felekezeti töredéke, a templomokban mindenütt az unitárius egyházi szolgálatot látták el. Minthogy Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem csak két évvel később, 1581. május 12-én Václavban kelt adománylevelével ajándékozta a Farkas-utcai templomot és zárdaépületet a jezsuitáknak,¹⁵³ s bárha Báthory Kristóf már 1579-ben behívta őket a városba, mégis ez csak Dávid Ferenc fogságba vetése után történt, így Seres halálakor a templomnak is még mindig az unitárius kézen kellett lennie.

Az évszázadok egymást sűrűn követő rombolásai mérhetetlenül sok és nagy értékű műemlékünket semmisítették meg. Bizonyos, hogy a múzeumok és egyéb gyűjtemények anyaga – a világstatisztika szerint – minden 50, legfeljebb 100 év alatt háromnegyed részben kicserélődik, a gyűjteményeken kívüli műértékeknel pedig e pusztulási folyamat még hamarabb bekövetkezik. Minthogy azonban e szomorúan szűkségszerű törvény egy csekély százaléknak mégis csak megengedi a fennmaradást, éppen ezért lehetetlen, hogy Seresnek mintegy negyedszázados munkálkodásából csupán csak a hírmondó maradt volna reánk. Bizonyosra veszem, a győrvásárhelyi sírkőhöz s az egeresi várkastély szobrász-kőműves műveivel való közét is. Továbbá Balogh Jolán Izabella királyné (†1559) és János Zsigmond fejedelem (†1571) gyulafehérvári sírládáinak faragásairól megállapította, hogy bár kombinációjukban német hatás is megfigyelhető, mégis az ábrázolásmód egyszerűsége, a stílus valóságosság, legfőképpen a fejtípus inkább a kolozsvári magyar kőfaragó iskolához kapcsolja, mesterükül pedig éppen Seres János sejtí.¹⁵⁴

Seres minden jelessége ellenére sem hallgathatjuk el személyének egyik jellemző oldalát, mondjuk: fogyatékoságát. Ugyanis a Bocskai-émlék szövegét faragó mesterembernek a legcsekélyebb latin tudása sem volt. Fentebb láttuk, hogy a latin feliratban R helyett több helyen vésett B betűt, abból munkája befejezése előtt hármát ugyan kijavított,¹⁵⁵ de öt még mindig helyesbítetlenül maradt.¹⁵⁶ Ezen kívül pedig másik két értelemzavaró vésési hibát is elkövetett.¹⁵⁷ E bottások, a polgárság kellő iskolázottságát és a városi közigazga-

tásban is megkívánt valamelyes latin nyelvtudást véve figyelembe, mai elgondolásunk szerint szokatlannak tűnnek fel. Ezt a jelenséget kétféleképpen kísérelhetjük megmagyarázni. Egyik az volna, hogy Seres János mester csupán a köszobrászi munkáját végezte, míg a betűvésést valamelyik ügyesebb legényére bízta volna. E feltevés mellett azonban a másik magyarázat is megállja helyét, annál is inkább, mert a szövegvésésért is a munkavállalót terhelte a felelősség, a mesterjegy ugyanis a szövegvégződés alá helyeztetett. Ellenben állapítsuk meg, hogy a latin műveltséget nem szabad a latin nyelvtudással összetéveszteni, különösen lehetetlen pedig a 17. századbeli képzettség kereteit a 16. századbeli általános viszonyokra reá húznunk, tekintetbe véve, hogy már maga az anyanyelven való írni-olvasni tudás is nagy vívmánya e század közművelődési törekvéseinek. Hiszen még a 17. században is találunk olyan betűmetsző kőművesmesterekre, akik nemcsak latinul, de még anyanyelvükön sem tudtak olvasni, különben nem történhetett volna meg, hogy sírkő-szövegek a vésés közben elkövetett hibák miatt éppen kegyeletsértő értelműre torzultak el.¹⁰⁸

Seres e fogyatékoságát tulajdonképpen még bizonyítékkául is felhasználhatjuk. Ugyanis alkotásaiban bizonyos mértékig megnyilvánuló olaszos hatás vándoréveinek Itália felé való bujdosását tételezhetné fel. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy nem tudott latinul s így hihetőleg olaszul sem értett, valószínűnek tarthatjuk, hogy Kolozsvár falai közül huzamosabb időre nem nagyon fávozott el, vagy legalább is nem ment olyan helyre, ahol az olasz vagy latin nyelv tudása elengedhetetlen, de nem fordult meg ott sem, ahol a német befolyás stílusára mélyebben hathatott volna. Amíg egyfelől örömmel állapíthatjuk meg őseredetű képességét, másfelől mégis sajnálnunk kell az alkotókészséget fejlesztő, nemesítő, országot-világot bejáró nagyobb tanulmányutak hiányát.

18. SZÁZADBELI SÍRKÖVEK AZ INAKTELKI
TEMETŐBEN¹⁸⁹

1792. IX. 27.

Újvári Mártonné Bodis Klára

Ereszes kősíremlék déli lapján:

EMLÉKEZET KÖVE
E KÖNEK ALATTA VARJA
NÉHAI INAKTELKI
PAPNÉ N. BODIS KLÁRA
ASZSZONY ÉDES JÉSZUS
SÁNAK ELJÖVÉSÉT
KI VALA XII - ESZTENDŐ
KIG T. ÚJVÁRI MÁRTONK?
ÉLETE-PÁRJA ÉLT XXX
ESZTENDŐKET S MEG
HALA 1792-BEN 7:BERNEK
27-DIK NAPJÁN?

1766. május

Kaló-család gyermekei: Kata, Anna és János

A református temetőben, a nyugati portikusban, a bejárat
küszöbköve elé beágyazott sírkő.

E SIRBAN FEKSZIK MEG HOLT
NEHAI KALO KATA Es ANNA
1766 ESZTENDŐBEN
ES JANOS EGY HOLNAP ALAT
TETEK EBEN A SIRBAN MIND
A HARMAN PÜNKÖST HAVA
BA KATA XI Esz[tendős] ANNA 6 Esz[tendős]
JANOS 9 Esz[tendős] KOROKBA MUL
TAKI E VILAG BOL

1784. október

Bálint Ilona és gyermeke, Mihály

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

HALOTI EMLÉKEZET KÖVE

Koszorúban ábrázolt tulipán alatt:

IT FEKSZIK AZ

URBAN EVI

LAGBOLDOG

UL KI MULT NEHAI BÁLINT

ILONA XVIII ESZTENDE

JEBE HOLT MEG

ÉS MIHÁJ

AZ HETE

DIK ESZTENDEJE

BEN HOLT MEG

LDIE DIK OKTOBER

ANNO [1]784

1789. január 27.

Horvát Istvánné Gergely Kis Anna

A református temetőben levő kicsi, ereszes sírkő keleti lapján:

IT NYUGSZIK AZ

URBAN LELKÉRE NÉZVE

NÉHAJI GERGEI KIS

ANNA HORVÁT IST

VÁNNÉ AKI ATA LEL

KÉT JÉZUSA KEZÉBE

ÉLETÉNEK AZ 54

DIK ESZTENDEJÉBE

1789 BE DIE 27

DIK JANUARI

USBA DIE [...]

1789. december 2.
Kaló Gáspár

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:
IT NYUGSZIK AZ UR
BAN NEHAJI BOLDOG
EMLÉKEZETÜ
KALO GÁSPÁR
AKIIS ATTA LELKÉT
JESUSSA KEZEBE
ÉLETÉNEK AZ
74 DIK ESZTEN
DEJEBEN 1789
KARATSON HAVA
NAK 2 DIK NAPJA

1791
Nagy István

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:
IT NYUGSZIK AZ UR
BAN NEHAJI BOLDOG
EMI ÉKEZETÜ NAGY
ISTVÁN AKIIS MEG
HOLT ELETENEK
AZ 58 DIK ESZTEN
DEJEBEN 1791 BE

1791
Bálint András

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:
[it ny]UGSZIK [a]Z
NÉHAILYI BOLDOG [em]
LÉKEZETÜ BÁLINT
ANDRÁS AKIIS ATTA

LELKÉT JÉSUSSA KE
ZÉBE ÉLETÉNEK AZ
56 DIK ESzTENDEJÉ
BEN 1791 DIKBEN

1791. október
Varga Istvánné Kálmán Erzsébet

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:
IT NYUGSZIK AZ
URBAN NÉHAI BOL
DOG EMLÉKEZETÜ
IFJU VARGA ISTVAN
NE KÁLMÁNY ER
SOK KI[s]GYERME
KEVEL JANOSSAL
AKI ATTA LELKET
JESUSSA KEZEBE
ELETENEK AZ XX8
DIK ESzT 1791 DIKBE
[...] DIK OKTO[ber]
[...]

1792. január 1.
Varga István

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:
IT NYUGSZIK AZ UR
BAN NEHAI BOL
DOG EMLEKEZETÜ
IFJU VARGA ISTVAN
A KI ATTA LELKET
JESUSSA KEZEBEN
ELETENEK AZ 30
DIK ESzTENDEJE
BEN AZ 1792 DIK

NEK [leg]ELSŐ NAP
[ja]N JANUARIUS
[nak] ELSŐ NAPJA
[...]

1793

Varga András

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:
EMI.ÉKEZET KÖVE 1793

Tulipán alatt:

ÁJ MEG UTON JA
RO TEKINTS EZ
OSZLOPRA MEGLÁ
TOD KI NYUGSZIK E
GYÁSZOS HALOMBA IFJU
VARGA ANDRÁS AKKI EZ
VILÁG PIJACZÁN VALÉK
ÉLETEMNEK LEGSZEBBIK
HAJNALÁN MIKOR AZ
XXI ESZTENDŐT SZÁMLÁL
TAM MIKOR AZ HALÁLTOL
LE IS KASZÁLTATTAM
VALAMIKOR LELKET
ADÁ JESUSSÁNAK

1795

Horvát András

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

IT NYUGSZIK AZ URBAN
NÉHAJI BOLDOG EM
LÉKEZETŰ HORVÁT
ANDRÁS AKIIS AT
TA LELKÉT JESSUSA
KEZÉBE ÉLETÉNEK

AZ HATVANHETE
DIK ESZTENDEJE
BE AZ 1795 BE

1797

Nagy Istvánné Takáts Kata

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

EMLEKEZET KÖVE
IT NYUGSZIK AZ UR
BAN E VILÁGBOL
BOLDOGUL KIMULT
NEHAJI TAKÁTS KATA
IFJU NAGY ISTVANNE
AKIIS MEGHOLT ELE
TÉNEK AZ 21 DIK
ESZTENDEJÉBE EDES
ATYTYA ALTAL EPÜLT
1797 BE

1797

Kálmán Ferenc

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

[em]MLEKEZET KÖVE
IT NYUGSZIK AZ UR
BA KISDEd KALM
AN FERENC KI AZ
HAT ESZTENDÖT MEG
EL NEM TÖLTÖTT
DE AZ UR ISTEN
[...] 1797 BE
[...]

1799

Batiz Istvánné Varga Ilona

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

MEMENTO MORI
IT VARJA KRISZTUS ELJO
VESET S VEGSO TROMBI
TASZON TESTE FEL KELE
SET NEHAJI VARGA
ILONA BA'NIZ ISTVAN
NE AKIIS MEGHOLT'
ELETENEK AZ 32 DIK
ESZTENDEJEBEN 1799 BE
MORTIS EST ILONA

1799

Rác Erzsébet és Anna

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

EMLEKEZET KÖVE
Tulipánok alatt:
17 – 99 BE
IT VARJAK KRISTUS
EL JÖVESET KET SZÜZ
LÉJÁNYOK UGY MINT
RÁCZ ERSOK ES ANNA
ERSOK MEGHOT ELETE
NEK A 40 DIK ESZTEN
DEJEBE 1799 BE
KIASANNA MEGHOLT
ELETENEK 17 DIK
ESZTENDEJEBE
1795 BE

1799

Varga István

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

EMLEKEZET KÖVE
IT VÁRJA KRISZTUS ELJÖVÉ
SÉI 'S VÉGSŐ TRONBITA SZON
TESTE FELKELÉSÉT NE=
HAJI BOLDOG EMLÉKE
ZETÚ VARGA ISTVÁN
AKIIS MEGHOLT ÉLETÉ
NEK AZ XXXII-DIK ESZTEN
DEJÉBEN 1799 BE

18. sz. vége

Bálint Mária és férje

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

IT NYUGSZIK AZ UR
BAN E VILAGBOL BOL
DOGUL KIMULT NÉHAJI BÁLINT
MÁRIA SZERELMES
FÉRJÉVEL AKIIS AT
TA LELKÉT JÉSUSSA
KEZÉBE ÉLETÉNEK
64 ESZTEN[dejében]
[...]

18. sz. vége

Gergely Istvánné

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

EPIITAPHIUM
IT NYUGSZIK AZ URBAN
E VILAGBOL BOLDOGUL
KIMULT IFJU LEGEN GER
GEJY ISTVAN

FÖLDI PARJA

[...]

18. sz. vége

Ismereflen

A református temetőben levő ereszes sírkő keleti lapján:

EMLEKEZET KÖ[ve]

IT VARJA KRISZT

US ELJÖVESET

[s v]EGSŐ TROM[bi]

[ta]SZON TE[ste]

[felkelését]

[...]

[...]

Megjegyzés: A [...] jelben közölt szövegrészek csupán valószínűleges kiegészítések. Ugyanis egynemely helyen a kő írásos lapja rongált volt, más helyen pedig az elébe nőtt fának gyökérzete miatt nem lehetett a teljes felíráshoz hozzáférköznünk.

FÜGGELÉK

1. Deési Nagy Géza lelkipásztor levele Herepei Jánosnak

Édes jó Jancsi!

Köszönöm, hogy kételyeiddel hozzánk fordultál. Marci ír, vagy én: mindegy! Mi ikertestvérek vagyunk. Így én írok. Téged, a kalotaszegi e.[gyház] m.[egye] választott meg főjegyzőjévé az esperes ajánlatára. E választás felette áll minden apróságon, még ha sebel is vágott az az apróság a szíveden. Téged az Anyaszentegyház hív s neked meg kell hallanod hívó szavát, mint meghallotta a Te édes jó apád s őseid mind! Itt, vagy más territóriumon, de dolgoznod kell érte. Most ide hívott az Isten Kalotaszegre s Neked dolgoznod kell itten érte. Meddig? Én megmondom Neked Jancsi! A még meghalsz. Elviheted a szíved Szentgyörgyre, de vissza fog vágni, s könnyed, tudásod, munkád a miénk marad el-sősorban.

Jöjj Hunyadra Jancsi. Szeretettel várunk s hidd el, hogy – legyen bár contra-verzió – éppen olyan szeretettel fogad majd Ferenc bácsi is. Megbízási leveled nem tudom, hogy hogy nem kaptad meg. Mérget merek bevenni, hogy Tókes elküldte. Étit szeretettel üdvözölve s kezeit csókolva Téged vár Hunyadra

Igaz örömmel:
Méra, 1937. X. 23.

Géza bátyád

2. Herepei János levele Ady Elemér lelkipásztornak

Nagytiszteletű Uram!

Kissé megkéstem a gyalui sírfeliratok, papok, tanítók névsorának megküldésével. Szerettem volna magam elvinni, azonban mégis kényszerültem lemondani arról, hogy a közgyűlésre most elmehessek. De arra az esetre, ha a temp-

lomba bevitt sírköveket s az egyházközség múltját a lelkeszi értekezlet tagjai előtt ismertetni akarná, küldeményemet expressz jelzéssel adom fel, hogy leírásommal nehogy véglegesen lemaradjak.

F. leírásokat, amelyeket egyházmegyéim iránti nagy szeretettel s Gyalu múltja iránti nagy érdeklődéssel állítottam össze, a gyalui egyházközség levéltárának ajándékozom. De ez mindenkiel szemben csak kézirat, azonban ha Nagytiszteleted egy gyalui monográfia keretén belül megcsonkítatlanul netalántán közölni akarná, abba szívesen beleegyezem, csak hogy arra az esetre kérem, hogy engem előre értesíteni szíveskedjék, mert a feliratokban előforduló betűösszevonásokat a nyomdai technikára való tekintettel előbb fel szeretném oldani.

Kérem fogadják szívesen.

Őszinte meleg barátsággal

S.[epsiszentgyörgy] 1938. okt. 24-én.

Nagytiszteletű Ady Elemér ref. lelkipásztor úrnak

Gyalu

Exp. Rec.

JEGYZETEK

¹ A követ a földből kiemelte és a szöveg elolvasásban segítségemre volt Daróczi Ferenc vistai ref. lelkipásztor, kalotaszegi esperes. Ady Elemér gyalui pap e sírkövet – a többivel együtt – 1938-ban a templom belsejében helyezte el. (Másik négy sírkövel együtt ma is a templom előterében látható. Szerk. megjegyzése).

² A betűösszevonásokat – a nyomdai technikára való tekintettel – itt is feloldva közlöm.

³ Thury Etele: Iskolatörténeti adattár II. Bp., 1908. 24, 38. és Sárospataki Füzetek 1862. 559.

⁴ Bod Péter: Magyar Athenas. Nagyszeben, 1766. 250. és RMK. I. 389.

⁵ Tóth Ferenc: A Magyar és Erdély Országi Protestáns Ekleziák Históriaja. I. Komárom, 1808. 369–372.

⁶ Incze Gábor: A magyar református imádság a XVI. és XVII. században. Debrecen, 1931. 117.

⁷ Melotai Nyilas István: Speculum trinitatis. 4a levél.

⁸ Lampe Fr. A.: Historia Ecclesiae Reformatae, in Hungaria et Transylvania. 1738. 628., 633.

⁹ Herepei János: Gyalui ref. egyházközség lelkipásztorai. (Kézirat)

¹⁰ Barabás Samu: Brandenburgi Katalin országos kiadási jegyzéke 1630. júliusból. Történelmi Tár 1881. 366.

¹¹ Jakab Elek: Kolozsvár története. Bp., 1888. II. 600.

¹² Makkai László: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Bp., 1954. 483.

¹³ Genealógiai Füzetek 1907. 69.

¹⁴ Kemény János fejedelem önéletírása. Pest, 1856. 78.

¹⁵ Makkai i. m. 500.

¹⁶ Gödri-gyűjtemény. Idegen jelzetű kötegben. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

¹⁷ Apor-levéltár. A csoport. IV. köteg. 93. sz. okirat. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy. Vö.: Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története. IV. Bp., 1905. 215.

¹⁸ Szilágyi Sándor: Egyháztörténelmi adatok. Erdélyi Protestáns Közlemények 1880. 12.

¹⁹ Apor-levéltár. A csoport. V. köteg. 127. sz. oklevél. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy. Vö. a 83. sz. irattal.

²⁰ Apor-levéltár. A csoport. VII. köteg. 4. sz. oklevél. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy. Lásd még az 1685. július 12-én kiállított 6. sz. okiratot is. Bíró Vencel: Altorjai gróf Apor Péter és kora. Cluj, 1935. 203. 35. sz. jegyzet.

²¹ A kő leírásánál segítségemre volt Daróczi Ferenc vistai ref. lelképásztor, kalotaszegi esperes. (*A sírkő a templom előcsarnokában van elhelyezve. Szerk. megjegyzése.*)

²² Szilágyi István: Adversariak Csereihez. Új Magyar Múzeum 1855. 50.

²³ Szalárdi János: Siralmas magyar krónikája. Bp., 1853. 82.

²⁴ Nagy Iván: Magyarország családai. V. Pest, 1859. 344.

²⁵ Siebmacher: Wappenbuch des Adels von Ungarn. 272–273. és a 206., 207. sz. képes táblán.

²⁶ Monumenta Hungariae Historica. Írók. XXX. 18.

²⁷ Monumenta Hungariae Historica. Okmánytár. XXXII. 159.

²⁸ Monumenta Hungariae Historica. Okmánytár. XXXVII. 420.

²⁹ Történelmi Tár 1901. 295.

³⁰ Történelmi Tár 1908. 232–233.

³¹ Jakab Elek i. m. 549. és 57.

³² Történelmi Tár 1878. 202.

³³ Erdélyi Történelmi Adatok. IV. Kolozsvár, 1862. 207.

³⁴ Szabó T. Attila: Bábony története és települése. Cluj, 1939. (Erdélyi Tudományos Füzetek 104.) 31. és 67., 68. kép.

³⁵ László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp., 1944. 474–475.

³⁶ Megsemmisült jegyzetem forrása az egykori ref. eszere-si egyházlátogatási jegyzőkönyv volt.

³⁷ E követ a földből kiemelte s a leírásnál segítségemre volt Daróczi Ferenc vistai lelképásztor, kalotaszegi esperes. (*A sírkő a templom előcsarnokában van elhelyezve. Szerk. megjegyzése.*)

³⁸ Történelmi Tár 1878. 202.

³⁹ E követ Daróczi Ferenc vistai és Ady Elemér gyalui ref. lelkész emelte ki a földből. (*A sírkő a templom előcsarnokában van elhelyezve. Szerk. megjegyzése.*)

- ⁴⁰ Makkai i. m. 510.
- ⁴¹ Jakó Zsigmond: A gyalui vártartomány urbáriumi. Kolozsvár, 1944. (Monumenta Transilvanica) 112. és 124.
- ⁴² Jakó i. m. 124.
- ⁴³ A felirat leírásában segítségemre volt Daróczi Ferenc kalotaszegi esperes.
- ⁴⁴ Új Magyar Múzeum 1855. 50.
- ⁴⁵ Pálmay Sándor: Udvarhely vármegye nemes családai. Székelyudvarhely, 1900. 10.
- ⁴⁶ Az 1627. évi lustra másolata a Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy) Levéltárában volt.
- ⁴⁷ Szégedy Gergely deák ratioja a kolozsvári ref. egyház-község levéltárában.
- ⁴⁸ Nagy i. m. X. Pest, 1863. 51.
- ⁴⁹ Lázár Miklós: Kolozs vármegye 1634-iki lustrája. Történelmi Társ 1878. 198–204.
- ⁵⁰ Genealógiai Füzetek 1908. 110., 112., 173.
- ⁵¹ Jakó i. m. 172., 208.
- ⁵² Jakó i. m. 268–269. (Hivatkozás az Erdélyi fiscus levéltár IV. f. 259. C. K. b. f. 3. F-re).
- ⁵³ Nagy i. m. VI. Pest, 1860. 347–348.
- ⁵⁴ Jakó i. m. 268–270., 272., 366. és A Kolozs-kalotai ref. egyházmegye 1754. évi Inventárium. 36., 38. (Egyházmegyei levéltár, Nagykapus).
- ⁵⁵ A kő kiásásában segédkeztek: Daróczi Ferenc vistai ref. lelképásztor, esperes és Székely János vistai állami elemi iskolai igazgató, továbbá Ferenczi Sándor régiségtári adjunktus, meg Monoki István egyetemi könyvtartór. (*A sírkő a templom előcsarnokában van elhelyezve. Szerk. megjegyzése.*)
- ⁵⁶ Nagy Iván: Családtörténeti Értesítő 1900. 58.
- ⁵⁷ Jakó i. m. 267–274. és Herepei János: Ilacsér, harcsér. Erdélyi Múzeum 1942. 137–138.
- ⁵⁸ Apor-levéltár. B. Fasc. XII. No. 2. oklevél. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
- ⁵⁹ Jakó i. m. 67, 365, 367.
- ⁶⁰ Kolozs és Kalotai egyházmegye leltára 1754-ből. Egyházmegyei Levéltár, Nagykapus.
- ⁶¹ A kolozsvári ref. quártások 1682/83. gazdasági évi szám-

adáskönyve 22/A levél. Egyházközség Levéltára, Kolozsvár.

⁶² Valedictionalis anyakönyv a Kolozsvári Református Kollégium levéltárában.

⁶³ Egy kissé feltűnő jelenség, hogy Tályai Gergely Rudolf császártól kapott nemeslevelét, Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király életében, miért és hogyan hirdették ki Kolozs megye nagygyűlésén?

⁶⁴ Báró Bánffy Farkas főkormányzói tanácsos referátumai az 1771. évről. Kolozsvári Református Kollégium levéltára.

⁶⁵ Nomina studiosorum collegii Claudiaci. A kolozsvári református kollégium levéltárában.

⁶⁶ Valedictionalis anyakönyv a Kolozsvári Református Kollégium levéltárában és az egeresi református egyházközség anyakönyve.

⁶⁷ Török István: A kolozsvári ev. ref. coll. története. III. Kolozsvár, 1905. 80.

⁶⁸ Herepei János: A gyalui iskola régi mesterei. Kolozsvár, 1947. (Erdélyi Tudományos Füzetek 203.) 11.

⁶⁹ A gyalui református egyházközség anyakönyve.

⁷⁰ A követ a földből kiemelte Daróczi Ferenc ref. lelképásztor és Daróczi Miklós joghallgató. (*A régi vistai sírköveket azóta a cinteremben, a feljáró út oldalfalába helyezték el. Szerk. megjegyzése.*)

⁷¹ Vagy nobilis.

⁷² Vagy Johannis.

⁷³ Referada B. V. Banffi. Anno 1771. Kötet 2368. sz. ügyirat. Kolozsvári Református Kollégium levéltára.

⁷⁴ Sándor Imre: Czímerlevelek II. Kolozsvár, 1912. 166. sz.

⁷⁵ Referada B. V. Banffi. Anno 1771. Kolozsvári Református Kollégium levéltára.

⁷⁶ Jakó i. m. 432.

⁷⁷ Az Híd Cinaltatok[na]k Kekesy Benedeknek és Leöricz Bloasz Uraimeknak számado Registromok. 885. (Állami Levéltár, Kolozsvár)

⁷⁸ Jakó i. m. 98.

⁷⁹ Jakó i. m. 184.

⁸⁰ Les édifices de bois dans l'architecture religieuse Hongroise. Bp., 1941. 119–133.

⁸¹ E követ a földből Daróczi Miklós jogszigorló és Nagy

Márton Zsíros egyházfi emelte ki.

⁸² Vagy Josephi.

⁸³ Nomina studiosorum collegii Claudiaci. 22. (Kolozsvári Református Kollégium levéltára).

⁸⁴ Egyetlen ismert példánya a Kolozsvári Református Kollégium nagykönyvtárában.

⁸⁵ Irodalomtörténeti Közlemények 1908. 69.

⁸⁶ A Nomina studiosorum bejegyzése tévesen írja széki papnak, mivel a névsor valamivel korábbi másolattöredéke határozottan Zentelkét nevezi meg. Különben is Szék város nagy egyházközségének papjától megkívánták a külföldi akadémiai végzettséget, amiről Tatai akkor még nem számolhatott be.

⁸⁷ Ez a könyvpéldány a Kolozsvári Református Kollégium nagykönyvtárában a R. 211. sz. alá volt beosztva.

⁸⁸ Török István: Magyar ifjak külföldi egyetemeken. Protestáns Közlemények 1887. 446–447.

⁸⁹ Zoványi Jenő: A magyarországi ifjak az Odera melletti Frankfurti egyetemen. Protestáns Szemle 1889. 194.

⁹⁰ Hellebrandt Árpád: A franekerai egyetemen tanult magyarok. Történelmi Tár 1887. 300.

⁹¹ Kézirata a Kolozsvári Református Kollégium levéltárában volt. Közölve: Protestáns Közlemények 1886. 122–123. és 128–130. Kivonatossan idéz belőle Török: A kolozsvári ev. ref. coll. II. Kolozsvár, 1905. 12–17.

⁹² Török i. m. II. 19.

⁹³ Tatai János 644 lapnyi terjedelmű 4° nagyságú kézirat-kötetének néhány személyes jellegű bejegyzése. (A Kolozsvári Református Kollégium nagykönyvtárában).

⁹⁴ Genealogia et vita Georgii Verestói.

⁹⁵ Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1871. 53–54.

⁹⁶ 1741. évi homagiális eskükönyv a volt Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában (a gróf Kemény József gyűjteményben).

⁹⁷ Eredeti adásvételi szerződés a Kolozsvári Állami Levéltárban.

⁹⁸ Hunyadi Sz. Márton 1741-ben győrmonostori, 1745-ben magyarvalkói, 1754-ben bodonkúti pap (*Herepei János kéziratol adattárából*).

⁹⁹ Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1872. 30. Tévesen írja, hogy már 1711-ben itt lett volna pap. Hasonlóképpen hibás a vistai egyházközség jegyzőkönyvébe néhány évtizeddel bejegyzett történelmi visszapillantásnak az az állítása, hogy Tatai 1710-ben meghalt.

¹⁰⁰ Kézírtos leltárkönyv 184. Kalotaszegi egyházmegye levéltára, Nagykapus.

¹⁰¹ A Kolozsvári Református Kollégium egykori anyakönyveiből.

¹⁰² Jakó i. m. 271.

¹⁰³ Anyakönyv a gyalui ref. papi hivatalban.

¹⁰⁴ Nomina studiosorum 27. és Valedictionalis könyv. Az egykori Kolozsvári Református Kollégium levéltárában.

¹⁰⁵ Az erdélyi ref. papok és mesterek homagiális eskükönyve az Erdélyi Múzeum levéltárában. A volt gróf Kemény József-féle gyűjteményben).

¹⁰⁶ Eredeti felterjesztés a volt Kolozsvári Református Kollégium levéltárában.

¹⁰⁷ A Kolozs–kalotai egyházmegye leltárkönyve az 1754. évről. Kalotaszegi egyházmegye levéltára, Nagykapus.

¹⁰⁸ Genealógiai Füzetek 1908. 111.

¹⁰⁹ Jakó i. m. C lap.

¹¹⁰ A Kolozs–kalotai egyházmegye 1754. évi leltárkönyve. 188. és 290. (A nagykapusi ref. lelkipásztori hivatalban).

¹¹¹ Benedek Márton: A szucsági református nemes és szent magyar eklesia története. (Kézirat a szucsági papi hivatalban).

¹¹² Balogh Jolán: Sípos Dávid néhány ismeretlen műve. Kolozsvár, 1935. 4.

¹¹³ Csánki Dezső: Kolozsvármegye birtokállapotai a XV. században. Erdélyi Múzeum 1912. 312–314.

¹¹⁴ Sándor Imre: A kolozsvári Farkas utcai ref. templom régi sírkövei. Kolozsvár, 1913. 5–11. (Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából)

¹¹⁵ Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1871. 35.

¹¹⁶ Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1871. 30.

¹¹⁷ A betűösszevonásoknak s a típusok különbözőségének

jelölését a sokszorosítási eljárás lehetetlenné teszi.

¹¹⁸ Vagy signum.

¹¹⁹ A szöszék mellett elhelyezték a sírkő Herepei János által kiegészített feliratát, valamint a latin szöveg fordítását. „E kő súlya alatt nyugszik Gyerőfi Gáspár felesége / Származása szerint Mikola Erzsébet / Ő [!] a kegyességnek szerető és bölcs tiszteletre méltó nője. / Az Istenfélelemnek és erkölcsösségnek magasított példája vala. / Élt négyszer 12 neki adott évet / Midőn múlandó testének végét megismerte. / A fia [!] emelte ezt a síremléket a kedves anyjának / Hogy a hálás léleknek csekély jele legyen”. 1575. esztendő január 15. (Szerk. kiegészítése)

¹²⁰ Herepei János: Bocskai Gábor egeresi síremléke és mesetere. Kolozsvár, 1947. 15.

¹²¹ Esterházy János: A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett minorita, jelenleg evang. reform. egyház történeti és építészeti leírása. Archeológiai Közlemények IV. kötet. 1864. I. füzet. 3–14., és Balogh Jolán: A magyar renaissance építészet. Bp., 1953. 43.; Sándor i. m. 13. lapon közölt fényképlenyomaton.

¹²² Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1871. 35.

¹²³ Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítása. Bp., 1931. 264. sz.

¹²⁴ Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítása. Bp., 1931. 137. sz.

¹²⁵ Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítása. Bp., 1931. 244. sz.

¹²⁶ Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítása. Bp., 1931. 146. sz.)

¹²⁷ Sándor Imre: Kolozsvár címeres emlékei. Kolozsvár, 1910. 63. (*Most az esztergomi Érseki Kincstárban. Szerk. megjegyzése*)

¹²⁸ Erdélyi Irodalmi Szemle 1927. 220. és Márki emlékkönyv. Kolozsvár, 1927. 93–94.

¹²⁹ Szabó T. Attila: Kalotaszeg helynevei. I. Kolozsvár, 1942. 87. 158–159, 172.

¹³⁰ Temesváry János: Erdély középkori püspökei. Kolozsvár, 1922. 327.

¹³¹ Gróf Kemény József: Transilvania Possessionaria. Tom. 5.

Cottus Kolos. (Erdélyi Nemzeti Múzeum egykori levéltárában).

¹³² Székely Oklevéltár V. Kolozsvár, 1897. 213, 225, 256, 275, 301.

¹³³ Genealógiai Füzetek 1911. 16, 47.

¹³⁴ Török i. m. II. 179-181.

¹³⁵ Balogh Jolán: Sípos Dávid néhány ismeretlen műve. Kolozsvár, 1935. Kny. a Pásztortűz 1935. évi 21. számából.

¹³⁶ A szöveg betűösszevonásait (ligatúráit) a sokszorosítási nehézségek miatt nem jelezhettem.

¹³⁷ E körre vonatkozó jegyzeteimet annak idején eléggé szűkszavúan hevenyésztem papirosra, gondolván, hogy a részletes kidolgozás miatt Türebe amúgy is visszatérek.

¹³⁸ A közölt tanulmány a Kolozsváron, 1947-ben megjelent munkának a szerző által utólagosan kiegészített változata.

¹³⁹ Aprólékos kidolgozású gótikus szentségtartó fülke, mészkőből kifaragva. Rajta: felülről lefelé haladó irányban elhelyezett két lombos ág között jobb sarkánál lecsapott hegyű, kerek talpú pajzsban bal haránt pólya, felette: hosszanti élére állított kapocsos könyv; alatta: a pólyával párhuzamosan elhelyezett nyelű szekerce élével lefelé és kifelé fordítva. A címer alatt I • 4 • 9 • 3 évszám.

¹⁴⁰ A 16–18. századbeli feljegyzések szerint rakott sír a neve a faragott kővel vagy téglával kirakott földalatti sírűregnek.

¹⁴¹ A [N][N] : 1609 / TVR [...] AMBS / [...] BIRO /

¹⁴² Az emlékek felkutatásában Daróczi Ferenc esperes volt eléggé meg nem hálálható segítségemre.

¹⁴³ A kontár szót eredeti, e korbeli jelentésében céhen kívüli iparos fogalmára használom.

¹⁴⁴ Mesterünk kontár voltát bizonyíthatná az a körülmény, hogy mesterjegyet nem használt: de éppen ezért ez a körülmény azt a gondolatot is felveti, hogy a kezdőbetűk talán mégis a megrendelő (a lelkipásztor?) nevét rejtik. Ez azonban nem fontos, hiszen a személyazonosság kikutatásakor sokkal döntőbb jelentőségű a létrejövétel keltének és módjának megállapítása.

¹⁴⁵ Bethlen Farkas Historia de rebus Transylvanicis című munkájának Benkő Józseftől gondozott V. és VI. kötetet. Nagyszeben, 1789–1793. 540.

¹⁴⁶ Régibb íróink közül e mesét először Szamosközy István, Bocskai fejedelem történetírója jegyezte fel 1604-ben (Szilágyi Sándor: Szamosközy István történeti maradványai. IV. Bp., 1880. 240.), majd Alvinczi Péter kassai pap Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony felett 1622. július 1-én tartott halotti beszédében (Exequiae Principales Az az Halotti pompa. Fejérvárátt, 1642. 217–219.), továbbá Bethlen Farkas (i. m. VI. 328–332.) beszél el. Az újabbak közül csak Soós Fiemér cikkét (Iurul 1892. 30.) említem.

¹⁴⁷ Ráth-Végh István: Tarka históriák. Bp., 1964. 420–422.

¹⁴⁸ Elsőként kell említenem a máramarosszigeti református líceum könyvtárában levő kéziratos kötetet, amelynek keletkezési ideje – Szilágyi István meghatározása szerint – 1740–1750 tája. Ez egynéhány régebbi időbeli erdélyi sírverset is tartalmaz, közöttük a Bocskai Gáborét is az egeresi templomból. Szilágyi azt állítja, hogy e vers (az alább említendő) Szirmaynál már nyomtatásban is közöltetett, ezért valószínű, hogy e két leírás nem nagyon tér el egymástól, mert különben Szilágyi azt megjegyezte volna. Ugyancsak Szilágyi emlékezik meg arról is, hogy „*még régebben, de csonkán az Erdélyi Nyelvtörvényszék Társaság munkái I. kötetében is megtalálattik a sírvers.*” (Új Magyar Múzeum 1853. I. 570.) Azután Görgényi (Csiszár) Imre egeresi református lelképásztor jegyezte le a teljes feliratot az egyházközségi anyakönyv utolsó lapjára a következő megjegyzés kíséretében: „*Pro Curiositate in memoriam descriptum Anño 1782-da 8-bris per me Emericum Görgényi mp. Parochus.*” A szövegből kifőredezett szavakat és számokat önkényesen kiegészítette, illetőleg betoldotta. Másolata különben ezen kívül sem teljesen hű. Ambátor kézirátát nyomtatásban sehol sem közölte, mégis – Benkő Józsefet kivéve – mindenik közül az ő olvasását fogadta el irányadónak. Az anyakönyvből való kijegyzésért Balla Mihály lelképásztor úrnak mondok köszönetet. Benkő József örököltette meg a sírkő disztichonjait Bethlen Farkas függelékében (i. m. VI. 540.) Olvasása eltér Görgényiétől. Bartalis Antal jegenyei plébános *Notitia Parochiae Jegenyensis* (Kolozsvár, 1794. 15.) lapján közli a verseket Daróczi János egeresi papnak Görgényit követő másolata alapján. Szirmay

Antal nyomtatásra 1797-ben előkészített, de csak 1803-ban (Budán) kiadott *Notitia Tipographica Politica Inclyti Comitatus Zempleniensis* című művének 68–69. lapjain a teljes latin szöveget s a kő aljára faragott mesterjegyet és egyéb bekarcolást közli. Bár olvasása eltér Görgényiétől, az időpontra nézve mégiscsak őt követi. Időrendben ezután a tíz éves báró Kemény László teljes magyar fordítása maradt reánk 1845. augusztus 12-ről. Kézirata, amely mindenben Görgényi másolatának fordítása, az egeresi református egyházközség tulajdonában van. (Lemásolásáért Balla Mihály lelkipásztor úrnak mondok köszönetet. A Hon és Külföld cikkírója (1846. december 17. 101. sz. 393–395.) Miczbán című cikkben ismerteti. 1853-ban a Hetilap 32. száma adja a síriratot (e lap-példányhoz nem sikerült hozzájutnom, ezért e hivatkozást Kóvári Lászlótól idézem (Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854. 50.) De már ebből is megállapíthattam, hogy elfogadja Görgényi önkényesen betoldott évszámát, ellenben az életkort másképpen közli. A *Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára*. Kolozsvár, 1872. 21. lapján Görgényi másolatát és Kemény fordítását ismétli a latin szövegben számtalan olvasási hibával. Bunyitay Vince (*Micz bán és a Bocskay, Soós, stb. családok származása*. Turul 1889. 30.) részleteket közöl Szirmay után. A mondát tartalmazó szövegtöredéket és fordítást idézi Miháltz Elek (*Egyháztörténeti adalékok*. Protestáns Közlemények 1896. 292.) Közleménye mindenben átveszi a Névkönyv hibáit. Különben talán mindkét közlemény szerzője ő maga volt. Sándor Imre (*A kismarjai Bocskai-család*. Genealógiai Füzetek 1904. 2.) dolgozatában Soós Elemér ny. honvédezzredes kéziratából átvett fordítást mutat be. A teljesség kedvéért megemlítem, hogy – tudomásom szerint – Szabó Géza mérai református lelkész is leírta a síremlék szövegét Kalotaszeg múltjáról készített nagyobb szabású kéziratot adattárában.

¹⁴⁹ A nyomdai műszaki nehézségekre való tekintettel a szöveg összevont betűit (ligatúra) szétválasztva kell közölnöm, az ebből adódó betűfajtabeli különbségeket nem jelzem, az N betű kalapszerű rövidítési jelét a megfelelő helyen [] jel között feloldom. A szövegben a kőfaragó hibájából több helyen fordul elő B betűből átvitt R, ezt külön nem jegy-

zem meg, ki nem javított tévedéseit a szövegek közlésben magam sem helyesbítem. Erre más helyen fogok kitérni, itt csak felkiáltójellel hívom fel rájuk a figyelmet.

¹⁵⁰ E sorocskát az előbbi végződésétől kezdve függőlegesen lefelé kanyarította a kőműves. Az így adódott helyzet azt bizonyítja, hogy előbb az ábrázolásos részt faragták ki, s csak azután kezdték el a felé és alá helyezett sorok vésését, különben ugyanilyen sortörés látható a kastély kapuzatának feliratában is.

¹⁵¹ A mesterjegy rongált állapotban van.

¹⁵² A könnyebb megértés kedvéért megismétlem azt az általános szokást, hogy a földbe a sírt kelet-nyugat tájolással ásták, a koporsót pedig úgy eresztették alá, hogy a láb keleti, a fej pedig a nyugati végébe kerüljön. A betemetett sírt azután vagy felhantolták és akkor nyugati végéhez hasábos sírkövet vagy fejfát állítottak, annak keleti, vagyis halott felőli lapjára vésték a szokásos szöveget; vagy pedig elegyengették a földet, akkor azután a sír fölé kőlapot, illetőleg koporsóformára faragott kőtömbön az oromzat által szétválasztott déli és északi lap adódván, a vésetek a megfelelő oldalon állók számára váljanak olvashatókká. Itt említem meg, hogy az utóbbi forma az ún. családi sírok szokásos sírköve és ezért a déli lap a férfi, az északi pedig a nő emlékére vésendő szöveg számára volt használatos. Ha azonban nevezetesebb közéleti férfi sírját jelölték vele, abban az esetben mindkét lapot az ő számára szánták. Így a déli lapra vésték az elhunyt érdemeit kellőképpen magasztaló verssorokat, amelyeket általában véve, jobb poétákkal készíttettek, míg az északi lapra került az életrajzi adatokat tartalmazó, rendes körülmények között kötetlen formájú szövegrész. Az itt említett első és harmadik a szabad földben való temetések esetén, mint az időjárás viszontagságainak leginkább ellenálló forma volt használatos, míg a kőlapot a fejedelmek, meg nagy előkelőségek teste részére készített sírládát majdnem csak a falakon belüli temetésekhez választották. A templomon belüli sírkőlapokat mindig a szentély, illetőleg a hajó hossz tengelye irányában helyezték el, ahol némelykor az oltár elé történt padlózatba való beágyazásuk. Az itt elmondottakat azért tartottam szükségesnek a kelletnél is jobban

részletezni, hogy világosan elképzelhető legyen a Bocskai-síremlék eredeti elhelyezése s egyúttal szemléltetőbbé váljék az „umbra” szó értelme is, kirekesztve annak másvilágot jelentő jelentésváltozatát.

¹⁵³ Bolton boltozatos építményt: szobát, itt kriptát értek.

¹⁵⁴ A kő jelenleg úgy van a falba ágyazva, hogy a sorvégződéseket a 18. század második felében készült szöszék eltakarja.

¹⁵⁵ Az első és a harmadik példát *A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei*, a másodikat *A kolozsvári házsongárdi temető 16–18. századbeli sírkövei* című kéziratos munkából idézem. (Az utóbbi kézirat megjelent: *A házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez. Sajtó alá rendezte Balassa Iván, Herner János, Keserű Bálint. Utószó Balassa Iván. Bp., 1988. Szerk. megjegyzése.*)

¹⁵⁶ Erdélyi Történelmi Adatok i. m. IV. 166.; Jakab Elek i. m. II. 451.; Sándor Imre: Kolozsvár címeres emlékei. Kolozsvár, 1920. 34.

¹⁵⁷ Szamosközy i. m. IV. 239–240.

¹⁵⁸ Nagy i. m. II. Pest, 1858. 133.

¹⁵⁹ Katona István: *Historia critica regnum Hungariae*. Buda, 1794. Tom. IX. 676–677.

¹⁶⁰ Szamosközy i. m. IV. 240–241.; Bethlen i. m. VI. 102.

¹⁶¹ Bocskai István gyulafehérvári síriratát lásd Bod Péter: *Hungarus Tymbaules*. Enyed, 1764. 38.; Bethlen i. m. VI. 497. és Gyulaffi Lestár: *Történelmi maradványai. Magyar Történelmi Emlékek II. oszt. 36, 74.*

¹⁶² Kelemen Lajos: *Kalotaszeg történelmi és műemlékei*. Kolozsvár, 1944. 6. (Kolozsvári Szemle Könyvtára 6.)

¹⁶³ Új Magyar Múzeum 1853. I. 570.

¹⁶⁴ E tanulmányom kidolgozott tisztázata, sok más kéziratommal együtt, Zalaegerszegen ért bombatámadásban lelte halálát. Hiányosan megmaradt adatgyűjtésem alapján a fent érintett egybevetéseket már nincsen lehetőségem újból elvégezni.

¹⁶⁵ Sándor Imre: *A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom*. i. m. 210. és kny.

¹⁶⁶ Ezen az alapon megerősíthetjük Sándor Imre állítását (i. m.), hogy a kolozsvári Wolfard-féle ház és a gyulafehér-

vári Hunyadi-sírláda (tumba) mesterjegye nem azonos Seres Jánoséval. Ugyanis azoknál a családnév kezdőbetűjeleképpen megint csak Z következik, ez pedig sem hangtanilag, sem helyesírás szempontjából nem felelhet meg a magyar S-nek.

¹⁶⁷ A kolozsvári sáfrámpolgárok és adószedők számadáskönyvei. (Állami levéltár, Kolozsvár); A kolozsvári ötvös céh jegyzőkönyvei (Kelemen Lajos szívesége folytán az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában tanulmányoztam); Jakab i. m. II. *A kolozsvári Házsongárdi temető régi sírkövei* (Kézirat). (Megjelent. Lásd 152. sz. jegyzet. Szerk. megjegyzése); A szucsáki ref. egyházközség anyakönyvei.

¹⁶⁸ Először gróf Esterházy János közölte az Archaeologiai Közleményekben IV. 3–8.; utána Sándor Imre i. m. 208–211. Jó képét lásd Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei*. Bp., 1935. 45. sz. kép s ugyancsak tőle *A késő renaissance és a kora barokk művészet*. In *A kereszténység védőbástyája. Magyar művelődéstörténet* III. Bp., é. n. 560. Helykímélés miatt a kő szövegeinek leírását nem ismétlem.

¹⁶⁹ Sírkövén lévő mesterjegye baloldali kísérorótagját képező l betűt erős kopottsága miatt Sándor Imre nem vette észre, jóllehet halvány körvonalai megfelelő világításban még ma is láthatók. A Farkas utcai templom 1910 körül történt helyrehozásakor a lebontott karzatról reázuhanó vakolat- és téglatörmelékektől a kő is újabb rongálódást szenvedett, ennek következtében e betű körvonalai is jobban elmosódtak.

¹⁷⁰ A síremléke sérülései miatt az egész pontos életkort nem lehet megállapítani.

¹⁷¹ 1571-ben Bocskai György özvegyét említik. (Majláth Béla: *Jelentés a sóvári Soós-család oklevéltáráról*. Századok 1882. 55.)

¹⁷² Történelmi Tár 1880. 642.

¹⁷³ Lampe i. m. 729.

¹⁷⁴ Bod i. m. 32.; Szamosközy i. m. IV. 240.; *Exequiae Principales* (1624). 217–219.; Bethlen i. m. VI. 329–332.

¹⁷⁵ Balázs Éva: *Kolozsmegye kialakulása*. Bp., 1939. 15, 42–43.

¹⁷⁶ Erdélyi Országgyűlési Emlékek VI. és a következő kötetek.

¹⁷⁷ Jakab i. m. II. 252.

¹⁷⁸ Balla Mihály egeresi lelkipásztor öt év előtt a templom monográfiájára gondolt. E tanulmány megsemmisült, telje-

sebb kidolgozása is e célból készült.

¹⁷⁹ Segesvári Bálint krónikája. Erdélyi Történeti Adatok i. m. IV. 182.; Kolozsvári sáfárpolgárok számadáskönyvei. (Állami Levéltár, Kolozsvár); Jakab i. m. II. 535.

¹⁸⁰ Lásd a 162. sz. jegyzetet.

¹⁸¹ E jellemzés ellenkezőjét állította róla Veres Endre: *Zalánkeményi Kakas István*. Bp., 1905. 38. (Magyar Történeti Életrajzok) és *Magyarország műemlékei* I. Bp., 1896. 71. Tévesen Seresnek tulajdonított mesterjeggyel ellátott faragványok alapján. Hunyadi Jánosnak a gyulafehérvári székesegyházban levő 1551-beli tumbája, valamint Wolfard Adorján kolozsvári házának 1579-ben készült szemöldökköve.

¹⁸² Mindkét utóbbi adatot Sándor i. m. 210–211. lapjairól vettem át.

¹⁸³ Jakab i. m. 269–272.

¹⁸⁴ *Magyar művelődéstörténet* i. m. III. 560.

¹⁸⁵ A 4. sorban VERO, az 5. sorban GABRIEL, a 18. sorban VIRTVS.

¹⁸⁶ A 7. sorban COANTIGEBAT, a 8. sorban PBIMA, a 10. sorban PBOIE és EBAT, a 15. sorban CREVEBVNT.

¹⁸⁷ A 7. sorban COANTIGEBAT, a 11. sorban EXPONNI. Itt jegyzem meg, hogy a 7. sorban levő helytelen zagyvalék helyett megfelelő lenne a „contingebat”, azonban a versmérték föltétlenül a „contigerat” időt kívánja meg.

¹⁸⁸ Legkirívóbb példája ennek „*mészáros Teömösvári György két szép leiániának*” 1646. évbeli sírköve a kolozsvári Házsongárdi temetőben (II. oszt. C. tábla 881. sz. sír).

¹⁸⁹ (Kidolgozatlan, csak adattár formájában maradt meg. A tanulmány 1945-ben elégett. Szerk. megjegyzése.)

A KIADÁSRÓL

Örömmel vállalkoztunk az erdélyi magyar művelődési örökségünk értékes darabjának közzétételére. A Művelődés hasábjain az elmúlt évek folyamán Herepei János hagyatékából több tanulmányt is gondozott Sas Péter, e kötet közrebocsájtója. A szöveget a mai helyesíráshoz igazítottuk, de megőriztük a Herepei Jánosra jellemző szóhasználatot: például Szucsák településnevet következetesen régiesen írta a ma gyakoribb Szucság helyett.

Amikor 2001 októberében úttalan utakon járva próbáltuk számbavenni a kötetben leírt, még meglevő sírköveket, kiderült, hogy Gyaluban például bemenedikítették egy részüket a templom előterébe, Vistában a templomhoz feljáró út támfalába építették be őket, köztük a Herepei ottjárta óta előkerülteket is. Magától adódott az ötlet, hogy folytatni kell a Herepei megkezdte munkát, első lépésként felleltározni és kiegészíteni a kalotaszegi temetőkből, cintermekből és templomokban található régi sírköveket, esetleg a felső időhatárt kitolni 1850-ig vagy 1900-ig. Természetesen ezt a munkát csakis társadalmi összefogással, a gyülekezetek és lelkipásztoraik segítségével lehetne megvalósítani, és puhatózó érdeklődésünkre úgy tűnt, hogy szakember irányításával vállalnák településük múltjának e páratlan értékeit megmenteni. Ezért is tervezzük, hogy a könyv megjelenése okozta lelkesedést és lendületet kihasználva megpróbáljuk folytatni az előttünk járók munkáját. Sas Péter összegyűjtené, a kiadó pedig örömmel tenné az olvasó asztalára minél előbb a torzóban maradt mű kiegészítő pótlását.

SZABÓ ZSOLT

Tartalom

Sas Péter: Herepei János, az erdélyi temetők krónikása . . . 5

A Kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei	15
A gyalui temető 17–18. századi sírkövei	16
Vista sírkövei	47
A szucsáki temető	61
Gyeróvásárhelyi sírkövek	67
A türei temető	72
Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere	77
18. századbeli sírkövek az inaktelki temetőben	97

Függelék

Deési Nagy Géza lelkipásztor levele Herepei Jánosnak. Méra 1937. október 23.	106
Herepei János levele Ady Elemér lelkipásztornak. Sepsiszentgyörgy, 1938. október 24.	106
Jegyzetek	108
A kiadásról	122

HEREPEI JÁNOS
(1891–1970)

Művelődéstörténeti kalandozásra hívjuk az olvasót Herepei János kalauzolásával. A szerző a 16–18. századi Erdély történetének kutatója, a honi temetők krónikása is: szülővárosának Panteonja, a Házsongárdi temető mellett megvallatta a kalotaszegi sírköveket, tizenöt falujában le is írta, de sajnos, napjainkra már csak hét település sírjeleit feldolgozó kézírata maradt fenn. A Kós Károly-i mondás: „És a kövek igazat mondanak csupán” alapján ajánljuk a könyvet mindenkinek, akit Kalotaszeg múltja, történelme érdekel.

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii și Cultelor
Herepei János: Monumente funerare din Călata

ISBN 973-85359-5-6